

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIE : RIDDER RENÉ VICTOR, HOOFDREDACTEUR

E. BOONEN, C. CAENEPEEL

REDACTIEADRES : PROF. MR. RIDDER RENÉ VICTOR, BRITSELEI 40, 2000 ANTWERPEN

ONBEHAGEN OMTRENT DE EIGENDOM

1. Sedert geruime tijd wordt de sociaal-economische wereld in beroering gebracht door het sluiten van ondernemingen, alsook het bezetten van de werkplaatsen en het voortzetten van de productie op initiatief van de werknemers.

Deze gebeurtenissen doen allerlei politieke en juridische vragen rijzen. Een fundamentele vraag is hier b.v. of de bezetting van lokalen en het voortzetten van de productie, de eigendom van de onderneming niet zonder meer negeert.

De rechtspraak, in zoverre ze door deze feiten gevat wordt, gaat pragmatisch te werk in haar beoordeling en aanvaardt dat de bezetting deel kan uitmaken van een rechtmatig opgezette actie, maar spreekt zich overigens niet uit over de grondvragen die hierdoor geraakt worden, zoals die van de eigendom.

Een fundamentele bezinning omtrent de eigendom is hier dan ook nuttig en wenselijk¹. Bij een dergelijke bezinning omtrent de betekenis, de herkomst en het uiteindelijke waarom van een bepaald recht, mogen wij ons niet uitsluitend tot de rechtswetenschap wenden. Om de eigenlijke *ratio* van het recht te kennen, moet niet enkel de rechtsregel op zichzelf bestudeerd worden, niet enkel het rechtssysteem in zijn geheel, maar de hele context, d.w.z. maatschap-

pij, menselijke activiteit, menselijke relaties, belangen, waarden moeten worden onderzocht. Daarvoor moet men buiten de inhoud van de rechtswetenschap durven treden, *de grenzen van de rechtswetenschap durven overschrijden* en via de geschiedenis, de sociologie, de politieke wetenschap, de filosofie, inzonderheid de ethiek, de ruime *basis*, de *grond* waarop het recht ontstaat en groeit, waarin het zijn uiteindelijke verklaring vindt, leren kennen en bestuderen.

Doet men dat niet en blijft men bij de abstracte² studie van het recht, dan is het gevaar groot dat men het recht uitsluitend in zijn technische aspecten zal leren kennen, terwijl er toch steeds een algemeen menselijke kant aan vastzit. Wie de rechtsregel immers op zichzelf bestudeert, ziet niet onmiddellijk welke *belangen* erbij betrokken zijn, welke *waarden* erachter schuilgaan en ermee worden beoogd.

Om die ruimere blik te krijgen op de rechtsregel, is het nodig deze *te plaatsen in het geheel van de menselijke activiteit*³.

2. Om een dieper inzicht omtrent de eigendom als rechtsinstelling, als privaat vermogensrecht, te verkrijgen, moet de eigendom dus vooreerst als een aspect van de hele menselijke activiteit worden onderzocht. Zo beschouwd, betekent eigendom "heerschappij kunnen of mogen uitoefenen over de *Umwelt*"⁴, dus macht hebben om de *Umwelt* te wijzigen, de bestemming ervan grondig te veranderen, b.v. van een bosterrein bouwgrond maken, een woonhuis een andere bestemming geven (handelsinrichting b.v.), met geld grondstoffen kopen, de

¹ Vgl. Arbrb. Brussel, 5 februari 1973, *J.T.* 1973, 125-130; Arbrb. Charleroi, 29 oktober 1973, *J.T.T.* 1974, 78-79; Arbrb. Charleroi, 24 december 1973, *J.T.T.* 1974, 75-77. Cfr. G. DESOLRE, "Staking en bezetting in het Belgisch Arbeidsrecht - De recentste evolutie", *Instituut voor Arbeidsrecht*, Bulletin 5, 1974, blz. 89-105; J. VAN DE KERCKHOVE, "Stakingen en bedrijfsbezettingen in het kader van de Belgische arbeidsverhoudingen", *Instituut voor Arbeidsrecht*, Bulletin 5, 1974, blz. 107-131. Tevens een korte bijdrage van M. TAQUET en CL. WANTIEZ, in *Le Soir* van 7-8 maart 1976, met als titel: "Occupation d'entreprises et droit social".

Franse rechtsliteratuur: YVES SAINT-JOURS, "L'occupation des lieux de travail accessoirement à la grève", *D.S.* 1974, Chron. XXVI; Trib. gr. inst. Paris, 12 maart 1974 (tevens drie andere uitspraken), *D.S.* 1974, J. 783, met noot van J.-CL. JAVILLIER; P. ROUX, "L'occupation des lieux de travail et la séquestration de personnes", *Droit social*, 1975, 359-366.

² Abstract in de betekenis van "los van de maatschappij waarin het recht moet fungeren, waarvoor het recht dient".

³ Over de noodzaak om buiten de rechtswetenschap te treden, ten einde de fundamentele van het recht te onderzoeken, zie mijn bijdrage "Fundamentele van het recht", *T.P.R.*, 1975, 821-850.

⁴ Vgl. H.-M. PAWLOWSKI, "Substanz - oder Funktions-eigentum", *Archiv für die civilistische Praxis*, 1965, 395-420, vooral blz. 410.

produktie van een industriële onderneming verhogen of verminderen, de onderneming sluiten⁵.

Alleen de eigenaar kan dit alles; huurders, pachters, vruchtgebruikers, werknemers zijn tot de hierboven vermelde fundamentele wijzigingen van de *Umwelt* in beginsel niet gemachtigd.

Deze zojuist beschreven diepere betekenis van de eigendom wordt in de loop van de geschiedenis hierdoor bevestigd dat de eigendom steeds *macht* betekende, in feite en in rechte. Denken we b.v. aan de betekenis van het *dominion* in het Engelse recht; zakelijk recht, maar tevens politieke macht. Historisch vielen eigendom en *politieke* macht zeer dikwijls samen: wie het land bezat, had tevens de politieke macht in handen. "En tenant le terrain, ils sont bien sûrs d'en tenir les habitants"⁶.

Jammer genoeg wordt het woord "eigendom" te vlug gelijkgesteld met "privaateigendom", dit wil zeggen de heerschappij over zaken die aan een privépersoon of aan een privaatrechtelijke rechtspersoon toebehoort. Privaateigendom is reeds een verdere specificatie van wat eigendom oorspronkelijk is. In het vroeg-Romeinse recht is eigendom een van de vele facetten van de heerschappij van de *pater familias*, de *patria potestas*. Zo beschouwd, drukte het begrip vooral heerschappij uit, ongeacht wie deze heerschappij uitoefende.

Het woord *proprietas* en *dominium* komen pas als technische term in gebruik op het einde van de Republiek⁷.

3. Eigendom als "heerschappij over zaken" moet worden gezien als een fundamentele gegevenheid van de menselijke activiteit. De rechtsfilosofie heeft een naam voor deze en andere gegevenheden in de menselijke activiteit of in de fysische werkelijkheid: *la nature des choses*, die *Natur der Sache*: min of meer vaste gegevens in de realiteit, zoals afstamming, lichamelijke kwetsbaarheid, psychische mogelijkheid tot vergissing, arbeid, waaraan geen enkele rechtsordening kan voorbijgaan. Een rechtssysteem moet met deze gegevenheden rekening houden bij de uitwerking van de rechtsregel.

In die zin behoort de eigendom, als mogelijke heerschappij van de mens over zijn *Umwelt*, tot de *Natur der Sache*, en bepaalde plechtige verklaringen omtrent de eigendom worden best volgens deze betekenis begrepen: "La propriété étant un droit inviolable et sacré, nul ne peut en être privé (...)" (art.

17 van de *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen* van 26 augustus 1789).

Interpreteert men het woord "eigendom" in deze tekst in de zin van privaateigendom, dan kan men er alleen van zeggen dat de universaliteit ervan fel overdreven is en helemaal niet aangetoond. Eigendom, als heerschappij over de *Umwelt*, kan integendeel wel als een universele gegevenheid worden beschouwd. Met Hegel kan men zelfs zeggen dat de mens via de eigendom pas echt zichzelf kan worden⁸. Het eigendomsbegrip van de UNO-verklaring van de Rechten van de mens (10 december 1948), kan in ieder geval in de hierboven besproken betekenis worden begrepen. Artikel 17 van deze Verklaring luidt: "1. Eenieder heeft recht op eigendom, hetzij alleen, hetzij te zamen met anderen".

4. De *rechtsordening* omtrent de heerschappij over de *Umwelt* of *eigendomsordening*⁹ is dan de juridische vormgeving die aan dit zo belangrijk aspect van de menselijke activiteit wordt gegeven.

Deze eigendomsordening kan zeer verscheiden zijn volgens de verschillende politieke en maatschappelijke leerstelsels. In deze ordening werd, in de laatste twee eeuwen, tweemaal angstvallig de klemtoon gelegd op het *recht van iedere burger* om aanspraak te maken op deze heerschappij over de uitwendige wereld. Deze nadruk was, in het licht van de gebeurtenissen, zeer begrijpelijk. Men wou zich met klem afzetten tegen de eigendomsordening van het *Ancien Régime* die de privatisering van de eigendom voor vele categorieën van personen onmogelijk maakte¹⁰. Bovendien waren, na de nationalisatie van de kerkelijke goederen, de nieuwe eigenaars bang dat ze deze goederen vroeg of laat zouden moeten teruggeven. Dit kan de verabsoluterende *formulering* van het eigendomsrecht in de *Code Napoléon* (art. 544) wellicht verklaren.

Honderd jaar later moet een gelijkaardige overbeklemtoning van de privaateigendom worden begrepen als een verdedigingsreflex van de burgerlijke maatschappij tegen het socialisme en het marxisme, die beide een grondige kritiek van de privaateigendom inhielden.

5. Door het eenzijdig overbeklemtonen van de eigendom als *privaatrechtelijk* subjectief recht, *voor een ieder*, is het gevaar niet denkbeeldig dat de eigendomsordening een zeker gebrek aan evenwicht vertoont. Een kritische waardering van de ordening

⁵ Eigendom als "recht op de zaak" betekent dus recht op alle juridische mogelijkheden die de zaak biedt zoals de mogelijkheid de zaak te verkopen, te verhuren, er een hypotheek op te plaatsen, de zaak te gebruiken, uit te lenen, enz.

⁶ J.J. ROUSSEAU, *Du contrat social*, I, IX.

⁷ K. KÄSER en F.B.J. WUBBÉ, *Romeins privaatrecht*, Zwolle, 1971, blz. 108-111; P. OURLIAC en J. DE MALAFOSSE, *Histoire du droit privé*, Paris, 1971.

⁸ G.W.F. HEGEL, *Grundlinien der Philosophie des Rechts*, §§ 41, 44, 45.

⁹ Over het onderscheid tussen eigendomsbegrip en eigendomsordening, zie R. DERINE, F. VAN NESTE en H. VANDENBERGHE, *Algemene Beginselen van het Belgisch Privaatrecht*, V, *Zakenrecht*, Deel I A, nrs. 142-145, blz. 281-287.

¹⁰ Vgl. *Id.*, nr. 152, blz. 307; J. DE LANVERSIN, *La propriété, une nouvelle règle du jeu?*, Parijs, 1975, blz. 30-38.

is dan ook wenselijk. Wat zijn de criteria waarover we beschikken, om over deze ordening te oordelen?

Zoals voor alle andere rechtsordeningen, zijn de hier voorhanden zijnde criteria: de voorgenomen doeleinden, de betrokken belangen, de juridische en ethische waarden (de natuurrechtelijke toetsing)¹¹, en de *Natur der Sache*. Dit lijken o.i. algemene maatstaven ter evaluatie, voor alle wetgevingspolitiek en voor alle vormen van rechtsvinding.

Doeleinden en *belangen* verlenen een eigen inhoud aan de rechtsregel, bovendien bepalen zij in zekere mate de rechtstechnische uitwerking ervan. Wegens de verschillende doeleinden en belangen is de eigendomswetgeving omtrent een gebouw, of een roerende zaak, of een onderneming, zowel inhoudelijk als rechtstechnisch van elkaar verschillend. Bij de beoordeling van een rechtsordering komen de doeleinden en de betrokken belangen dan ook als eerste criteria in aanmerking.

6. Op de tweede plaats komt de *natuurrechtelijke* toetsing. Hiermee wordt bedoeld een *waardering* van de reeds bestaande of nog te ontwerpen rechtsregel aan de hand van ethische oordelen die bindend zijn voor elk menselijk handelen, en bijgevolg als objectieve criteria bij de kritische evaluatie van de rechtsregels kunnen worden aangewend. Elders toonden we aan dat, wat het recht betreft, de volgende ethische oordelen gelden: de mens moet *zichzelf realiseren* als *vrij* wezen; hij dient tevens *de andere* als persoon die zichzelf moet realiseren, te *erkennen*; daar de mens zichzelf moet realiseren, met *velen*, in een uitwendige wereld die *beperkt* is, is een verstandelijke *ordering* van deze menselijke activiteit vereist: tot deze ordening behoort de rechtsorde. Deze ethische oordelen krijgen een voor de evaluatie meer bruikbare omzetting of vertaling in juridische en politieke oordelen waarin waarden zoals de vrijheid in de samenleving, de rechtvaardigheid, de trouw, de orde, tot uitdrukking komen. Wat nu de vrijheid in de samenleving betreft, moet onderscheid worden gemaakt tussen de individuele, de economische, en de politieke vrijheid¹².

Twee belangrijke waarden, bij de natuurrechtelijke toetsing van de eigendomsordering, zijn ongetwijfeld de economische *vrijheid* en de *rechtvaardigheid*.

In de economische activiteit moet de mens vooreerst zo volkomen mogelijk *zichzelf* kunnen worden, dit is *vrij*. Daartoe dienen wel enkele voorwaarden vervuld te worden waaruit dan de volgende fundamentele rechten kunnen worden afgeleid: het recht op *gebruik* van de goederen, overeenkomstig

de levensnoodwendigheden van een ieder; het recht als mens in het economisch proces te mogen *meewerken*; het recht een zeker *aandeel in macht* in de economische bedrijvigheid te bezitten.

Er hoeft nauwelijks op gewezen te worden dat de eigendom tevens aan de *rechtvaardigheidseis* moet voldoen. Deze veronderstelt een in zekere mate *meetbaar evenwicht* in de verdeling van goederen, lasten, rechten, diensten en verantwoordelijkheden. Welnu, vele eigendomsordeningen ter wereld bereiken dit evenwicht niet; zo dit wel het geval was, zouden er niet zulke grote ongelijkheden voorkomen tussen arm en rijk, zowel op nationaal als op internationaal vlak.

Elke eigendomsordering, waarbij hetzij privaateigendom, hetzij collectief eigendom wordt gehuldigd, moet ten minste deze minimale natuurrechtelijke toetsing kunnen doorstaan. Bij nader onderzoek blijkt echter dat de eigendomsordering zeer dikwijls negatief moet worden beoordeeld.

Op grond van dit waardenbesef dient immers de eigendomsordering vooreerst van die aard te zijn dat deze heerschappij over de *Umwelt* nooit *overmacht* wordt van enkelen, wat meestal gepaard gaat met *onmacht* van velen, waarbij het machts-evenwicht, vereist door de rechtvaardigheid, wordt verbroken. Rousseau drukte dit zeer gevat als volgt uit: "(...) quant à la richesse, que nul citoyen ne soit assez opulent pour en pouvoir acheter un autre, et nul assez pauvre pour être contraint de se vendre"¹³. Bovendien moet de eigendomsordering steeds het *gebruik* van de *goederen door allen* blijvend mogelijk maken. Het winstmotief en de ijzeren wet van de produktiviteit zouden hier eventueel voor moeten wijken. Om dit doel te bereiken, is het meestal niet voldoende de belastingen progressief op te trekken, of de inkomens te nivelleren: er dienen grondige hervormingen plaats te hebben.

7. Een summiere natuurrechtelijke toetsing van de eigendomsordering in het algemeen laat een zeker onbehagen na. De juridische vormgeving waartoe men inzake eigendom kwam, is voor heel wat kritiek vatbaar, in het licht van enkele fundamentele waarden.

Hoe is dit verklaarbaar? Is het intrinsiek aan deze heerschappij over de uitwendige wereld dat het recht niet in staat is ervoor een ordening te scheppen die deze heerschappijvormen doet beantwoorden aan de fundamentele eisen van het mens-zijn in de samenleving, het zichzelf worden en het *anerkannt* worden door de andere?

We stellen vast dat, hoe groot de goede wil ook is om tot menswaardige eigendomsordeningen te komen, deze goede wil telkens weer verlamd wordt

¹¹ Omtrent deze natuurrechtelijke toetsing in het algemeen, zie de in noot 3 vermelde bijdrage, blz. 830 e.v.

¹² *Id.*, blz. 830 e.v.

¹³ ROUSSEAU, *Du contrat social*, II, XI.

en ongedaan gemaakt door de veel sterkere wil om rijk te worden en oppermachtig in de economische wereld¹⁴. De eigendomsordening heeft deze wil niet kunnen intomen en beheersen, heeft evenmin de enorme structuurwijzigingen in het economische, m.a.w. de evolutie in de *Natur der Sache*, op de voet gevolgd en juridisch geïntegreerd. Ook dit verklaart het onbehagen omtrent de eigendom. Dit gaan we in het volgend nummer nader onderzoeken.

8. Elke rechtsordening moet voor de *Natur der Sache*, de aard van de zaken, oog hebben, deze gegevens respecteren¹⁵, en vooral de evolutie die zich in de *Natur der Sache* voordoet, op de voet volgen.

Wat de eigendom betreft, is dit o.i. al te weinig gebeurd in de negentiende en twintigste eeuw.

Enkele voorbeelden van deze onverschilligheid van de rechtsordening voor de enorme ontwikkeling die inzake eigendom plaatshad, moeten hier vermeld worden.

1) Er zijn zaken bestemd voor consumptie, andere voor produktie. Voor de economie is dit onderscheid uiterst belangrijk.

In de onderscheiding van de zaken maakt het recht onderscheid tussen allerlei soorten, volgens de aard van de zaken, volgens de graad van toeëigening waarvoor ze vatbaar zijn, volgens hun aanwendingsmogelijkheden, volgens hun onderling verband. Het onderscheid tussen zaken voor consumptie en zaken voor produktie kent het recht echter niet. Toch is het denkbaar dat deze twee soorten zaken, wegens hun verschillende bestemming, een ander rechtsstatuut krijgen, en dat de eigendomsordening van de ene soort anders opgevat is dan die van de andere soort.

2) Wat de onroerende goederen betreft, moet worden toegegeven dat de ruimtelijke ordening in aanzienlijke mate op de eigendomsordening een invloed heeft gehad. De eigendom van onroerende goederen was in het Burgerlijk Wetboek in grote mate voor een agrarische maatschappij opgevat. De verstedelijking en een fenomeen zoals hoogbouw en appartementen, heeft men eigenlijk nooit in de eigendomsordening verwerkt. Als onroerend goed verschilt een appartement op de vijfde of twintigste verdieping toch wel aanzienlijk van de voorstelling die de ontwerpers van de *Code Napoléon* van een onroerend goed hadden. Terecht merkt Savatier op

dat men voor appartementen een ander eigendomsbegrip zou moeten ontwerpen, met name de volume-eigendom (in m³ uitgedrukt) i.p.v. de plattegrondseigendom (in m² uitgedrukt)¹⁶.

3) Het recht heeft niet of te weinig rekening gehouden met de evolutie van de roerende zaken¹⁷. En zo er al nieuwe rechtsregelen voor tot stand kwamen, dan was het dikwijls lange tijd nadat deze nieuwe zaken economisch belangrijk waren geworden. Als nieuwe roerende zaken waarvan men in het begin van de negentiende eeuw geen besef had, dienen vermeld te worden: energie, cliënteel, handelszaken, auteursrechten. Bovendien leren de economen ons dat, naast een *économie des biens*, er tevens een *économie du savoir* gegroeid is. In eerstgenoemde economie lag de grondslag van de economische macht in materiële investeringen: terreinen, gebouwen, machines, produktievermogen. In de nieuwe economie ligt de grondslag van economische macht in onderzoek, organisatie, opleiding¹⁸. De maatstaf van economische macht was vroeger energie, voortaan "l'aptitude à l'innovation". Dit alles heeft het recht nog niet opgevangen. Het is trouwens rechtstechnisch een hele krachttoer, het veronderstelt bovendien heel wat verbeelding om de eigendom te ontwerpen voor deze nieuwe goederen.

4) Nog andere aspecten van de *Natur der Sache* werden over het hoofd gezien: de groeiende schaarschte, of tenminste de mogelijke schaarschte, van bepaalde zaken die men tot nu toe onuitputtelijk achtte. Bedoeld worden zaken als grond, grondstoffen, energiebronnen. Zolang men de mening was toegedaan dat er overvloed was, moest de eigendom van deze zaken niet beperkt worden. Komt er integendeel een tijd van schaarschte, dan is het mogelijk dat de eigendomsordening omtrent deze goederen noodgedwongen grondig moet worden herzien.

De zogenaamde "gemene zaken" (de *res communes*) waren, en zijn nog altijd, niet vatbaar voor toeëigening. Deze goederen zijn er voor allen. Maar het gebruik en het genot ervan voor allen wordt momenteel op onrustwekkende wijze gestoord door lucht- en waterverontreiniging, door geluidshinder, enz. Deze zaken zijn door deze stoornissen ongemerkt vatbaar geworden voor een soort negatieve privatisering, een toeëigening die uiteindelijk een misbruik is en het gemeenschappelijk gebruik en genot ervan ten zeerste verstoort.

Moeizaam is het recht zich hiervan bewust geworden. We beseffen nog maar nauwelijks in welke

¹⁴ J. CARBONNIER, *Flexible droit*, Paris, 1969, blz. 151 e.v.

¹⁵ Doet men dat niet, dan kan het gebeuren, zo schrijft de jonge MARX, dat men even streng twee ongetwijfeld zeer verschillende gedragingen gaat straffen zoals het stelen van bomen in een groot woud, en het hout sprokkelen. "Sammeln von Raffholz und Holzdiebstahl sind also wesentlich verschiedene Sachen. Der Gegenstand ist nicht minder verschieden, die Gesinnung muss also auch verschieden sein, (...) (K. MARX, *Frühe Schriften*, uitg. 1962, Darmstadt, blz. 212).

¹⁶ R. SAVATIER, "La propriété des volumes dans l'espace de la technique juridique des grands ensembles immobiliers", *D.S.*, 1976, *Chron.* 103-110.

¹⁷ R. SAVATIER, "Vers de nouveaux aspects de la conception et de la classification juridique des biens corporels", *Rev. trim. dr. civ.*, 1958, 1-23.

¹⁸ R. THALVARD, *Management et autogestion, Projet 1971*, blz. 296-297.

mate de hele milieuproblematiek verwant is met de eigendom, de heerschappij over de *Umwelt*.

5) Ten slotte is er de evolutie inzake de onderneming, en de organisatie van de arbeid en het productieproces.

Eertijds was het zwaartepunt van de economische rijkdom gelegen in de *grond* (Middeleeuwen b.v.), later in het *geld*, nu in de produktiegoederen, in de *onderneming*.

De eigendom "begrijpen" van grond was tamelijk eenvoudig. De eigendom van geld, — toen nog klinkende munt —, afbakenen, omlijnen en vatten was reeds moeilijker.

De eigendom van een moderne onderneming echter omlijnen en achterhalen is bijna onbegonnen werk. De eigendom is er als het ware ondergedoken, de heerschappij is er als een fluïdum geworden, theoretisch in handen van honderden, duizenden (aandeelhouders), praktisch in handen van enkelen. Bovendien hebben er ontegensprekelijk, in vergelijking met het productieproces van de Middeleeuwen en de moderne tijden, fundamentele structuurwijzigingen plaatsgehad: in het productieproces is een scheiding ontstaan tussen kapitaal en arbeid, tussen de waarde van de zaak en de zaak zelf (in aandelen uitgedrukt, overtreft de fictieve waarde soms vele malen de reële waarde van de zaak), vooral tussen de eigendom (versnipperd in soms honderden, duizenden "anonieme" aandelen) en de reële macht over het productieproces (in handen van managers en enkele "grote" aandeelhouders).

*Power without Property*¹⁹. Misschien is dit de voornaamste oorzaak van het onbehagen omtrent de eigendom. Er is een *feitelijke* macht gegroeid in en door de onderneming, los van de eigendomsordening zelf die uitgehold is en voor dit zo belangrijk gebied van de economie als het ware onschadelijk gemaakt, terwijl de eigendom uiteindelijk de juridische uitdrukking zou moeten zijn van deze economische macht. Hier vooral stellen we vast hoe de macht in de onderneming, o.a. van de structuurwijzigingen in de onderneming zelf, gebruik gemaakt heeft om te ontsnappen aan de maat die de eigendomsordening voor deze macht moest aanleggen. Een mateloze macht is er het gevolg van, en de economische reuzen hebben het recht naar hun hand gezet: de theorie van de rechtspersoon maakte het hun mogelijk rijkdommen en kapitaal samen te brengen waarvan een privépersoon tot dan toe nauwelijks durfde dromen; het scheppen van de aandelen was de aanleiding tot een tweede kapitaalwereld, naast en boven het eigenlijk produktiekapitaal. De eigendom van de onderneming, in de betekenis van heerschappij of macht om wijzigingen in

de *Umwelt* aan te brengen, zoals de produktie opdrijven of verminderen, meer geld investeren, naar andere technieken overschakelen, fusioneren met andere ondernemingen, zich laten opslorpen door *multinationals* of uiteindelijk de onderneming sluiten, berust bij een kleine groep mensen van wie de meesten helemaal niet betrokken zijn in het eigenlijke productieproces. Dit schept diepe frustraties bij degenen die dan wel deel uitmaken van deze arbeidsgemeenschap, en niets te zeggen hebben. Het vennootschapsrecht heeft sedert vorige eeuw de machtsverhoudingen, en dus de eigendomsverhoudingen, in de onderneming, in de zoëven beschreven zin vastgelegd. Sedert jaren zijn hervormingen aangekondigd; in de wet van 1973 verschoof de macht van de aandeelhouders naar de raad van bestuur, maar het eigenlijke vraagstuk van de verdeling van de macht, en dus van eigendom, is daarmee niet opgelost²⁰.

9. Tot besluit kunnen we stellen dat het onbehagen omtrent de eigendom ontstaan en gegroeid is omdat de eigendomsordening in vele opzichten te kort schiet bij de ethische toetsing ervan en bovendien de grote ontwikkeling die de aard van de zaak (*Natur der Sache*) heeft meegemaakt, niet op de voet heeft gevolgd.

Na deze evaluatie van de eigendomsordening zoals deze hierboven werd geschetst, moet in ieder geval geconcludeerd worden dat, betreffende eigendomsvormen, geen enkel *a priori* mag bestaan omtrent privaateigendom of collectief eigendom van de produktiegoederen. Kan men beweren dat de privaateigendom een conclusie is die uit de ethische (natuurrechtelijke) toetsing omtrent de heerschappij over de produktiegoederen, kan worden afgeleid? Privaateigendom is ethisch (natuurrechtelijk) gerechtvaardigd in zoverre de eigendom een *reëel* aandeel in de economische macht verleent, en dit aandeel waarborgt voor al wie *reëel* betrokken is in de economische activiteit. Het is o.i. onmogelijk, in de huidige economische structuren, dat de privaateigendom *alleen* dit kan waarborgen. De eigendomsordening zal dus noodzakelijkerwijze moeten worden *gecorrigeerd* door wettelijke beperkingen van publiekrechtelijke of privaatrechtelijke aard, b.v. ruimtelijke ordening, erfdiensbaarheden van openbaar nut, rechtsbescherming van de huurder, van de pachter, wettelijk gewaarborgde tewerkstelling. In de onderneming, waar dan toch het zwaartepunt ligt van de economische macht, valt de privaateigendom weliswaar niet meer samen met de economische macht, maar de privaateigendom *als beginsel*

¹⁹ Vgl. het reeds oude, maar nog steeds interessante werk van A. BERLE, *Power without Property*, New York, 1959.

²⁰ Een *statu quo* van de huidige toestand en de in het vooruitzicht gestelde hervormingen worden gegeven in een recente bijdrage van A. CEULEMANS, "Naar de democratisering van de naamloze vennootschap, R.W., 1975-76, 2177-2210.

maakt in ieder geval nog altijd *de feitelijke economische macht van enkelen mogelijk*. Dit is de reden waarom het onbehagen omtrent de eigendom vragen oproept omtrent de macht in de onderneming: de privaateigendom wordt medeplichtig geacht voor een gebrek aan evenwicht in de macht omtrent het produktieproces. Het onbehagen om-

trent de privaateigendom wordt dan de aanleiding tot de vraag omtrent de participatie d.w.z. de vraag naar een rechtvaardiger machtsevenwicht en machtsverdeling in de onderneming.

F. VAN NESTE
Hoogleraar UFSIA

DE FEITELIJKE SCHEIDING VAN ECHTGENOTEN EN HET NOTARIAAT

Sedert de Wetten van 1 juli 1974 is de feitelijke scheiding der echtgenoten als dusdanig erkend in het Burgerlijk en het Gerechtelijk Wetboek (cfr. de artikelen 232, 306, 307, 307bis en 331 B.W. en de artikelen 1269, 1270bis en 1278 Ger.W. ter zake van de echtscheiding na tien jaar feitelijke scheiding, en de artikelen 373 en 389 ter zake van de ouderlijke macht, en de feitelijke scheiding). De feitelijke scheiding was reeds erkend in de sociale zekerheidswetgeving (bijv. pensioen, gewaarborgd inkomen, kinderbijslag, enz.) en in de fiscale administratieve praktijk (voor de niet samenvoeging van de inkomsten der feitelijk gescheiden echtgenoten). De rechtspraak heeft de leemten aangevuld en principes en rechtsregels a.h.w. vooropgesteld voor de gevolgen van de feitelijke scheiding die niet wettelijk geregeld zijn.

In dit overzicht van de voornaamste civielrechtelijke gevolgen van de feitelijke scheiding, wordt vooral aandacht besteed aan de voor de notarissen relevante incidenties van de feitelijke scheiding.

I. Belangrijke principes en problemen

Een belangrijk principe is dat de feitelijke scheiding een *onwettelijke toestand* blijft: alle overeenkomsten die de feitelijke scheiding in de hand werken zijn nietig wegens een ongeoorloofde oorzaak: artt. 6 en 1133 B.W. Dergelijke nietige overeenkomsten kunnen nochtans nuttig zijn, maar niettemin blijven ze aangetast door een absolute nietigheidsgrond.

Vervolgens moet het verband tussen de feitelijke scheiding, de echtscheiding en de relatieve onontbindbaarheid van het huwelijk beklemtoond worden. De nood aan een wettelijke en jurisprudentiële regeling van de feitelijke scheiding is des te groter naargelang het huwelijk moeilijker ontbindbaar is (wegens wettelijke, maar ook financiële of psycho-

logische belemmeringen). De wetgever heeft thans de tienjarige feitelijke scheiding om zo te zeggen als grond tot echtscheiding aanvaard: hij dient derhalve *de feitelijke scheiding niet meer te negeren*, maar eveneens te regelen, daar de rechtspraak eigenmachtig bepaalde principes niet kan veranderen.

Ten slotte kan erop gewezen worden dat een belangrijk probleem bij de uitwerking van het juridisch statuut van de feitelijk gescheiden echtgenoten (en hun familieleden) is: *de draagwijdte van het schuldbegrip*; thans is het schuldbegrip nog niet doorgedrongen in het huwelijksgoederen- of erfrecht, met uitzondering van de regelen van de huwelijksvoordelen. Het zal doorgedrukt worden in het erfrecht, blijkens het laatste ontwerp van wet ter zake van de wijziging van de erfrechten van de langstlevende echtgenoot. In Frankrijk is het schuldprincipe eveneens doorgedrukt in het huwelijksgoederenrecht (zie bijv. art. 1442 C.civ.fr.).

II. Feitelijke scheiding en ouderlijke macht

A. Onder feitelijke scheiding dient een *gewilde* feitelijke scheiding begrepen te worden: naast het *materieel* bestanddeel (het niet-samenwonen) is een *intentioneel* bestanddeel vereist (tenminste een der beide echtgenoten wil niet meer samenwonen). Een tijdelijke verwijdering, zelfs indien zij lang duurt, *is geen geval van feitelijke scheiding; aldus het afzonderlijk wonen uit noodwendigheid*: leger, ziekte, plaatsing in een krankzinnigengesticht, verblijf in een gevangenis, verblijf in buitenland voor werk-omstandigheden, enz., tenzij de andere echtgenoot de samenwoning niet meer wenst en alle banden verbreekt. Een wederzijdse stilzwijgende volmacht, grondslag van de normale regeling van de ouderlijke macht, is denkbaar wanneer de ouders tijdelijk verwijderd leven. De regeling van de feitelijke scheiding wordt dus toepasselijk wanneer naast het afzonderlijk wonen, er tevens geen levensgemeenschap meer is.

B. *Bewijs*: de feitelijke scheiding kan vastgesteld worden, ondermeer aan de hand van afzonderlijke inschrijvingen in de bevolkingsregisters, van sociale

* Deze bijdrage is een korte samenvatting van twee voordrachten over de feitelijke scheiding, gehouden voor de studiekringen der notarissen van de arrondissementen Brugge-Veurne en Kortrijk.

zekerheidsdocumenten, van de fiscale aanslagformulieren, van vonnissen; ware de zekerste houding voor banken en spaarkassen niet het vereisen van een akte van bekendheid?

C. *Regeling*: de ouder die de bewaking heeft, oefent het ouderlijk gezag over de persoon en het wettelijk beheer over de goederen van de minderjarige uit. Ruw geschetst komt de regeling dus hierop neer: *alleen* de ouder bij wie het kind verblijft heeft een *initiatiefrecht* voor rechtshandelingen ter zake van de persoon of de goederen van de minderjarige; de ouder bij wie het kind niet verblijft heeft (hoogstens) een *controlerecht* en kan m.i. optreden in het belang van het kind; deze ouder heeft echter geen initiatiefrecht. Wanneer de beide ouders niet feitelijk gescheiden leven, hebben zij beiden een initiatief- en controlerecht. Volledigheids halve kan aangestipt worden dat de ouder bij wie het kind niet verblijft gehouden is het kind verder te onderhouden (Vred. Tielt, 26 april 1973, R.W., 1973-74, 2172 met noot, en Vred. Tielt, 22 augustus 1974, R.W., 1974-75, 571) en normaliter een recht van bezoek heeft.

C. Een praktische toepassing van de nieuwe wet is dat de *woonplaats van het kind* dat tijdens de feitelijke scheiding (waaronder ook dient begrepen te worden: de procedure van echtscheiding of scheiding van tafel en bed op grond van bepaalde feiten of bij onderlinge toestemming) geboren wordt, de woonplaats is van de moeder, en niet meer de woonplaats van de vader: dit is uiterst belangrijk voor de territoriale bevoegdheid: namelijk waar moet de voogd ad hoc aangesteld worden en de familieraad bijeengeroepen worden bij ontkenning van vaderschap. Deze gevolgtrekking voor de woonplaats van het minderjarig kind zal ook tot uiting komen bij de vaststelling van de woonplaats voor de voogdij en voor het openvallen van de nalatenschap.

III. Feitelijke scheiding en echtscheiding na tien jaar feitelijke scheiding. Commentaar op de Wet van 1 juli 1974

A. *Over de grond van de vordering*: een feitelijke scheiding van tien jaar is vereist; een voorlopig tijdelijk samenwonen als poging om het gemeenschappelijk leven weer op te nemen onderbreekt de termijn niet: er is immers geen verzoening, maar dit samenwonen zou wel invloed kunnen hebben op de (on-)mogelijkheid van wettiging van de kinderen die sedert de feitelijke scheiding zijn geboren.

Voor het begrip van de feitelijke scheiding: zie boven. Echtscheiding kan ook gevorderd worden, niet na tien jaar krankzinnigheid, maar wel na tien jaar feitelijke scheiding wegens de krankzinnigheid van een der echtgenoten. Zwakzinnigheid komt niet in aanmerking.

B. De gevolgen

Wat de huwelijksvoordelen betreft: de eiser verliest de huwelijksvoordelen en de verweerder behoudt ze, terwijl de eiser kan aantonen dat de verweerder uitsluitend ofwel eveneens schuld heeft aan de feitelijke scheiding. De notarissen zullen dus telkens het vonnis moeten raadplegen. Het is onmogelijk dat de beide echtgenoten de huwelijksvoordelen behouden, tenzij bij echtscheiding na een tienjarige feitelijke scheiding wegens krankzinnigheid.

Wat de vereffening en verdeling van de gemeenschap betreft: de gemeenschap wordt vereffend en verdeeld zoals thans. Voor de notarissen is er dus geen probleem. Wel dienen zij het vonnis te raadplegen omdat de rechtbank op verzoek van ieder der beide echtgenoten, rekening houdend met alle omstandigheden van de zaak, een bepaald goed als persoonlijk kan bestempelen: er was immers een afwezigheid van *affectio societatis*. Deze retroactiviteit geldt enkel tussen de echtgenoten en kan betrekking hebben zowel op de goederen als op de schulden: denken we maar aan een echtgenoot die tijdens de feitelijke scheiding een handelszaak uitbouwt of die een grote quasi-delictuele schuld bv. n.a.v. een verkeersongeval oploopt.

Verder zijn er in de wet bepalingen over de kinderen, het onderhoudsgeld en de gerechtskosten.

C. Beschouwingen

In tegenstelling met bv. Nederland, maakt de wetgever geen onderscheid tussen de schuld en de "*overwegende*" schuld. Wellicht zullen de rechtbanken, gelet op de grote appreciatiebevoegdheid die zij hebben, rekening houden met het begrip bij de regeling van de gevolgen van deze echtscheiding.

De jurisprudentie, ook die van het Hof van Cassatie, maakt een onderscheid tussen *de schuld aan (het ontstaan van) de feitelijke scheiding* en *de schuld aan het voortduren* ervan, i.v.m. de artikelen 212 en 218 B.W. De wetgever daarentegen gaat er blijkbaar van uit dat gedurende minstens tien jaar dezelfde echtgenoot schuld heeft aan de feitelijke scheiding. Voor de toepassing van de Wet van 1 juli 1974 zal, naast het wettelijk vermoeden van schuld in hoofde van de eiser, de schuld aan het voortduren van de feitelijke scheiding wellicht het relevantst zijn.

Een goed punt is de invoering van de retroactiviteit: in navolging van Frankrijk moet deze retroactiviteit doorgevoerd worden telkens als het huwelijk van inmiddels feitelijk gescheiden levende echtgenoten ontbonden wordt door de dood van een hunner of door echtscheiding, op welke grond het ook is.

IV. Feitelijke scheiding en huwelijksvermogensrecht

A. Principes

De feitelijke scheiding heeft geen verstrekkende

gevolgen op het huwelijksgoederenstelsel wegens de onveranderlijkheid van de huwelijkse voorwaarden, en wegens de matigende werking van gezinsbeschermende maatregelen vervat in de artikelen 212, 218 en 221 B.W. : onderhoudsgeld, inkomstendelegatie en voorlopige en dringende maatregelen. Het huishoudelijk mandaat verleent aan de onschuldige vrouw ook een ruimere bevoegdheid.

De feitelijk gescheiden vrouw heeft het thans relatief goed : zij is handelingsbekwaam, kan een beroep uitoefenen, een spaarboekje openen, en haar voorbehouden goederen beheren en erover beschikken. De bevoegdheden van de man over de goederen van de gemeenschap en over de persoonlijke goederen van de in gemeenschap gehuwde vrouw worden niet meer absoluut gedacht ; op doeloverschrijdende handelingen staan thans sancties.

B. Stelsel van gemeenschap

1. *Samenstelling van de gemeenschap* : de gemeenschap wordt verder actief en passief op dezelfde wijze samengesteld ; iedere afwijkende overeenkomst hieromtrent ware nietig. Dit betekent bijvoorbeeld dat de schadevergoeding die de man moet betalen naar aanleiding van een door hem veroorzaakt verkeersongeval definitief ten laste van de gemeenschap komt ! Dit betekent dat wanneer de echtgenote goederen verkreeg die in de gemeenschap vallen, deze teruggevorderd kunnen worden van de man als hoofd van de gemeenschap, zelfs al zag hij ze nooit: zie de rechtspraak in verband met onverschuldigd loon en pensioen.

2. *Beheer van de gemeenschap* : de man beheert verder de goederen van de gemeenschap ; hij kan ze verkopen — zonder bedrieglijke benadeling van de rechten van de vrouw ; de notaris dient hierover te waken ; het minste wat de notaris kan doen is derhalve contact opnemen met de vrouw en haar in voorkomend geval een termijn laten om zich eventueel tot de rechtbank te wenden. De notaris zal er ook voor waken dat geen abnormale voorwaarden bedongen worden. Uit de rechtspraak blijkt zelfs dat wanneer de man de helft van de verkoopprijs van een gemeenschappelijk onroerend goed aan de vrouw zou storten, haar rechten nog benadeeld zouden kunnen zijn ; de vrouw kan immers haar wedernemingen en vergoedingen uitoefenen op de persoonlijke goederen van de man ! Er is ook rechtspraak die de verkoop van een gemeenschappelijk goed verbiedt omdat de verkoop neer zou komen op een gedeeltelijke anticipatieve verdeling van de gemeenschap. Dit alles maakt het de notaris niet gemakkelijk des te meer daar de man zich door de rechtbank niet kan laten machtigen om een gemeenschappelijk goed te vervreemden.

3. Welke zijn de bevoegdheden van de vrouw : zij kan, staande de gemeenschap, de vernietiging of niet-tengeenstelbaarheid van bedrieglijke rechtshande-

lingen door de rechtbank doen uitspreken. Kan zij de goederen van de gemeenschap laten *verzegelen* ? Er zijn drie stellingen : sommigen antwoorden bevestigend, anderen ontkennend, nog anderen vereisen bevelschrift van de voorzitter van de rechtbank van eerste aanleg (art. 221 B.W.). De notaris kan gevorderd worden een *inventaris* op te maken bij toepassing van artikel 221 B.W. of na verzegeling ; gelet op de buitengewone herwaardering van de inventaris sedert het Gerechtelijk Wetboek en de recente cassatierechtspraak, is de inventaris een belangrijke bewarende maatregel én titel. Tot slot willen wij beklemtonen dat de in gemeenschap gehuwde vrouw wel *bewarend en uitvoerend beslag* kan vorderen op de goederen van de gemeenschap, wanneer zij optreedt als schuldeiseres en niet als deelgerechtigde in de gemeenschap : de onveranderlijkheid van de huwelijkse voorwaarden en artikel 1421 B.W. vormen geen beletsel (anders : Beslagr. Brussel, 18 januari 1974, R.W., 1974-75, 1847).

4. *De bevoegdheden van de vrouw ten aanzien van haar persoonlijke goederen* : de man beheert overeenkomstig artikel 1428 B.W. de persoonlijke goederen van de vrouw en de feitelijke scheiding brengt hierin geen verandering. Principieel zal de man de gelden die de vrouw erft en de verkoopprijs van een van haar persoonlijke goederen, in ontvangst mogen nemen ; de notaris kan niet, bij verzet van de man, deze gelden afgeven aan de vrouw ; het is dus vereist dat de vrouw zich laat machtigen door de rechtbank op grond van artikel 221 B.W., en dat de gelden geïndividualiseerd zijn gebleven en niet feitelijk vermengd zijn geworden met andere gemeenschapsgoederen. Wanneer de vrouw haar aldus ontvangen gelden wenst weder te beleggen en de man weigert mede op te treden in de akte, dient de vrouw zich tot de rechtbank te wenden bij toepassing van artikel 1426^{quater} B.W. De notaris zal natuurlijk eerst trachten een conventionele machtiging van de man te verkrijgen : de notaris dient er echter voor te waken dat deze "machtigingen" precies en volledig worden opgesteld. Aldus dient de man zijn vrouw eveneens te machtigen om kwijting te geven ; anders zal de hypotheekbewaarder een ambtshalve inschrijving nemen.

C. Stelsel van scheiding van goederen.

In tegenstelling met een stelsel van gemeenschap, kan er tijdens de feitelijke scheiding, een vereffening en verdeling plaatshebben tussen echtgenoten, gescheiden van goederen. Er dient evenwel genuanceerd te worden blijkens een recente jurisprudentiële evolutie : wanneer namelijk een onroerend goed dat de echtgenoten samen in onverdeeldheid hebben aangekocht, de bestemming heeft gekregen van echtelijke verblijfplaats, dan kan het uit onverdeeldheid treden en derhalve de verkoop niet gevorderd worden zolang het onroerend goed deze bestemming

vervult: bijvoorbeeld bij feitelijke scheiding der echtgenoten: zolang de echtgenote er in voorkomend geval met de kinderen in woont. Hetzelfde geldt analoog voor de meubelen en huisraad.

Ter zake van de conventionele vaststelling van de bijdrage in de lasten van het huishouden komt het ons voor dat de echtgenoot die schuld heeft aan de feitelijke scheiding deze clause niet in zijn voordeel kan invoeren: tevergeefs zou de schuldige echtgenoot zich beroepen op de onveranderlijkheid van de huwelijkse voorwaarden; ter zake primeert artikel 218 B.W., artikel 1537 B.W. en de conventionele bedingen ter zake.

D. Stelsel van scheiding van goederen met gemeenschap van aanwinsten

Vele dergelijke huwelijkscontracten bepalen dat de inkomsten van de echtgenoten vooreerst moeten aangewend worden voor de betaling van de kosten voortspruitend uit de lasten van het huishouden, en dat de besparingen op deze inkomsten gestort moeten worden in de gemeenschap van aanwinsten. De gemeenschap van aanwinsten bestaat uit het overschot van de inkomsten nadat bijgedragen is in de lasten van het huishouden. De vraag rijst of de onschuldige echtgenoot die door de schuldige echtgenoot niet kan gedwongen worden bij te dragen in de lasten van zijn huishouden, de inkomsten moet storten in de gemeenschap. Hierop is in de rechtspraak eens ontkennend geantwoord, maar deze zienswijze lijkt vatbaar voor kritiek, daar de samenstelling van de gemeenschap eveneens die schuldeisers aanbelangt die de gemeenschap als onderpand van hun schuldvordering mogen beschouwen.

E. De voorbehouden goederen

Hier dient voornamelijk gewezen te worden op het feit dat eveneens de van goederen en feitelijk gescheiden vrouw die met haar voorbehouden goederen een onroerend goed koopt, er dient voor te waken dat de clause van wederbelegging en de oorsprong der gelden wordt opgegeven; bij nalatigheid zullen de schuldeisers van de gefailleerde man de opname van het onroerend goed in de failiete boedel kunnen eisen. De notaris draagt hier een bijzondere verantwoordelijkheid.

V. Feitelijke scheiding en erfrecht

A. De erfrechtelijke reserve ten behoeve van de langstlevende.

De feitelijke scheiding der echtgenoten is onder meer een reden waarom in 1896 en thans in het laatste wetsontwerp ter zake van de erfrechten van de langstlevende echtgenoot geen reserve aan de langstlevende echtgenoot wordt toegekend. Volledige onterving is derhalve mogelijk.

B. Erfrecht, gronden van onwaardigheid en uitsluiting

De schuld aan de feitelijke scheiding is geen grond

van onwaardigheid of uitsluiting. Derhalve erft een feitelijk gescheiden echtgenoot precies alsof het huwelijk niet ontworpen is. Er dient opgemerkt te worden dat in het hangende wetsontwerp aan de feitelijk gescheiden echtgenoot die als schuldig dient beschouwd te worden, de preferentiële goederen niet zullen toegekend worden. Thans zou dus een onderscheid gemaakt worden tussen al of niet feitelijk gescheiden levende echtgenoten. Een amendement in die zin werd verworpen bij de voorbereiding van het erfrechtelijk stelsel ten behoeve van de langstlevende.

C. Het verzorgingsrecht (art. 205 B.W.)

Het feitelijk gescheiden leven en de schuld aan de feitelijke scheiding vormen geen beletsel voor de toekenning van een onderhoudsgeld ten behoeve van de behoeftige langstlevende ten laste van de nalatenschap van de eerstoverledene.

D. De feitelijke scheiding werd in bepaalde gevallen beschouwd als een *grond van onwaardigheid of ondankbaarheid* zodat de gerechtelijke herroeping van een testament of schenking werd uitgesproken. Uit de feitelijke scheiding en de begeleidende omstandigheden werd ook reeds de *stilzwijgende herroeping* van een schenking afgeleid. De vraag rijst trouwens of men een schenking of een testament niet als vervallen zou kunnen beschouwen op grond van de levendige leer van "*verval wegens verdwijning van de oorzaak*". Het is immers duidelijk dat de uitvoering van testamenten en contractuele erfstellingen niet meer beantwoordt aan de wil van de beschikker.

E. De huwelijksvoordelen opgenomen in het huwelijkscontract worden blijkens de rechtspraak als onherroepelijk beschouwd — hoewel het ten zeerste wenselijk zou zijn deze als herroepelijk te beschouwen omdat zij behoren tot de toevallige inhoud van het huwelijkscontract. De vraag kan gesteld worden of deze huwelijksvoorwaarden niet moeten gekoppeld worden aan de voorwaarde van afwezigheid van feitelijke scheiding, een clause die reeds door de rechtspraak als geldig is beschouwd.

VI. Besluit

Een wetswijziging ter zake van het huwelijksvermogens- en erfrecht die de feitelijke scheiding mis kent, is onvolledig en hierdoor reeds onvolmaakt. De praktijk en jurisprudentie wijzen uit dat er behoefte bestaat aan specifieke wettelijke bepalingen, daar de jurisprudentie geen onderscheid kan maken waar de wet er geen maakt: *Ubi lex non distinguit, nec nos distinguere debemus*. Verminderd erfrecht, retroactiviteit van de gemeenschap tot op het ogenblik van het begin van de feitelijke scheiding, betere uitbouw van de gezinsbeschermende maatregelen, een ander statuut voor de preferentiële goederen, zijn zovele mogelijke verbeteringen.

Carl DE BUSSCHERE
Aspirant N.F.W.O.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 22 JANUARI 1976

Voorzitter : de h. Perrichon

Raadsheer-rapporteur : de h. Capelle

Advocaat-generaal : de h. Charles

Advocaat : mr. Fally

Verzekering—Art. 17 Verzekeringswet—Aansprakelijkheidsverzekering—Val van antenne op andere antennes—Gevaar voor schade aan eigendom en persoon van anderen—Kosten om ze te voorkomen—Ten laste van de verzekeraar.

Eiser was verzekerd voor zijn buitencontractuele aansprakelijkheid wegens schade aan derden. Onder de druk van de wind braken de spankabels van een televisieantenne welke hij onder zijn bewaring had, en viel deze antenne op naburige antennes, wat de val van die antennes en schade aan de eigendom en de persoon van anderen kon veroorzaken. Eiser liet die antennes zonder aarzelen door een specialist uit elkaar nemen en herstellen.

De verzekerde moet alles in het werk stellen om de door zijn verzekeringscontract gedekte schade te voorkomen of te beperken. Uit de geest van de Verzekeringswet, inzonderheid art. 17, waarin de regels van de zaakwaarneming worden toegepast, met name de regels van art. 1375 B.W., blijkt dat de verzekeraar de door de verzekerde gemaakte kosten moet dragen, niet alleen wanneer de verzekerde gehandeld heeft om de schade te beperken, maar ook wanneer hij ze wilde vermijden, namelijk voorkomen. Indien, in dit laatste geval, de door de verzekering gedekte schade aan derden niet heeft plaatsgevonden, met het gevolg dat geen recht tot schadeloosstelling in hun voordeel is kunnen ontstaan, mag daaruit niet worden afgeleid dat de verzekerde onvermijdelijk het recht verliest om ten laste van de verzekeraar de terugbetaling te krijgen van de door hem gemaakte kosten.

De T. t/ N.V. La C.

Gelet op het bestreden arrest, op 22 april 1974 door het Hof van beroep te Brussel gewezen ;

Over het middel afgeleid uit de schending van de artikelen 1, 17, inzonderheid lid 2, van de wet van 11 juni 1874 op de verzekering in het algemeen, 1134, 1135, 1384, inzonderheid lid 1, van het Burgerlijk Wetboek en 97 van de Grondwet,

doordat, aangezien het vaststaat : a) dat eiser de eventuele civielrechtelijke aansprakelijkheid die, krachtens de artikelen 1382 tot 1386 van het Burgerlijk Wetboek, wegens lichamelijke of materiële schade aan derden, te zijnen laste zou vallen, door verweerster heeft laten verzekeren ; b) dat, op 24 maart 1969, de televisieantenne, die eiser had geplaatst op het dak van het gebouw, waarvan hij een appartement bewoont, en die, omdat haar spankabels onder druk van de wind waren gebro-

ken, uit evenwicht werd gebracht, plooiden en op de spankabels van de naburige antennes viel, wat de val van die antennes en een belangrijke schade had kunnen veroorzaken ; c) dat eiser zonder aarzelen de hulp inriep van een specialist in antennes die de naburige antennes uiteen nam en daarna terug in staat van werking bracht voor de prijs van 17.555 frank, het arrest, dat vaststelt dat eisers aansprakelijkheid, als bewaarder van zijn antenne, vaststaat wegens het gebrek ervan, eisers rechtsvordering tegen verweerster, tot betaling van genoemde som van 17.555 frank verwerpt om de reden dat de contractuele waarborg van verweerster strekt tot het vrijmaken van het patrimonium van de verzekerde van elk verhaal, gegrond op een misdrijf of een oneigenlijk misdrijf van hem ; dat moet worden onderzocht of de derden, eigenaars van de naburige antennes, op grond van de artikelen 1382 tot 1386 van het Burgerlijk Wetboek, tegen eiser een recht op verhaal hebben gehad tot vergoeding van een schade ; dat dit bewijs niet wordt geleverd ; dat verweerster nochtans verplicht kon zijn om eiser te vergoeden indien, dank zij de uitgaven door deze gemaakt, de schade werd beperkt ; dat de verzekerde lid is van een associatie, die hij door zijn egoïsme niet mag in gevaar brengen en dat hij, luidens artikel 17, lid 1, van de wet van 11 juni 1874, alles in het werk moet stellen om de schade te voorkomen of te beperken ; dat de scheidingslijn tussen de maatregelen die de verzekerde als een goede huisvader moet nemen en de verrichtingen van verzekerde om, op zijn kosten, de schade te beperken, moeilijk is te bepalen ; dat, ten deze, het risico, zoals het in de polis is omschreven, zich niet heeft voorgedaan en de schade niet bestaat daar de benadeelde derden nooit een vordering tot schadeloosstelling hebben gehad,

terwijl, luidens artikel 17, lid 2, van de wet van 11 juni 1874, de kosten door de verzekerde gemaakt om de schade te beperken, ten laste zijn van de verzekeraar, zelfs wanneer het bedrag van die kosten, gevoegd bij het bedrag van de schade, de verzekerde som zou te boven gaan en wanneer de aangewende pogingen vruchteloos zouden geweest zijn ; ten deze de kosten van het uiteennemen en het herstellen van de naburige antennes gemaakt werden om de schade, te wijten aan het wettelijk vermoeden van fout van eiser, te beperken en dus, krachtens genoemd artikel 17 van de tussen de partijen gesloten verzekeringsovereenkomst, ten laste van verweerster vallen (schending van alle bovengenoemde bepalingen, met uitzondering van artikel 97 van de Grondwet),

en terwijl de beslissing dat de benadeelde derden geen vordering tot schadeloosstelling hadden, onverenigbaar is met de vaststellingen dat de naburige antennes uiteengenomen en hersteld werden en dat het beginsel van eisers aansprakelijkheid vaststaat (schending van de artikelen 97 van de Grondwet, en 1384, lid 3, van het Burgerlijk Wetboek) :

Overwegende dat, luidens artikel 17 van de wet van 11 juni 1874 betreffende de verzekering in het algemeen,

de verzekerde alles in het werk moet stellen om de door zijn verzekeringscontract gedekte schade te voorkomen of te beperken en de door hem gemaakte kosten, om de schade te beperken, ten laste zijn van de verzekeraar behalve indien zij, voor het geheel of voor een gedeelte, op onbedachtzame wijze werden gemaakt ;

Overwegende dat uit de geest van genoemde wet, inzonderheid artikel 17, waarin de regels van het beheer van de goederen worden toegepast, met name de regels van artikel 1375 van het Burgerlijk Wetboek, blijkt dat de verzekeraar dergelijke kosten moet dragen niet alleen wanneer de verzekerde gehandeld heeft om de schade te beperken maar ook wanneer hij haar wou vermijden, namelijk haar voorkomen ;

Dat indien, in dit laatste geval, de door de verzekering gedekte schade aan derden, niet heeft plaats gevonden, met het gevolg dat zij geen recht op schadeloosstelling konden bekomen, daaruit niet mag worden afgeleid dat de verzekerde onvermijdelijk het recht zou verliezen om, zoals bepaald bij de leden 2 en 3 van voornoemd artikel 17, ten laste van de verzekeraar, de terugbetaling te bekomen van de door hem gemaakte kosten ;

Overwegende dat het arrest erop wijst "dat de televisieantenne die appellant", thans eiser, "had doen plaatsen op het dak van het gebouw, en die, uit evenwicht gebracht omdat haar spankabels onder druk van de wind gebroken waren, plooiden ; dat zij, aangezien zij met haar eigen klemmen niet meer was vastgemaakt, op de spankabels van de naburige antennes is gevallen ; dat, door die toestand, de antennes op de openbare weg konden vallen en aldus ernstige schade konden veroorzaken ; dat appellant, die daarover werd ingelicht, zonder aarzelen de hulp inriep van de brandweer en van een "zelfstandige hersteller van antennes", die de naburige antennes uiteentnam en ze daarna herstelde ; ... dat de eis ... de terugbetaling beoogt van het, door eiser aan de hersteller van antennes, betaalde bedrag" ;

Overwegende dat het arrest aldus vaststelt dat de val van eisers antenne, die hij onder zijn bewaring had, als gevolg heeft gehad dat er gevaar dreigde voor de eigenendom en de persoon van anderen ;

Overwegende dat niet blijkt uit de redenen van het arrest dat het heeft willen beslissen dat eiser onbedachtzaam zou hebben gehandeld toen hij "ingelicht over het gebeurde, zonder aarzelen" onder meer "de hulp inriep van een zelfstandige hersteller van antennes" om de voor die toestand nodige maatregelen te nemen ; dat evenmin uit de hierboven weergegeven vaststellingen van het arrest blijkt dat de door eiser genomen maatregelen niet die zouden zijn welke luidens artikel 17, lid 1, van de verzekering in het algemeen, verplicht zijn voor elke verzekerde, namelijk de maatregelen, niet alleen, om de verzekerde schade te beperken, maar, indien nog mogelijk, om haar te voorkomen ;

Overwegende dat het arrest, derhalve, zonder miskenning van de bepalingen van artikel 17 van bovengenoemde wet, die van openbare orde zijn, wettelijk niet heeft kunnen beslissen dat eisers rechtsvordering ongegrond was omdat hij niet bewees dat aan derden schade werd toegebracht, met als gevolg dat dezen gerechtigd waren om van hem schadeloosstelling te eisen ;

Dat het middel gegrond is ;

Om die redenen,

Vernietigt het bestreden arrest, behalve in zoverre het hoger beroep wordt ontvangen ;

Beveelt dat van dit arrest melding zal worden gemaakt op de kant van de gedeeltelijk vernietigde beslissing ;

Houdt de kosten aan opdat erover door de feitenrechter worde beslist ;

Verwijst de, aldus beperkte, zaak naar het Hof van beroep te Luik.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 29 JANUARI 1976

Voorzitter : de h. Perrichon

Raadsheer-rapporteur : de h. Capelle

Advocaat-generaal : de h. Ballet

Advocaten : mrs. Bützler en van Hecke

1. Berusting en bewilliging—Actief deelnemen aan expertise die bevolen is door een vonnis dat een principiële beslissing inhoudt—2. Handelshuur—Huurprijs bestaande uit bedrag en exclusiviteitsbeding—Niet-nakoming van het beding—Schadeloosstelling door aanpassing van het bedrag.

1. Als een partij, nadat de rechter een expertise heeft bevolen, tot de deskundige, alvorens deze de uitvoering van zijn opdracht begint, een nota richt waarin zij een voorbehoud formuleert betreffende de wettelijkheid van een in het vonnis voorkomende principiële beslissing, impliceert de actieve tussenkomst van die partij in de werkzaamheden van de deskundige niet dat zij met die principiële beslissing instemt.

2. Voor de verhuur van een café bestond de huurprijs enerzijds uit een bepaald maandelijks bedrag, anderzijds uit een beding van exclusiviteit van levering van bier.

Nu dat beding niet werd nagekomen, brengt deze nalatigheid, zo al niet de verbreking van de huur, dan toch de betaling mee van een schadevergoeding, overeenstemmende met het bijkomende inkomen dat de verhuurder door de schuld van de huurder heeft verloren. Verre van de overeenkomst tussen de partijen te miskennen, houdt de rechter rekening met hun gemeenschappelijke wil door aan de verhuurder, bij wege van aanpassing van de in speciën uitgedrukte huurprijs, de schadeloosstelling toe te kennen waarop hij recht heeft ter compensatie van de definitief verloren inkomsten.

D. e.a. t/ N. e.a.

Gelet op de bestreden vonnissen, op 22 april 1970 en op 18 december 1974 in hoger beroep gewezen door de Rechtbank van eerste aanleg te Dinant ;

Over het middel van niet-ontvankelijkheid, aangevoerd tegen de voorziening in zoverre deze is gericht tegen het op 22 april 1970 gewezen vonnis, en door de verweersers hieruit afgeleid dat de eisers, door actief deel te nemen aan het door dat vonnis bevolen deskundigenonderzoek tot vaststelling van de huurwaarde van het hun door de verweersers verhuurde gebouw, met genoemd vonnis hebbende ingestemd ;

Overwegende dat in het vonnis van 22 april 1970 wordt beslist dat de tussen de partijen overeengekomen

huurprijs van 5.000 frank per maand "zeker werd bepaald met inachtneming van de litigieuze exclusiviteit voor de leveringen" namelijk de verbintenis van de eisers dat zij hun bier enkel bij de rechtsvoorganger van de verweerders zouden aanschaffen; dat, daar de huurders, "daarvan waren afgeweken, het normaal is dat als compensatie, wordt beslist de huur te herzien; dat een deskundige moet worden aangesteld om, rekening houdende met de huurovereenkomst en de niet-uitvoering van het litigieuze beding ervan, de huurwaarde van het gebouw te ramen";

Overwegende dat de raadsman van de eisers, in een "nota met opmerkingen" aan de deskundige, alvorens deze met zijn opdracht begon, het verweer herhaalde dat zij, op grond van de beperkte draagwijdte van de artikelen 6 en 19 van de wet van 30 april 1951 op de handelshuur, zich steeds hadden verzet tegen de bijkomende rechtsvordering van de verweerders tot verhoging van de huur, waardoor zij, zonder enige twijfel, voorbehoud maakten over de wettelijkheid van de principiële beslissing volgens welke het rechtscollege in hoger beroep, in zijn vonnis van 22 april 1970, oordeelde dat, als compensatie voor de niet-naleving van het beding inzake de exclusiviteit van de levering van bieren, het oorspronkelijk bedrag van de huurprijs moest worden verhoogd;

Dat, derhalve, de actieve tussenkomst van de eisers in de werkzaamheden van de deskundige niet impliceert dat zij instemden met die principiële beslissing;

Dat het middel van niet-ontvankelijkheid niet kan worden aangenomen;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1134, 1135 van het Burgerlijk Wetboek en 6 van de wet van 30 april 1951 die de afdeling II bis van hoofdstuk II van het boek III, titel VIII van hetzelfde wetboek uitmaakt,

doordat de rechtbank van eerste aanleg beslist heeft de, in de authentieke akte van de huur (artikel 10) overeengekomen huurprijs, te wijzigen, steunend op de gronden van zijn vonnis van 22 april 1970 volgens welke "de eerste rechter ten onrechte de ontbinding van de huur heeft uitgesproken; dat, inzake de levering van bier, die eis hetzelfde lot moet ondergaan, des te meer daar moeilijk een berekening kan worden gemaakt van dat deficit, dat door de verhoging van de huur gecompenseerd blijkt te moeten worden; dat, inderdaad, de als huurprijs gevraagde prijs van 5.000 frank, zoals de eerste rechter heeft aangevoerd, onbetwistbaar werd vastgesteld op grond van de litigieuze exclusiviteit van de leveringen; dat, aangezien de eisers daarvan zijn afgeweken, het normaal is dat, als compensatie, zou worden beslist dat de huur wordt herzien; dat een deskundige moet worden aangesteld om, rekening houdende met de huur en de niet-uitvoering van het litigieuze beding, de huurwaarde van het gebouw te ramen; en op de gronden van zijn vonnis van 18 december 1974 volgens welke (de deskundige) zijn advies geeft over de huurwaarde van genoemd gebouw in de staat waarin het zich bevindt, rekening houdende met zijn ligging, zijn standing en zijn classificatie, om te besluiten tot een huur van 12.000 frank per maand; ... dat in die omstandigheden, de maandelijkse huurwaarde van het litigieuze gebouw op 1 april 1966 op 12.000 frank moet

worden vastgesteld in plaats van op 5.000 frank; dat, daar de eisers het gebouw op 30 april 1972 hadden verlaten, zij het verschil van 7.000 frank gedurende 72 maanden verschuldigd blijven, hetzij in totaal 504.000 frank...";

terwijl de rechter zijn bevoegdheid heeft, inzake de herziening van de huurprijs van de handelshuur, krachtens artikel 6 van de wet van 30 april 1951 dat de draagwijdte ervan beperkt en de toepassingsvoorwaarden ervan bepaalt; inderdaad, onder voorbehoud van de vervulling van die voorwaarden, namelijk dat de normale huurwaarde, ten gevolge van nieuwe en objectieve omstandigheden, met minstens 15 pct. is verhoogd, het slechts een loutere aanpassing kan zijn van de oorspronkelijke contractuele huurprijs; de eerbied van de wilsautonomie van de partijen bij de huurovereenkomst laat het de rechter niet toe, op straffe van schending van artikel 1134 van het Burgerlijk Wetboek, een contractuele huurprijs, die als ongewoon werd beschouwd, aan de objectieve huurwaarde aan te passen; de rechter, in dergelijke omstandigheden, op de contractuele prijs enkel het percentage mag toepassen dat volgt uit het verschil tussen de objectieve huurwaarde bij de aanvang van de huur en die op het ogenblik van de herziening; waardoor hij zich aldus, krachtens artikel 6 van de wet van 30 april 1951, beperkt tot de loutere aanpassing van de contractueel bepaalde huurprijs; aldus de vonnissen, waarin werd geoordeeld dat de, overeenkomstig de wil van de partijen, bepaalde huurprijs ongewoon was en waarin werd vastgesteld dat de reden om welke dat subjectief bedrag zowel door de verhuurder als voor de huurder, verantwoord was, niet meer bestond, de in het middel aangevoerde wetsbepalingen hebben geschonden door de contractuele huurprijs te vervangen door een met de objectieve huurwaarde overeenstemmende huurprijs, daar zij de wil van de partijen miskennen en de wettelijke bevoegdheid van de rechter, inzake de herziening van het bedrag van de handelshuur, overschrijden;

Overwegende dat de rechter in hoger beroep beslist, niet dat de oorspronkelijke huurprijs 5.000 frank bedraagt, noch dat dit bedrag niet normaal is en moet worden herzien maar dat de oorspronkelijke huurprijs bestond uit, enerzijds, een betaling van 5.000 frank per maand en, anderzijds, uit een beding van exclusiviteit, waardoor de verweerders een bijkomend inkomen moesten verwerven;

Dat, daar dat beding niet werd nagekomen, die nalatigheid zoniet de verbreking van de huur, meebrengt, dan toch de betaling van een schadevergoeding, overeenstemmende met het bijkomend inkomen dat de verweerders door eisers schuld verloren en dat de rechter in hoger beroep, verre van de gevolgen van de overeenkomst tussen de partijen te miskennen, rekening heeft gehouden met hun gemeenschappelijke wil door aan de verweerders, bij wege van een aanpassing van de in speciën uitgedrukte huurprijs, de schadeloosstelling toe te kennen waarop de verweerders recht hadden ter compensatie van de definitief verloren bijkomende inkomsten;

Dat het middel, dat steunt op een onjuiste uitlegging van de bestreden vonnissen, feitelijke grondslag mist;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening ;

Veroordeelt de eisers in de kosten, behalve in die van de memorie van wederantwoord ;

Veroordeelt de verweerders in deze laatste kosten.

HOF VAN CASSATIE

2e KAMER — 24 FEBRUARI 1976

Voorzitter : de h. Wauters

Raadsheer-rapporteur : de h. Tillekaerts

Advocaten : mrs. Cools en Michiels

Ontucht en prostitutie—Houden van een huis van ontucht en prostitutie—Gewoontemisdrijf—Opzet—Bestanddelen.

Het houden van een huis van ontucht of prostitutie veronderstelt een zekere organisatie van blijvende aard en herhaling van de handelingen van ontucht of prostitutie in de inrichting. De rechter beoordeelt in feite en derhalve soeverein of de herhaling van die handelingen van die aard is dat de inrichting als een huis van ontucht of prostitutie kan worden beschouwd.

Een bijzonder opzet is niet vereist ; voldoende is dat de daders het voornemen hadden het feit te plegen en de gevolgen ervan te verwezenlijken, ongeacht de bedoeling die hen daartoe heeft aangezet.

Het aanzetten tot ontucht of prostitutie in een openbare plaats maakt geen bestanddeel van het misdrijf uit.

C. en M.

Gelet op het bestreden arrest, op 23 mei 1975 door het Hof van beroep te Antwerpen gewezen ;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet,

doordat het arrest de eisers veroordeelt wegens de telastlegging van, te Lommel in 1972 en 1973, een huis van ontucht of prostitutie te hebben gehouden, zonder te antwoorden op het middel dat de eisers in hun conclusie hadden voorgedragen, namelijk a) dat eiser zich niet met de feitelijke uitbating van de herberg bezighield, enkel maar het handelsregister op zijn naam had, en zich onledig hield met het taxivoeren ; b) dat de getuigenissen in het ganse onderzoek erg onvolledig zijn noch als een effectief bewijs kunnen gelden, daar één der getuigen waarop het arrest steunt, weigerde deze verklaring onder eed te bevestigen, en het arrest steunt op een verklaring van een medebeklaagde, verklaring afgelegd voor de B.O.B., doch herroepen voor de onderzoeksrechter, dat het arrest aldus niet antwoordt op het aangevoerde middel dat de getuigenissen onvolkomen zijn :

Overwegende dat het arrest beschouwt dat "het uit de verklaringen van Aksu, Geysen en Loomans voldoende blijkt dat door de uitbaters, ten deze de eisers, herhaaldelijk aan de klanten toegelaten werd geslachtsbetrek-

kingen te onderhouden met de dienststers, onder meer de beklagden Loomans en Cortens, in het salonnetje palende aan de herbergzaal en dit tegen betaling, dat de uitbaatster (thans eiseres) hiermee akkoord ging en de uitbater (thans eiser) de dienstster Loomans met zijn auto ten huize ging afhalen en terugbrengen" ;

Overwegende dat de feitenrechter, die soeverein de bewijswaarde van de ter terechtzitting of tijdens het vooronderzoek afgelegde verklaringen van de getuigen of van de medebeklaagden beoordeelt, door de feitelijke gegevens te preciseren waarop hij zijn beslissing grondt, de conclusie van de eisers, waarin andere of strijdige gegevens worden aangevoerd, beantwoordt ;

Overwegende dat, nu uit de conclusie van de eisers niet blijkt dat zij het hof van beroep verzocht hadden een bepaalde getuige te horen, de feitenrechters niet verplicht waren de conclusie van de eisers nader te beantwoorden, luidens welke een getuige "niet de moed heeft gevonden om zijn onthullingen voor de rechtbank te komen bevestigen" ;

Dat het middel feitelijke grondslag mist ;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van artikel 380bis, 2°, van het Strafwetboek,

doordat het arrest beschouwt dat veeleer de ontuchtige houding en ingesteldheid moet worden bestraft en niet enkele losstaande feiten en aldus iets strafbaar stelt dat geen strafbaar feit is en een verkeerde toepassing maakt van artikel 380bis, 2°, van het Strafwetboek, welk het houden van een ontuchthuis strafbaar stelt als een gewoontemisdrijf ; een gewoontemisdrijf bestaat uit verscheidene zelfde gedragingen, die elk op zichzelf niet strafbaar zijn, doch waarvan de herhaling, het gewoonlijk plegen, het misdrijf uitmaakt ; hoewel afkeurenswaardig, is elk feit op zichzelf niet strafbaar, doch wel de gewoonte dergelijke feiten te plegen, zoals het houden van een huis van ontucht of prostitutie,

terwijl er ten deze geen "gewoonte" is bewezen door de onvolkomen verklaringen van getuigen, noch bewezen werd dat het eiseres of eiser waren welke een huis hielden, waarvan zij wisten of moesten weten dat zekere dienststers er "gewoonlijk" ontucht pleegden,

terwijl er hoogstens een enkelmalig feit werd bewezen, doch dat niet werd voldaan aan de vereisten van de wet en er geen gewoonte was ontstaan,

terwijl bovendien artikel 380bis slechts van toepassing is voor zover bewezen is dat de feiten gebeurden ten einde eens anders driften te voldoen ; het houden van een huis van ontucht of prostitutie erin bestaat een huis te houden waarin aanslag tegen de zeden gebeurt of tot het voldoen van iemand anders driften wordt aangezet ; nu bewezen is dat er niet werd aangezet tot het voldoen van iemand anders driften, het arrest had moeten aannemen dat er geen ontuchthuis werd gehouden ;

Overwegende dat, zoals door het arrest aangestipt, het houden van een huis van ontucht of prostitutie een zekere organisatie van blijvende aard en herhaling van de handelingen van ontucht of prostitutie in de inrichting veronderstelt ; dat de rechter in feite en derhalve soeverein oordeelt of de herhaling van die handelingen van die aard is dat de inrichting als een huis van ontucht of prostitutie kan worden beschouwd ;

Overwegende dat het misdrijf geen bijzonder opzet vereist; dat het volstaat dat de daders het voornemen hadden het feit te plegen en de gevolgen ervan te verwezenlijken, ongeacht de bedoeling die hen daartoe heeft aangezet;

Overwegende dat, door vast te stellen, zoals uit het antwoord op het eerste middel blijkt, dat de eisers "herhaaldelijk" aan de klanten toelieten geslachtsbetrekkingen met de dienststers in hun herberg te onderhouden en dit tegen betaling, het arrest zijn beslissing wettelijk verantwoordt;

Overwegende dat voor het overige het middel erop neerkomt de feitelijke appreciatie van de rechter te kritiseren en derhalve niet ontvankelijk is;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Over het derde middel, afgeleid uit de miskenning van het gerechtelijk gewijsde,

doordat het arrest beslist dat eiser moest worden veroordeeld omdat hij er Loomans bracht en aldus het gewijsde van het vonnis van de Correctionele rechtbank van Hasselt van 5 december 1973 miskent, hetwelk eiser vrijsprak van de telastlegging, te Lommel op 5 juni 1973, niet in orde te zijn bevonden qua aangifte bij de rijksmaatschappelijke zekerheid, de sociale documenten en arbeidsreglement voor Loomans Francine; dit vonnis steunt op de verklaring van de verbalisant die getuigde dat eiser taxichauffeur is en dat Loomans in verschillende bars gaat drinken; uit het feit dat eiser haar naar het café voert, als taxichauffeur, zeker niet mag afgeleid worden dat Loomans er werkzaam is, gezien erga omnes is gestatueerd dat Loomans bezoekerster is en niet werkzaam bij eiser; deze motivering van het arrest ook naar recht faalt om de reden dat het brengen van een dienstster naar een bar zeker niet een element is van het door artikel 380, 2°, van het Strafwetboek bepaalde misdrijf,

terwijl het arrest bovendien zowel Loomans en Cortens als eiseres vrijspreekt van aanzetting tot ontucht en aldus beslist dat er geen aanzetting tot ontucht is geweest; erga omnes vaststaat dat er geen aanzetting tot ontucht is geweest, zodat het arrest ten onrechte aanneemt dat het zich laten aanzetten tot ontucht in een huis voldoende intentioneel is om een ontuchthuis te houden en er te worden voor veroordeeld;

Overwegende dat, zoals uit het antwoord op het eerste middel blijkt, eiser niet werd veroordeeld wegens de enkele omstandigheid dat hij Loomans met zijn auto ten huize afhaalde en terugbracht;

Overwegende dat de eisers het door hen ingeroepen vonnis van de Correctionele rechtbank te Hasselt van 5 december 1973 aan het Hof niet overleggen; dat het Hof derhalve in de onmogelijkheid verkeert het middel in die mate te onderzoeken;

Overwegende dat het aanzetten tot ontucht of prostitutie in een openbare plaats geen bestanddeel uitmaakt van het door artikel 380bis, 2°, van het Strafwetboek bepaalde misdrijf;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

En overwegende dat de substantiële of op straffe van nietigheid voorgeschreven rechtsvormen werden nageleefd en dat de beslissing overeenkomstig de wet is;

Om die redenen,

Verwerpt de voorziening;

Veroordeelt de eisers in de kosten.

NOOT— Bovenstaand arrest verwerpt het cassatieberoep tegen Hof Antwerpen, 23 mei 1975, R.W., 1975-76, 433, met noot van A. VANDEPLAS.

RAAD VAN STATE

8e KAMER — 17 SEPTEMBER 1975

Voorzitter: de h. Adriaens

Staatsraden: de hh. Depondt (verslaggever) en Vander Stichele

Eerste auditeur: de h. Claes

Advocaten: Mrs. W. Goris en Andersen loco Putzeys.

Apothekers—Spreiding van de officina's—Koninklijk besluit—Vernietiging door Raad van State—Wet—Uitwerking in de tijd.

Hoewel artikel 5, tweede lid, van de Wet van 17 december 1973 het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972 met ingang van 23 januari 1974 heeft opgeheven, kan daaruit niet worden afgeleid dat de wetgever onmiskenbaar de bedoeling heeft gehad dit koninklijk besluit te valideren, derwijze dat de Raad van State daardoor, in de uitoefening van zijn jurisdictie, verhinderd werd het nog te vernietigen, of dat daardoor de door de Raad van State reeds uitgesproken vernietiging van dat koninklijk besluit werd ongedaan gemaakt.

Hoewel de Wet van 17 december 1973 uitwerking had op 4 juli 1973, kon zij geen verbindende kracht hebben en derhalve niet aan derden tegengesteld worden zolang ze niet was bekendgemaakt in het Belgisch Staatsblad.

H. Esch t/ Minister van Volksgezondheid

Arrest nr. 17.162

Overwegende dat het beroep strekt tot vernietiging van de beslissing van 8 november 1973 waarbij de minister van Volksgezondheid en van het Gezin weigert aan verzoeker een vergunning te verlenen tot het oprichten van een apotheek te Deurne; dat de bestreden beslissing aan verzoeker op 21 november 1973 werd betekend;

Overwegende dat verzoeker op 30 september 1971 schriftelijk een vergunning vroeg tot het oprichten van een voor het publiek open te stellen apotheek te Deurne; dat de vestigingscommissie op 31 januari 1972 een gunstig advies uitbracht; dat de minister van Volksgezondheid en van het Gezin op 30 mei 1972 aan verzoeker mededeelde dat hij in toepassing van artikel 6 van het koninklijk besluit van 9 februari 1970 betreffende de spreiding van de voor het publiek opengestelde apotheken, beslist had de vergunning niet toe te kennen; dat verzoeker tegen deze beslissing beroep instelde bij de commissie van hoger beroep; dat evenwel de inspecteur-generaal van de dienst farmaceutische inspectie van het Ministerie van Volksgezondheid op 10 januari 1973 aan verzoeker liet weten dat het koninklijk besluit van 27 oktober 1972 betreffende de spreiding van de voor het publiek opengestelde apotheken dat het vorig besluit

van 9 februari 1970 vervangen had, alleen nog een beroep voorzag tegen het advies van de vestigingscommissie, en dat derhalve de commissie van hoger beroep vastgesteld had dat "ieder hoger beroep de ministeriële beslissing voorzien bij artikel 6 van het gewezen koninklijk besluit van 9 februari 1970, zonder voorwerp is geworden wegens de nieuwe procedure"; dat daarop, op grond van het hierbovenvermeld koninklijk besluit van 27 oktober 1972, de bestreden beslissing genomen werd;

Overwegende dat de Raad van State bij arrest nr. 16.165 van 14 december 1973 voornoemd koninklijk besluit van 27 oktober 1972 heeft vernietigd; dat ingevolge deze vernietiging, die terugwerkt tot de datum waarop dit besluit werd genomen, te weten 27 oktober 1972, de bestreden beslissing van 8 november 1973 de vereiste rechtsgrond mist; dat dit middel ambtshalve moet ingeroepen worden;

Overwegende dat de tegenpartij in haar laatste memorie verwijst naar artikel 5, lid 1 en 2, van de wet van 17 december 1973 tot wijziging van de wet van 12 april 1958 betreffende de medisch-farmaceutische cumulatie en van het koninklijk besluit nr. 78 van 10 november 1967 betreffende de geneeskunst, de uitoefening van de daaraan verbonden beroepen en de geneeskundige commissies; dat de tegenpartij uit deze wetsbepalingen afleidt dat het koninklijk besluit van 27 oktober 1972 door de wetgever bekrachtigd werd en dat deze bekrachtiging uitwerking had vanaf 4 juli 1973, d.w.z. vooraleer de thans bestreden beslissing genomen werd; dat de tegenpartij daaraan toevoegt dat de motieven waarop de bestreden beslissing gesteund is, conform zijn met voornoemde wet van 17 december 1973, die op 4 juli 1973 uitwerking had;

Overwegende dat artikel 5, lid 1 en 2, van de wet van 17 december 1973 als volgt gesteld is: "Deze wet heeft uitwerking op 4 juli 1973. Het koninklijk besluit van 27 oktober 1972 betreffende de spreiding van de voor het publiek opengestelde apotheken wordt opgeheven de dag van de bekendmaking van deze wet in het *Belgisch Staatsblad*"; dat de wet van 17 december 1973 in het *Belgisch Staatsblad* van 23 januari 1974 werd bekendgemaakt;

Overwegende dat de voornoemde wet door de opheffingsbepaling van artikel 5, tweede lid, geenszins onmiskienbaar en derwijze het koninklijk besluit van 27 oktober 1972 heeft gevalideerd dat de Raad van State daardoor, in de uitoefening van zijn jurisdictie, verhinderd werd het voornoemde koninklijk besluit nog te vernietigen of dat daardoor de door de Raad van State reeds uitgesproken vernietiging van dit koninklijk besluit ongedaan werd gemaakt; dat hieruit volgt dat het door de Raad van State vernietigde koninklijk besluit van 27 oktober 1972 geen rechtsgrond voor de bestreden beslissing kon zijn;

Overwegende dat hoewel de wet van 17 december 1973 uitwerking had op 4 juli 1973, dit is vóór de datum van de bestreden beslissing, zij evenmin als rechtsgrond voor deze beslissing kan worden ingeroepen; dat immers luidens artikel 129 van de Grondwet "geen wet, geen besluit of verordening van algemeen, provinciaal of gemeentelijk belang verbindend is dan na te zijn bekendgemaakt in de vorm bij de wet bepaald"; dat artikel 4 van de wet van 31 mei 1961 betreffende het

gebruik der talen in wetgevingszaken, het opmaken, bekendmaken en inwerking treden van wetten en verordeningen, bepaalt dat "de wetten na hun afkondiging in het *Belgisch Staatsblad* worden opgenomen" en dat "zij verbindend zijn in het gehele Rijk de tiende dag na die van hun bekendmaking, tenzij de wet een andere termijn bepaalt"; dat hieruit volgt dat de wet van 17 december 1973, al heeft zij uitwerking op 4 juli 1973, geen verbindende kracht kan hebben en derhalve aan derden niet kon tegengesteld worden, zolang zij in het *Belgisch Staatsblad* niet was bekendgemaakt;

Overwegende dat uit deze vaststellingen volgt dat op 8 november 1973 geen rechtsgrond voorhanden was om aan verzoeker een vergunning te weigeren tot het oprichten van een voor het publiek opengestelde apotheek; dat het beroep gegrond is.

Besluit :

Artikel 1. — Is vernietigd : de beslissing van 8 november waarbij de minister van Volksgezondheid en van het Gezin weigert aan verzoeker een vergunning te verlenen tot het oprichten van een apotheek te Deurne.

Artikel 2. — De kosten, bepaald op zevenhonderd vijftig frank, komen ten laste van de Belgische Staat.

NOOT—Is de wet nog steeds onschendbaar ?

Het bovenstaand arrest heeft op een merkwaardige wijze twee delicate rechtsvragen beantwoord.

De eerste raakt het probleem van de onschendbaarheid van de (retroactieve) wet ten aanzien van geschillen, die voor rechtsmachten hangende zijn op het ogenblik van de publikatie van die wet.

De tweede situeert zich op het plan van de gerechtelijke toetsing van de wet aan de Grondwet.

Vooraleer nader op het arrest zelf in te gaan is het aangewezen een beknopt overzicht te geven van de wetgeving, die de spreiding der apotheken regelt sinds 1970.

De reglementering op de spreiding van de apotheken in België nam een effectieve aanvang met het Koninklijk Besluit van 9 februari 1970, waarbij bepaald werd dat voor de opening, de fusie en de overbrenging van apotheken een voorafgaande vergunning was vereist (*Staatsblad*, 14 februari 1970).

Tegen dit koninklijk besluit werden heel wat beroepen tot nietigverklaring bij de Raad van State ingesteld.

Op 4 november 1972 verscheen in het *Belgisch Staatsblad* het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972, dat het eerste Koninklijk Besluit van 9 februari 1970 afschafte en voor de toekomst een licht gewijzigde procedure in het leven riep.

Opnieuw werden talrijke beroepen tot nietigverklaring van dat koninklijk besluit bij de Raad van State ingediend.

Op 11 mei 1973 velde het Hof van Cassatie een arrest, waarbij artikel 2 van het Koninklijk Besluit van 9 februari 1970 onwettig werd verklaard (*R.W.*, 1973-74, 93, met conclusie van de advocaat-generaal P. Mahaux).

Daarop diende de regering bij de Kamer van Volksvertegenwoordigers op 7 juni 1973 een wetsontwerp in tot wijziging van de Wet van 12 april 1958 betreffende de medisch-farmaceutische cumulatie en van het Koninklijk Besluit nr. 78 van 10 november 1967 betreffende de geneeskunst, de uitoefening van de daaraan verbonden beroepen en de geneeskundige commissies, met het doel het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972 te valideren, door de juridische grondslag ervan te bevestigen (*Gedr.-St. Senaat*, 1972-73, nr. 385, *Verslag Verbist*).

Het ontwerp werd ongewijzigd op 21 juni 1973 gestemd door de Kamer van Volksvertegenwoordigers. Op 3 juli 1973 bracht de Senaat echter belangrijke wijzigingen aan. Op vraag aan de minister van Volksgezondheid en het Gezin werd het ontwerp terug naar de Senaatscommissie van Volksgezondheid verwezen. Reeds op 4 juli 1973 kwam de zaak opnieuw in de openbare vergadering. De belangrijkste en

enige wijziging die toen aangebracht werd, bestond hierin dat de wet, in plaats van uitwerking te hebben op 4 november 1972 — (zoals in het oorspronkelijk ontwerp) —, uitwerking zou hebben op 4 juli 1973, datum van de goedkeuring in de Senaat. Als gevolg van die wijziging moest het ontwerp terug naar de Kamer van Volksvertegenwoordigers waar het in de openbare zitting van 6 december 1973 werd aangenomen.

Op 14 december 1973 velde de Raad van State een arrest (nr. 16.165, R.W., 1973-74, 1323), waarbij de Koninklijke Besluiten van 9 februari 1970 en van 27 oktober 1972 nietig werden verklaard.

De Wet van 17 december 1973 werd in het Staatsblad bekendgemaakt op 23 januari 1974. Volgens artikel 5, 1e lid, had de wet uitwerking op 4 juli 1973.

Aangezien de wet strafbepalingen had gesteld op de niet-naleving van de voorschriften ervan, rees het probleem welk het lot zou zijn van deze strafrechtelijke retroactiviteit.

Een aantal apothekers had zich zonder vergunning gevestigd in de periode, die lag tussen de datum van het vernietigingsarrest (14 december 1973) en de publikatie van de wet (23 januari 1974). De vervolgde apothekers werden echter vrijgesproken op grond van het argument dat een retroactieve strafbepaling strijdig is met artikel 7, 1°, van het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden van 4 november 1950, goedgekeurd door de Wet van 13 mei 1955, alsmede op grond van de overweging dat het begrip "opening" een éénmalig feit en geen voortdurend misdrijf inhield. Zie o.m. Corr. Rb. Antwerpen, 17 oktober 1974, R.W., 1974-75, 628, bevestigd door Hof Antwerpen, 30 mei 1975; zie ook Cass., 8 april 1975 in zake Tack; Hof Gent, 16 april 1975 in zake Van Acker; Corr. Rb. Mechelen, 28 april 1975 in zake Bogaerts.

De vraag, die noodzakelijkerwijze ook moest rijzen was: wat met de administratieve gevolgen van een vernietigingsarrest m.b.t. het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972, nu de Wet van 17 december 1973 werd bekendgemaakt na het arrest van de Raad van State? Had dit laatste voorrang boven de administratieve retro-activiteit van de wet?

De Raad van State, afdeling wetgeving, had in zijn advies reeds op 7 september 1973 (Doc. Kamer, 608, 1972-73, nr. 7) deze hypothese geopperd en daar letterlijk over geschreven: "De inmenging van de wetgever in de uitoefening van de rechtsmacht zou nog opvallender zijn, mocht de rechter over de machtsoverschrijding het bewuste besluit vernietigen vooraleer de wet is bekendgemaakt".

Als men de stelling huldigt van de absolute voorrang — (dus onschendbaarheid van de wet) — dan zou het vernietigingsarrest geen gevolgen meer kunnen hebben ten aanzien van het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972, minstens niet vanaf 4 juli 1973. Immers, zowel uit het verslag van senator Verbist van de Senaatscommissie van Volksgezondheid, als uit het tweede verslag van volksvertegenwoordiger D. Coens van 22 november 1973 kan men duidelijk afleiden dat het de bedoeling van de wetgever is geweest met artikel 5, 2e lid ("Het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972 betreffende de spreiding van de voor het publiek opengestelde apotheken wordt opgeheven, de dag van de bekendmaking van deze wet in het Belgisch Staatsblad") het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972 te bekrachtigen.

In een verklaring aan de Kamercommissie van Volksgezondheid, zei minister De Saeger letterlijk: "het tweede lid van artikel 5 betekent inderdaad de bekrachtiging van het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972. Men kan slechts opheffen wat bestaat".

Wellicht werd niet vermoed dat zo spoedig reeds een rechtsinstantie de gerezene vraag zou dienen op te lossen.

De kwestie werd acuut toen een apotheker een beroep tot nietigverklaring indiende bij de Raad van State tegen een weigeringsbeslissing van 8 november 1973 betreffende een aanvraag tot opening van een officina te Deurne.

De weigeringsbeslissing was gegrond op de criteria van het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972.

De tegenpartij in het geding, de minister van Volksgezondheid, wist dat haar het inmiddels gewezen arrest van de Raad van State nr. 16.165, van 14 december 1973, dat de beide Koninklijke Besluiten van 9 februari 1970 en van 27 oktober 1972 had vernietigd, werd tegengeworpen. Daarom bracht ze het volgende tweeledige argument naar voor:

1) De Wet van 17 december 1973, artikel 5, 2e lid, heeft het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972, dat tot rechtsgrond diende voor de bestreden beslissing, bekrachtigd.

2) De Wet van 17 december 1973, artikel 5, 1e lid, stelt dat de wet (dus ook de bekrachtiging) uitwerking had op 4 juli 1973, terwijl ook de bestreden beslissing conform was met de Wet van 17 december 1973.

Het arrest antwoordt daarop, dat de opheffingsbepaling van artikel 5, 2e lid, "geenszins onmiskenbaar en derwijze" het Koninklijk Besluit van 27 oktober 1972 heeft gevalideerd, dat de Raad van State daardoor in de uitoefening van zijn jurisdictie verhinderd wordt het voornoemde koninklijk besluit nog te vernietigen of dat daardoor de door de Raad van State reeds uitgesproken vernietiging van dit koninklijk besluit ongedaan wordt gemaakt (in dezelfde zin ook de arresten nrs. 17.095 en 17.096, Claeys en Gabriëls).

Met deze overweging heeft de Raad van State m.i. in niet mis te begrijpen bewoordingen te kennen gegeven dat hij niet gesteld is op inmenging van buitenaf in de uitoefening van zijn jurisdictie, ook al komt deze inmenging van de wetgever.

Deze evolutie kan alleen maar gelukkig genoemd worden, want welke rol van betekenis voor de rechtsbescherming van de burger zou nog kunnen worden toegemeten indien de wetgever retroactief in hangende geschillen zou mogen ingrijpen telkens hij merkt dat een belangrijk proces bij de Raad van State voor de Staat nadelig zou uitvallen?

Maar belangrijker nog misschien is het antwoord dat de Raad van State geeft op het tweede lid van het argument van de minister van Volksgezondheid.

Op de opwerping dat de Wet van 17 december 1973 in artikel 5, 1e lid, bepaalt dat zij uitwerking zal hebben op 4 juli 1973 (hoewel gepubliceerd op 23 januari 1974) antwoordt de Raad van State: "dat, luidens artikel 129 van de Grondwet geen wet, geen besluit of verordening van algemeen, provinciaal of gemeentelijk belang *verbindend* is, dan na te zijn bekendgemaakt in de vorm bij de wet bepaald, en dat de Wet van 17 december 1973, al heeft zij uitwerking op 4 juli 1973, geen verbindende kracht kon hebben en derhalve aan derden niet kon tegengesteld worden zolang zij in het Staatsblad niet was bekendgemaakt".

Opmerkelijk daarbij zijn vooral de bewoordingen, die nogal sibyllijns klinken, waar wordt gesteld dat "al heeft zij uitwerking, de wet toch geen verbindende kracht kan hebben en aan derden niet kan tegengesteld worden, zolang zij niet in het Belgisch Staatsblad is bekendgemaakt".

Als men in Van Dale de betekenis opzoekt van de term "verbindend" leest men: geldend met gezag, verplichtend, en het volgende voorbeeld wordt geciteerd: "de wet is voor allen verbindend".

Het lijkt overigens een van de essentiële kenmerken van een wet te zijn dat zij "tegenstelbaar is aan derden", namelijk de rechtsonderhorigen.

Anderzins stelt het arrest "... al heeft zij uitwerking op 4 juli 1973..."; maar welke andere formele uitwerking kan een wet hebben, dan dat haar voorschriften de rechtsonderhorigen (derden) binden?

Kortom, hier wordt een wettekst praktisch onverbindend verklaard op grond van een grondwettelijke bepaling (artikel 129).

Tijdens de voorbereidende werkzaamheden, in de vroege ochtendzitting van de Senaat op 4 juli 1973, vroeg senator Pierson welke de houding van de Raad van State zou zijn, indien een beroep zou worden ingediend in augustus of september, m.a.w. in de periode tussen 4 juli 1973 en de publikatie van de wet, als hij zou moeten vaststellen dat een zelfde materie terzelfdertijd geregeld was door een koninklijk besluit en door een retroactieve wet (*Hand. Senaat*, 1972-73, 4 juli 1973, p. 2236, 2e kol.).

Daarmee bedoelde hij ongetwijfeld een beroep tegen een administratieve beslissing, die genomen werd tussen 4 juli 1973 en de publikatie van de wet.

Het bovenstaand arrest heeft daarop een ondubbelzinnig antwoord gegeven. Noch de wet, noch het koninklijk besluit hadden in zulk geval gelding.

Zo eindigt ik bij het uitgangspunt, dat een vraag was: zijn de wetten nog steeds onschendbaar?

E. Haesbrouck

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

5e KAMER — 20 NOVEMBER 1975

Voorzitter : de h. L. Meers

Raadsheren : de hh. L. Janssens en A. van Gelder (rapporteur)

Advocaat : mr. Winderickx

Inkomstenbelastingen—Vennootschapsbelasting—Hoger beroep—Termijn voor indiening van verzoekschrift.

De termijn van veertig dagen, gesteld in art. 280 W.I.B. voor het neerleggen ter griffie van het hof van het verzoekschrift en het origineel van de betekening, neemt een aanvang door het aanbieden, door de postdienst ter woonplaats van de belastingplichtige, van de aangetekende omslag die de beslissing bevat.

N.V. C. t/ Belgische Staat

Gelet op de aanslagen voorheffingen, aanslagjaar 1970 Gemeente Hoboken, artikel 203.839 en aanslagjaar 1971, artikel 203.840, beide van 12 oktober 1972 ;

Gelet op het tijdig en toelaatbaar bezwaarschrift tegen gezegde aanslagen, gericht aan de directeur der Directe Belastingen, 2e directie te Antwerpen, aldaar ontvangen op 5 april 1973 ;

Gelet op de beslissing van de directeur van 7 juni 1973, waardoor het bezwaar ongegrond werd verklaard ;

Gelet op de eensluidend verklaarde uitgifte van het verzoekschrift, neergelegd ter griffie van het Hof van Beroep te Brussel en betekend op 24 augustus 1973 ;

Overwegende dat het arrest, bij toepassing van artikel 286 W.I.B., geacht wordt op tegenspraak gewezen te zijn ;

Overwegende dat de beslissing waartegen voorziening per aangetekend schrijven van 7 juni 1973 werd verzonden aan rekwestrante, aan haar maatschappelijke zetel ;

Overwegende dat, volgens de vermeldingen op het omslag, niemand aanwezig was op gezegd adres op 8 juni 1973, datum van de aanbieding, terwijl de brief ook nadien niet werd afgehaald ;

Overwegende dat hij op 26 juni 1973 terug aan de afzender werd gestuurd ;

Overwegende dat, inzake inkomstenbelastingen, de wettelijke voorschriften die bepalen dat pleegvormen op straf van nietigheid binnen een bepaalde termijn moeten worden vervuld, van openbare orde zijn en het hof ambtshalve moet onderzoeken of de voorziening binnen de wettelijke termijn werd ingediend ;

Overwegende dat de termijn van veertig dagen, gesteld in artikel 280 W.I.B., een aanvang neemt door het aanbieden, door de postdienst, ter woonplaats van de belastingplichtige, van de aangetekende omslag die de beslissing bevat ;

Overwegende dat deze termijn in casu alleszins verstreken was op 24 augustus 1973 ;

Overwegende dat de voorziening derhalve niet toelaatbaar is wegens laattijdigheid ;

(...)

NOOT—De kennisgeving van de directoriale beslissing

Hoewel de bovenstaande beslissing in de lijn van de cassatierechtspraak ligt (Cass., 3 juni 1958, *Arr. Cass.*, 1958, 793) en volkomen aansluit bij de bepalingen van art 276 W.I.B., toch hangt de rechtsgeldigheid van de beslissing van de gewestelijke directeur der belastingen niet af van het vervullen der pleegvormen inzake kennisgeving (Cass., 22 december 1953, *R.W.*, 1953-54, 1907).

De kennisgeving kan ook geschieden door middel van een gewone brief, maar dan zal de administratie het bewijs moeten aanbrengen dat de belastingsschuldige het bericht ontvangen heeft. Dit zal in voorkomend geval wel moeilijkheden opleveren, al kan de kennisgeving ook door vermoedens bezeugen worden (Cass., 19 oktober 1954, *Arr. Cass.*, 1955, 90 ; Cass., 17 maart 1964, *Pas.*, 1964, I, 770). Trouwens, ook de belastingsschuldige is niet verplicht te wachten tot de officiële kennisgeving hem bij ter post aangetekende brief bereikt heeft om rechtsgeldig hoger beroep in te stellen tegen de beslissing van de directeur der belastingen : zodra hij hiervan kennis krijgt, kan hij een voorziening voor het hof van beroep instellen (Hof Luik, 28 november 1953, *Rev. fisc.*, 1955, 25).

De sluiting van de onderneming, het stilleggen van het werk, de opheffing van de zaak, een staking, een prikactie, een lock-out, of de betaalde vakantie, geen van deze omstandigheden kan invloed uitoefenen op de regelmatigheid van de kennisgeving wanneer de aangetekende brief door de postdienst op de maatschappelijke zetel van het bedrijf werd aangeboden. Het beheer van de vennootschap moet ervoor zorgen dat op de maatschappelijke zetel een persoon aanwezig is met opdracht de brieven in ontvangst te nemen en een persoon die bevoegd is om er, na ontvangst, kennis van te nemen (Hof Brussel, 27 oktober 1969, *Bull. Belast.*, 1970, p. 566).

In het onderhavig geval kon de administratie het bewijs van de aangetekende zending niet overleggen, maar uit de vermeldingen die door de postdienst op de omslag van het niet afgehaalde poststuk waren aangebracht, bleek voldoende dat het aangeboden werd op de maatschappelijke zetel, maar dat er op de vermelde dag niemand aangetroffen werd op dit adres. Het hof kon aldus besluiten dat de wettelijke pleegvormen werden nageleefd en dat de termijn van de voorziening aanvang had genomen door het aanbieden van het poststuk.

A. Vandeplas

HOF VAN BEROEP TE GENT

9e KAMER — 2 APRIL 1976

Voorzitter : de h. Beeckman

Raadsheren : de hh. Soetaert en Lamiroy

Advocaten : mrs. Lercangée en Valvekens

Openbare orde en goede zeden—Aanneming van openbaar werk—Openbare aanbesteding—Afspraak tussen mededingers—Uitkering van een deel van de winst aan degene aan wie het werk niet gegund wordt—Nietig.

M.b.t. de openbare aanbesteding van een openbaar werk hebben twee mededingers afgesproken de winst van de aanneming te verdelen indien het werk aan een van beiden niet wordt gegund.

Zodanige afspraak komt in strijd met de regels van de openbare aanbesteding ten verzoeken van openbare besturen, daar zij tot doel heeft een der gegadigden in de mogelijkheid te stellen zijn offerte minder scherp te stellen en aldus de vrije prijsvorming verhindert ten nadele van de overheid, die verplicht is het werk aan de laagste aanbieder te gunnen.

G. t/ P.V.B.A. I.

Gezien de stukken, inzonderheid het vonnis gewezen door de Rechtbank van Koophandel te Gent, derde kamer, op 23 april 1974, waarvan de oorspronkelijke verweerder tijdig en regelmatig in hoger beroep is gekomen ;

Overwegende dat geïntimeerde betaling vordert van 75.000 frank, ter uitvoering van een overeenkomst die zij op 11 februari 1971 met appellant heeft gesloten ;

Overwegende dat die overeenkomst hierop neerkomt dat partijen, beiden installateurs van centrale verwarming, verklaren dat een bepaalde aanbesteding hun respectieve afzonderlijke krachten te boven gaat en zij om die redenen een tijdelijke vereniging aangaan tot vereniging van de arbeid van hun wederzijdse technici, volgens mondeling vastgestelde bedingen ; voorts dat de wederzijdse last die elk van de ondernemingen aldus te dragen krijgt, wordt berekend op 75.000 frank exclusief B.T.W., welk bedrag zal worden betaald door degene aan wie het werk zal worden toegewezen aan elk van de medewerkers van het ontwerp, bedrag te factureren door de deelnemers aan de partij aan wie de aanbesteding zal zijn gegund, als "deelneming in de studiekosten van de bedoelde aanbesteding" ;

Overwegende dat onder "de medewerkers" niet zijn bedoeld de technici van de twee partijen, maar de twee partijen zelf, die immers hun technici als loontrekkenden betalen ; dat onder de deelnemers in verband met het factureren van het bedrag van 75.000 frank moet worden begrepen de deelnemer die de aanneming niet heeft verkregen en de meervoudsvorm hier is ingegeven door de gedachte dat het de een of de ander van de deelnemers kon zijn ;

Overwegende dat geïntimeerde, aan wie het werk niet was gegund, aan appellant een factuur heeft toegezonden, gedateerd 20 december 1971, waarvan een kopie in fotokopie wordt overgelegd ; dat appellant erkent die factuur in origineel te hebben ontvangen, maar in eerste aanleg beweerde mondeling te hebben geprotesteerd en voor het eerst in hoger beroep stelt dat hij de factuur heeft teruggezonden, evenwel zonder het bewijs te leveren van de terugzending, die door geïntimeerde wordt ontkend ;

Overwegende dat geïntimeerde vervolgens appellant heeft aangeschreven tot betaling van de factuur, achtereenvolgens op 29 mei, 28 juni, 30 augustus en 29 november 1972, zonder enig antwoord te ontvangen, waarna zij heeft gedagvaard op 18 januari 1973 ;

Overwegende dat appellant stelt dat geïntimeerde, in strijd met wat overeengekomen, aan het ontwerp niet heeft medegewerkt en dat zulks, in strijd met wat aanvankelijk was gedacht, ook niet nodig is gebleken ; waaruit hij afleidt dat de verbintenis om te betalen is vervallen bij gebrek aan oorzaak en de overeenkomst moet worden ontbonden ;

Overwegende dat appellant de door hem opgemaakte studie geheel overlegt, terwijl geïntimeerde geen enkel bewijs bijbrengt van de beweerde verleende medewerking ;

Overwegende dat uit de overgelegde stukken en het bedrag der offerte (2.300.000 fr.) duidelijk blijkt dat geen van beide partijen ooit heeft kunnen geloven dat samenwerking van de twee bedrijven nodig was om de vereiste studie te ondernemen ; dat de moeizaam ge-

formuleerde overeenkomst, met haar verwijzing naar mondelinge bedingen, niets anders inhoudt dan een afspraak tussen twee mededingers om de winst van de aanneming te verdelen, indien het werk aan een van beiden zou worden gegund, hetgeen mede heeft afgehangen van de uitdrukkelijk vermelde mondelinge overeenkomst ;

Overwegende dat zodanige afspraak in strijd komt met de regels van de openbare aanbesteding ten verzoeken van openbare besturen (in casu de gemeente), daar zij tot doel heeft een der gegadigden in de mogelijkheid te stellen zijn offerte minder scherp te stellen en aldus de vrije prijsvorming verhindert ten nadele van de overheid, die verplicht is het werk aan de laagste aanbieder te gunnen ; dat de verbintenissen voortvloeiende uit een dergelijke afspraak nietig zijn, want strijdig met de openbare orde, waaruit volgt dat de vordering strekkende tot uitvoering van zodanige verbintenis, ongeacht de kwade trouw van appellant, niet in overweging kan worden genomen ;

Om die redenen,

Gelet op artikel 24 van de Wet van 15 juni 1935 ;

Verklaart het hoger beroep ontvankelijk en gegrond om de hierboven vermelde, ambtshalve aangevoerde redenen ;

Doet het bestreden vonnis teniet en, opnieuw wijzend, ontzegt de vordering als strijdig met de openbare orde ;

Compenseert de kosten van beide instanties.

NOOT—Zie DE PAGE, I, nr. 93, 7°. Een betekenis van het woord "opzet" is volgens VAN DALE : "(bij aanneming van bouwwerken, enz.) overeenkomst tussen de inschrijvers, met het doel een bedrag op de inschrijvingssom te zetten ten voordele van de inschrijvers die het werk niet krijgen, ter goedmaking van door deze ter zake der inschrijving gemaakte kosten". Zie hierover L. LAUS, "Het opzetcontract en de normen, waardoor deze overeenkomst wordt beheerst", *Ars Aequi*, XV (1966), 95-107.

BURGERLIJKE RECHTBANK TE BRUSSEL

14e KAMER — 17 MAART 1976

Voorzitter : de h. Van Malderen

Rechters : mevr. Viérin en de h. Verbaet

Openbaar ministerie : de h. Huenens

Advocaten : mrs. L. Panis en E. Weyten

Huwelijk—Vaststelling van de echtelijke verblijfplaats—Gebrek aan overeenstemming tussen de echtgenoten—

1. Vaststelling door de man—Tekortkoming van de man aan zijn verplichting tot samenwonen—Regel niet toepasselijk—2. Beroep van de vrouw op de rechtbank—Wettige redenen—Criteria.

1. De regel van art. 231, lid 1, B.W., naar luid waarvan bij gebreke aan overeenstemming tussen de echtgenoten de echtelijke verblijfplaats door de man wordt vastgesteld, is niet toepasselijk wanneer de man, aan de door art. 212 B.W. opgelegde verplichting tot samenwonen tekortkomende, zelf de echtelijke verblijfplaats ver-

laat en door zijn schuld de feitelijke scheiding van de echtgenoten teweegbrengt.

2. Het feit dat de door de man gekozen echtelijke verblijfplaats dicht bij de woning van zijn ouders ligt zodat de vrouw met reden vreest dat diens ouders zich met het gezin van de echtgenoten gaan bemoeien, alsook het feit dat de afstand van deze verblijfplaats tot de plaats waar de vrouw werkt groter zou worden zodat zij zich minder met de opvoeding van het pas geboren kind zou kunnen inlaten, zijn voldoende zwaarwichtige redenen die de keuze van een andere echtelijke verblijfplaats rechtvaardigen.

C. t/ V.D.

Overwegende dat het verzoek strekt tot behoud van de echtelijke verblijfplaats te Sterrebeek (...) of minstens tot afwijzing van de door verweerder eenzijdig gekozen echtelijke verblijfplaats te Anderlecht (...);

Overwegende dat verweerder daartegen aanvoert dat hij een appartement op de derde verdieping aan voormeld adres te Anderlecht heeft gehuurd omdat zijn schoonouders, te Sterrebeek wonende, zich dagelijks kwamen mengen in zijn gezin;

Overwegende dat eiseres in raadkamer op 9 maart 1976 verklaarde dat zij beslist heeft Sterrebeek te verlaten en vanaf 15 april 1976 een appartement gelijkvloers te hebben gehuurd te Schaarbeek, (...);

Overwegende derhalve dat het verzoek van eiseres voor zover het strekt tot behoud van de echtelijke woonplaats te Sterrebeek zonder voorwerp is geworden, als zijnde voorbijgestreefd en achterhaald door latere omstandigheden, ingetreden na het indienen van het verzoekschrift;

Overwegende anderzijds dat het verzoek voor zover het strekt tot afwijzing van de door verweerder eenzijdig gekozen echtelijke verblijfplaats te Anderlecht, als grond voorkomt;

Overwegende inderdaad vooreerst dat de voornaamste reden waarvan verweerder beweerde voormeld appartement gehuurd te hebben te Anderlecht, te weten de inmenging van zijn schoonouders in zijn gezinsaanlegenheden, wegvalt door het feit dat eiseres vrijwillig de gemeente Sterrebeek, waar haar ouders wonen, verlaat;

Overwegende bovendien dat het door verweerder gehuurd appartement te Anderlecht dicht bij de woning van zijn eigen ouders gelegen is, zodat eiseres met reden vreest dat de ouders van verweerder zich nu met het gezin van partijen zouden gaan bemoeien;

Overwegende trouwens dat de afstand van Anderlecht naar Schaarbeek, waar eiseres werkt, groter zou worden zodat zij zich minder met de opvoeding van het pas geboren kind zou kunnen inlaten, te meer daar verweerder over een wagen beschikt om zich naar zijn werk te begeven;

Overwegende ten slotte dat de regel van artikel 213, eerste lid, van het Burgerlijk Wetboek niet toepasselijk is wanneer de man, aan de door artikel 212 van het Burgerlijk Wetboek opgelegde verplichting tot samenwonen tekortkomend, zelf de echtelijke verblijfplaats heeft verlaten en door zijn schuld de feitelijke scheiding van de partijen heeft teweeggebracht (Cass., 4 november 1960, R.W., 1961-62, 831; Cass., 21 september 1973, R.W.,

1973-74, 723; De Page, I, nr. 712, C, en noot 1);

Overwegende dat in casu deze verlating des te meer laakbaar is daar zij gebeurde in de periode van de bevalling;

Overwegende derhalve dat de door eiseres aangehaalde motieven voldoende zwaarwichtig zijn om aan verweerder het recht te ontzeggen en verbod op te leggen om de echtelijke verblijfplaats aan voormeld adres te Anderlecht vast te stellen;

Om die redenen,

De Rechtbank,

Gehoord de heer Huenens, substituut-procureur des Konings in zijn overeenkomstig mondeling advies in de raadkamer gegeven op 9 maart 1976;

Rechtsprekende op tegenspraak; Verklaart het verzoek ontvankelijk;

Stelt vast dat het verzoek, voor zover het strekt tot behoud van de echtelijke verblijfplaats te Sterrebeek, (...), zonder voorwerp is geworden;

Verklaart het verzoek, voor zover het strekt tot afwijzing van de door verweerder eenzijdig gekozen verblijfplaats te Anderlecht, (...), gegrond;

Zegt dat er rechtmatige redenen voorhanden zijn, in het belang van het kind en in het belang van het gezin, om een andere verblijfplaats dan die welke eenzijdig door verweerder is gekozen, door de partijen te doen zoeken;

Ontzegt aan verweerder het recht en legt hem verbod op de echtelijke verblijfplaats, bij gebreke aan overeenstemming tussen partijen, eenzijdig vast te stellen te Anderlecht, (...);

Veroordeelt verweerder tot de kosten.

NOOT—*Echtelijke verblijfplaats en rechterlijke tussenkomst*

De rechtbank fundeert de afwijzing van de eenzijdig door de man vastgestelde echtelijke verblijfplaats op twee overwegingen. De eerste ligt in de door de aangehaalde cassatierechtspraak gegeven interpretatie van art. 213, lid 1, B.W., waaruit volgt dat het overwicht van de man ter zake alleen geldt voor de initiële keuze van een echtelijke verblijfplaats en daarna slechts in het geval dat de vrouw de bestaande echtelijke verblijfplaats heeft verlaten en door haar schuld de feitelijke scheiding van de echtgenoten heeft teweeggebracht (voor dit laatste, zie Hof Luik, 18 november 1970, J.T., 1971, 117). Secundo zijn voor de afwijzing door de rechtbank "voldoende zwaarwichtig" (zie Cass., 14 mei 1965, R.W., 1965-66, 437, en Pas., 1965, I, 989) geachte redenen voorhanden, afgeleid uit de feitelijke omstandigheden van de zaak (vgl. Rb. Brussel, 26 juni 1964, J.T., 1965, 55, waar gesteld wordt dat de nabijheid van de woning van de ouders van de man en de echtelijke verblijfplaats slechts een bezwaar kan zijn indien ze aangrenzend of naburig zijn). Hoewel de rechtbank, na de afwijzing van de eenzijdig door de man gekozen echtelijke verblijfplaats en nu de bevestiging van de oorspronkelijke echtelijke verblijfplaats irrelevant geworden was, zelf de echtelijke verblijfplaats had kunnen vaststellen zonder *ultra petita* te statuëren (BAETEMAN en LAUWERS, *Devoirs et droits des époux*, p. 113), heeft zij er de voorkeur aan gegeven de echtgenoten te gelasten in onderling overleg een nieuwe echtelijke verblijfplaats vast te stellen. In de overgrote meerderheid van de gevallen zal de in het ongelijk gestelde echtgenoot zich immers niet bij een door de rechtbank gemaakte keuze neerleggen zodat op korte of lange termijn een feitelijk en eventueel ook een juridisch uiteengaan van de echtgenoten hiervan het gevolg is (M. VAN LOOK, *Het juridisch rolpatroon* [uitg. Kredietbank], 1975, pp. 17-18). Daarmee is echter meteen ook de beperktheid aangegeven van het nut van een beroep op de recht-

bank in zo'n geval. Nu het mannelijk overwicht inzake woonstkeuze weldra uit het Burgerlijk Wetboek zal verdwijnen (zie *Parl. Besch., Senaat, 1974, nr. 683/2*, pp. 7-8 en p. 109, voorgesteld nieuw art. 214 B.W.) lijkt het aangewezen om, wanneer de echtgenoten er niet toe komen in onderlinge overeenkomst de echtelijke verblijfplaats vast te stellen, van een rechterlijke tussenkomst af te zien en het conflict open te laten (vgl. VAN LOOK, *op. cit.*, p. 18), veeleer dan beide echtgenoten de bevoegdheid te geven zich tot de *vrederichter* te wenden zoals wordt voorgesteld. Op te merken valt nog dat de Raad van State er reeds in zijn advies bij wat de Wet van 30 april 1958 geworden is op wees dat het invoeren van een rechterlijke tussenkomst bij dergelijke onenigheid weinig realistisch is en zelfs belangrijke nadelen biedt (*Parl. Besch., Senaat, 1956-57, nr. 69, p. 38*).

P. Senaeve

VREDEGERECHT TE BRUGGE

3e KANTON — 26 SEPTEMBER 1975

Rechter : de h. De Ketelaere

Advocaten : mrs. De Schepper en Ducheyne

Handelshuur—Herziening van de huurprijzen—Bij de laatste herziening vastgestelde huurprijzen—Nieuwe omstandigheden.

Een geringe verhoging van de huurprijzen, vier jaar na het begin van de handelshuur, heeft niet tot gevolg, dat de aldus verhoogde huurprijzen moet worden beschouwd als "bij de laatste herziening vastgesteld", indien niet blijkt, dat de verhoging het gevolg is van een overeenkomst tussen partijen desaangaande.

Voor de herziening van de huurprijzen kunnen als nieuwe omstandigheden in aanmerking komen de algemene, in versneld tempo toenemende stijging van de prijzen en de aangroei van het plaatselijk toeristisch verkeer. Uitgesloten zijn evenwel de toegenomen weelde en de verhoogde koopkracht van de plaatselijke bevolking.

M. t/ N.V. Grote Brouwerij C.

Gezien het geboekt exploot van rechtsingang van gerechtsdeurwaarder Walter De Buyst te Geraardsbergen, gedagtekend van achttien december 1974, strekkende tot herziening van de huurprijzen betreffende het handelsgoed, café Olympia, gelegen Pierslaan nr. 37, te Knokke-Heist, in huur gehouden door verweerster, welke eiseres, eigenares-verhuurster, wenst gebracht te zien van 4.200 frank op 7.000 frank per maand vanaf 1 januari 1975, aanvang van de laatste driejarige huurperiode;

De vordering van eiseres is gebaseerd op artikel 6 van de Wet op de handelshuurovereenkomsten, zodat het bewijs geleverd dient te worden dat de normale huurwaarde van het huurgoed ten gevolge van nieuwe omstandigheden ten minste 15 % hoger is dan de huurprijzen, die in de overeenkomst is bepaald of bij de laatste herziening is vastgesteld.

De jaarhuurprijs werd tussen partijen bepaald op 48.000 frank, nl. 4.000 frank per maand, vanaf 1 januari 1969, bij overeenkomst aangegaan op 10 april 1967.

Het feit dat verweerster 4.200 frank per maand betaalt

sinds 1 april 1973 is niet van die aard dat dit laatste bedrag kan worden beschouwd als "bij de laatste herziening vastgesteld".

Er wordt geen bewijs voorgelegd, en het is ook niet te vermoeden, dat deze geringe verhoging het gevolg zou zijn van enige overeenkomst tussen partijen desaangaande, in de zin van een huurprijsherziening, zoals bedoeld in artikel 6 van de Wet op de handelshuurovereenkomsten.

Het kan evenzeer resulteren uit een vrijwillige en eenzijdige tegemoetkoming vanwege verweerster, uiteraard niet afgewezen door eiseres.

Er anders over beslissen zou leiden tot het aanvaarden van een gemakkelijk middel voor de huurder om de toepassing van de wettelijke herzieningsmogelijkheid door de verhuurder in feite uit te schakelen, door namelijk, enige tijd voor het einde van de lopende driejarige huurperiode, vrijwillig een kleine verhoging van de huurprijzen toe te passen.

Als "nieuwe omstandigheden" vermeldt eiseres in haar dagvaarding : de evolutie der prijzen (o.m. ook de stijging van het indexcijfer) en de huidige economische waarde van een dergelijk goed.

In haar conclusie voegt zij eraan toe : "de sociale omstandigheden, waardoor steeds massaler toerisme naar de kust komt en dit gedurende veel langere tijd dan de duur van de eigenlijke vakantiemaanden", "de muntontwaarding sinds 1967", "de toegenomen weelde", leidend tot o.m. "de verhoogde koopkracht van de plaatselijke bevolking".

Deze elementen kunnen alleen gelden als "nieuwe omstandigheden", in zoverre zij niet bestonden en niet normaal voorzienbaar waren op het ogenblik van het contractueel bepalen van de huurprijzen (La Haye en Van Kerckhove, *Les baux commerciaux*, nr. 1619).

Zo er toen een algemene stijging was van de prijzen, een uitbreiding van het toerisme (zo in omvang als in duur) en een toename van sociale voordelen en weelde, dan dient toch aanvaard te worden dat partijen, in 1967, redelijkerwijze niet konden voorzien *het versnellend tempo* waarin deze elementen, in het bijzonder de algemene prijsstijgingen, zouden evolueren, vooral vanaf 1973 (*op. cit.*, nr. 1622).

Kenschetzend is bijvoorbeeld de evolutie van het indexcijfer der kleinhandelsprijzen, basis 1953, thans consumptieprijzen genaamd : april 1966 : 129,93 ; april 1967 : 133,25 (+ 3,32) ; april 1968 : 136,48 (+ 3,23) ; april 1969 : 141,44 (+ 4,96) ; april 1970 : 147,64 (+ 6,18) ; april 1971 : 153,10 (+ 5,46) ; april 1972 : 160,40 (+ 7,30) ; april 1973 : 171,96 (+ 11,66) ; april 1974 : 189,75 (+ 17,79) ; april 1975 : 217,15 (+ 27,40).

Vanzelfsprekend dient onderzocht te worden of en in welke mate deze prijsstijgingen een invloed hebben op de normale huurwaarde van de huurgoederen, in het bijzonder, het besproken huurgoed.

Zulke invloed is niet onwaarschijnlijk (o.m. wegens de eruit voortvloeiende hogere onderhouds- en herstelkosten, alsook wegens de muntontwaarding), doch kan gecompenseerd worden door andere elementen : de voortschrijdende vetustiteit van het huurgoed, de minstens plaatselijke crisis in het herbergbedrijf (*op. cit.*, nr. 1621), waarop verweerster zich terecht beroept (zie proces-verbaal van plaatsopneming : meerdere herbergen in de on-

middellijke buurt blijven gesloten).

Het is dan ook niet zeker dat een uitbreiding van het toeristisch verkeer te Knokke enige invloed zou hebben op het besproken huurgoed, gezien de ligging ervan, verwijderd van toeristische activiteiten.

Als nieuwe omstandigheden, die enige invloed op de normale huurwaarde van het huurgoed zouden kunnen uitoefenen dienen evenwel uitgesloten te worden "de toegenomen weelde" en "de verhoogde koopkracht van de plaatselijke bevolking" aangezien deze geneutraliseerd worden door de medegaande verhoogde levensduurte, en, zelfs ware dit niet zo, zonder gunstige invloed zouden zijn op het besproken huurgoed, hetwelk, wegens zijn vetustiteit, zijn ligging in een eerder bescheiden buurt, en gebrek aan comfort, zeker niet aangewezen is op de cliënteel van rijke lui.

In het licht van bovenvermelde beschouwingen lijkt het gepast en nuttig een onderzoeksmaatregel te bevelen en daartoe een deskundige aan te stellen met hierna omschreven opdracht. (...)

Bevelen een deskundig onderzoek en stellen daartoe aan de heer Carlos Demuynck, meekundig schatter van onroerende goederen, wonende te Brugge-St. Kruis, Invalidenstraat, nr. 273, met volgende opdracht :

"Na partijen ter plaatse te hebben ontboden in het huurgoed, gelegen Pierslaan, nr. 37 te Knokke, gemeente Knokke-Heist, op daartoe gestelde dag en uur, en kennis te hebben genomen van hun opmerkingen en de door hen voorgelegde bescheiden, te zeggen indien bovenvermelde, door Ons weerhouden, nieuwe omstandigheden, namelijk de algemene prijsstijging en de toename van het plaatselijk toeristisch verkeer, rekening houdend met de eventueel remmende invloed van de aard van het huurgoed en de plaatselijke crisis in het herbergbedrijf, de normale huurwaarde van het besproken huurgoed op één januari 1900 vijfenzeventig verhoogd hebben met ten minste 15 % opzichtsens de huurprijs, die in de huur-overeenkomst tussen partijen is bepaald ;

in dit geval : de normale huurwaarde van het huurgoed op één januari 1900 vijfenzeventig te ramen" ;

(...)

RECHTSPRAAK IN KORT BESTEK

Hof van Cassatie (2e Kamer), 25 februari 1975

1. *Strafvordering—Hoger beroep—Eenparigheid—Strafvordering—Publikatie—2. Inkomstenbelasting—Art. 347 W.I.B.—Publikatie.*

1. In het eerste middel werpt eiser tot cassatie op dat de door het bestreden arrest (Hof Gent, 25 juni 1974) uitgesproken bevestiging zich uitstrekt tot de beschikking van het beroepen vonnis die beveelt dat een uittreksel ervan zal worden ingelast in twee kranten, zonder de wijzigingen te vermelden die in het arrest werden aangebracht, terwijl, indien het wel de bedoeling zou zijn de in het arrest vermelde straffen te laten verschijnen, dat een verzwaaring van eisers veroordeling zou betekenen, welke niet met eenparigheid werd beslist. Dit middel wordt verworpen :

"Overwegende dat het arrest, na sommige beschikkingen van het beroepen vonnis te hebben gewijzigd, dit laatste bevestigt in zoverre 'het beveelt dat een uittreksel van onderhavig vonnis ingelast zal worden in twee weekbladen, namelijk Het Wekelijks Nieuws en De Zeewacht op kosten

van de veroordeelde ingevolge artikel 347 van het Wetboek van Inkomstenbelastingen" ;

"Overwegende dat het hof van beroep zodoende de sanctie van de publikatie op zichzelf geenszins verzwaart, ook al zou het sommige feiten van de telastleggingen, die het voorwerp van de bevelen inlassing zullen uitmaken, met strengere straffen hebben beteugeld ; dat er derhalve voor deze uitspraak geen eenparigheid vereist was ;

"Dat het middel naar recht faalt".

2. Het Hof neemt echter het tweede middel aan, dat kritiek uitbrengt op het bevel van publikatie :

"Overwegende dat luidens artikel 347 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen elke krachtens de artikelen 341 tot 344 en 346 uitgesproken beslissing houdende veroordeling tot gevangenisstraf in zoveel exemplaren of op zoveel plaatsen aangeplakt wordt als zij bepaalt, of bij uittreksel in de door haar aangewezen dagbladen wordt ingelast, een en ander op kosten van de veroordeelde ;

"Overwegende dat eiser tot één enkele straf, inhoudende gevangenisstraf, werd veroordeeld wegens de samengevoegde feiten van de telastleggingen A, 3), a, b, c, en F, enerzijds, te weten misdrijven bepaald door het Strafwetboek, en de telastlegging G anderzijds, te weten een overtreding van artikel 342 van het Wetboek van de Inkomstenbelastingen ;

"Dat de bevelen publikatie dan ook slechts wettelijk gerechtvaardigd is in zoverre zij de telastlegging G, doch niet de andere telastleggingen bedoelt ;

"Dat uit zijn bewoordingen niet blijkt dat het arrest die maatregel tot deze veroordeling heeft beperkt ;

"Dat het middel in die mate gegrond is".

(Voorzitter : de h. Wauters—Raadsheer-rapporteur : de h. Versée—Advocaat-generaal : de h. Charles—Advocaat : mr. Claeys-Bouuaert—In de zaak : R. t/ R., V. en Belgische Staat).

Hof van Cassatie (1e Kamer), 26 maart 1976

Handelshuur—Gelegenheidsverhuring.

Eiseres tot cassatie voert tegen het bestreden vonnis (Rb. Leuven, 11 september 1974) aan, dat het met betrekking tot verhuring van een handelshuurhuis, bestaande uit "herberg, woonhuis, feestzaal en benzinestation", die gesloten was voor "de periode van 1 augustus 1972 tot 1 februari 1973 zonder meer en zonder verdere verlenging", beslist dat die verhuring de kenmerken vertoont van een gelegenheidsverhuring zoals bedoeld door art. 2, 1°, Handelshuurwet, en dus buiten het toepassingsgebied van die wet valt.

"Overwegende dat, luidens artikel 2, 1°, van afdeling IIbis van hoofdstuk II van titel VIII van boek III van het Burgerlijk Wetboek, de bepalingen van deze afdeling niet van toepassing zijn op de huur die, wegens de aard of de bestemming van het goed of volgens de gebruiken, normaal wordt toegestaan voor minder dan een jaar ;

"Dat door voormelde wetsbepaling de gelegenheidsverhuringen worden bedoeld, dit is de verhuringen waarvan de duur wordt beperkt tot die van de gebeurtenissen die het sluiten van de overeenkomst hebben gerechtvaardigd ;

"Overwegende dat het vonnis door verwijzing naar de motieven van de eerste rechter en door eigen redenen vaststelt dat de verhuring zonder enig bedrieglijk opzet gebeurde, dat zij duidelijk toegestaan en aanvaard werd 'met het oog op een welbepaalde gebeurtenis, namelijk het verlijden van de koopakte tussen partijen' en dat partijen 'in afwachting van het verlijden van de koopakte' beslisten een huurovereenkomst te sluiten 'met de nadrukkelijke vermelding dat ze slechts zou gelden voor de beperkte duur van 1 augustus 1972 tot 1 februari 1973, zonder verdere verlenging' ;

"Overwegende dat uit die context blijkt dat, wanneer het vonnis oordeelt dat de bestemming van het goed waarvan gewag in voormeld artikel, 2, 1°, evenzeer betekent 'de bedoeling die de partijen «met het goed» hebben', het de bestemming bedoelt die de partijen ten deze aan het goed hebben willen geven, in acht genomen de objectieve gegevens die het vonnis aanstipt, namelijk de welbepaalde gebeurtenis die het sluiten van de huurovereenkomst determineerde en haar duur bepaalde, met name het verlijden van de verkoopakte ;

"Overwegende dat het vonnis zodoende wettelijk beslist dat de tussen partijen gesloten huurovereenkomst de kenmerken vertoont van een door voormelde wetsbepaling bedoelde gelegenheidsverhuring en dus buiten het toepassingsgebied valt van de wet op de handelshuur;

"Dat het middel niet kan worden aangenomen".

(Voorzitter: de h. de Vreese—Raadsheer-rapporteur: de h. Gerniers—Advocaat-generaal: de h. Declercq—Advocaten: mrs. De Bruyn en Houtekier—In de zaak: F. t/ Van de W. en S.).

WETGEVING

De Wet van 1 april 1976 betreffende de verticale integratie in de sector van de dierlijke producten

Situering van de nieuwe wettelijke regeling

1. In het *Staatsblad* van 1 mei 1976 verscheen de Wet van 1 april 1976 betreffende de verticale integratie in de sector van de dierlijke productie (verder afgekort als integratiewet). Deze wet vormt een goede illustratie van de evolutie die zich heeft voorgedaan in de agrarische sector in het algemeen en meer in het bijzonder in de produktiemethodes die aangewend worden. Sinds onheuglijke tijden worden in het kader van een landbouwonderneming grond- en exploitatiekapitaal met elkaar verenigd. Terwijl vroeger de nadruk hoofdzakelijk lag op het element grond (en daaraan gekoppeld: de gebouwen) dat de essentiële produktiefactor uitmaakte voor de agrarische exploitatie, wordt thans duidelijk onderscheid gemaakt tussen de grondgebonden exploitaties enerzijds en de niet-grondgebonden exploitaties anderzijds¹. In de eerste categorie heeft de grond nog steeds een essentiële produktieve functie, in de tweede niet meer. Dit verschil t.a.v. de produktiefactor grond openbaart zich duidelijk in de afbakening van het toepassingsgebied van de pachtwetgeving: enkel de exploitaties van de eerstgenoemde categorie worden beheerst door het pachtrecht, de tweede niet: luidens artikel 2, 1°, van de Pachtwet van 4 november 1969 is het pachtrecht niet van toepassing "op de pacht van onroerende goederen die gebruikt worden voor industriële vetmesterij en industriële fokkerij, onafhankelijk van een landbouwbedrijf"². Een en ander betekent dat er twee categorieën landbouwbedrijven zijn ontstaan, die verschillend behandeld worden door de wetgever. Daarbij dient toch benadrukt te worden dat het element "exploitatiekapitaal" op beide soorten agrarische bedrijven van doorslaggevend belang is (bedrijfsuitrusting, grondstoffen, dieren, enz.), en, relatief beschouwd, óók op de grondgebonden bedrijven de waarde van het grondkapitaal overstijgt³.

Doelstelling van de wetgever en toepassingsgebied van de wet

2. De nieuwe wet heeft tot doel om t.a.v. de agrarische bedrijven in de dierlijke sector een regeling in te voeren die de agrarische producent moet beschermen op het vlak van

¹ Zie hierover uitgebreid G. ROBIN, *Exploitation agricole et politique des structures*, Parijs, 1969, p. 4 e.v.

² "Landbouwbedrijf" in de zin van de Pachtwet duidt bijgevolg enkel op die tak van de agrarische bedrijvigheid waarvoor de grond een essentiële factor in het produktieproces vormt.

³ Vgl. H. BUELENS, *Landbouwstructuren voor de Mens, Oriënterend onderzoek naar de resultaten, grenzen en beleidsopgaven van de technische landbouwrevolutie*, Leuven, 1971, o.m. p. 71 e.v.

NOOT—Zie Cass., 30 april 1971, R.W., 1972-73, 1093 (recht van bezetting ter bede, met uitsluiting van elke huur-overeenkomst en meer bepaald van elke handelshuurovereenkomst); 17 maart 1972, R.W., 1971-72, 1777 (idem); 27 juni 1975, R.W., 1975-76, 605 (landbouwgrond wordt, in afwachting van de voltooiing der verdeling, tegen betaling van een vergoeding aan een medeëigenaar in gebruik gegeven).

Verg. J. KOKELENBERG, "Precaire bezetting: versoepeling of ondermijning van de handelshuurwet?", R.W., 1970-71, 1593.

het exploitatiekapitaal dat door hem aangewend wordt op zijn bedrijf. Net zoals de pachter op een grondgebonden bedrijf contractueel verbonden is met de "leverancier" van zijn belangrijkste produktiefactor: grond, is de producent in de dierlijke sector, in vele gevallen contractueel verbonden met zijn leveranciers van grondstoffen en dieren, die veelal ook optreden als afnemers van de eindprodukten. Laatstgenoemd fenomeen wordt aangeduid met het begrip: verticale integratie, hetgeen betekent dat een agrarische ondernemer zowel stroomop- als stroomafwaarts voor het grootste gedeelte van zijn activiteiten verbonden is met één en dezelfde contractant⁴. Wanneer deze relaties contractueel zijn vastgelegd, spreekt men van verticale integratiecontracten in de landbouw⁵. Deze contracten komen niet alleen voor in de dierlijke sector, maar ook in de sector der land- en tuinbouwgewassen⁶. Het toepassingsgebied van de Wet van 1 april 1976 is evenwel beperkt tot de eerstgenoemde sector, hetgeen te betreuren valt⁷. Het ware inderdaad beter geweest

⁴ Deze omschrijving werd ontleend aan G. FARJAT, *Droit économique*, Parijs, 1971, p. 147. Over de juridische aspecten van het integratiefenomeen en de tendens naar samenwerking in het economisch leven, zie van dezelfde, o.c., p. 119 e.v.; zie ook W. VAN GERVEN, *Beginnels van het Belgisch Privaatrecht, XIII, Handels- en Economisch Recht*, deel 1, *Ondernemingsrecht*, p. 347 e.v., alsmede van dezelfde, "Overzicht van de coöperatie- en concentratietechnieken naar Belgisch recht", T.P.R., 1970, 115 e.v.

⁵ Dit maakt deel uit van een omvangrijker fenomeen: de contractlandbouw, waarbij zowel op horizontaal als verticaal vlak door middel van contracten gestreefd wordt naar samenwerking en/of integratie tussen agrarische ondernemingen.

⁶ Enkele cijfers kunnen dit illustreren: 90 % van de pluimvee- en eierproductie en 40 % van de varkensproductie gebeurt onder contract. Daartegenover staat dat resp. 98, 75 en 60 % van de productie van groene erwten, groene bonen en wortelen eveneens onder contract geschiedt (ontleend aan bijlage C, doc. 3234 van de Raadgevende vergadering van de Raad van Europa, 8 januari 1973 — het betreft een enquête die in 1969 door de Belgische Boerenbond werd ingesteld).

⁷ Deze wet is ontsproten aan een parlementair initiatief van volksvertegenwoordiger R. Peeters, *Parl. Doc., Kamer*, 1974-75, nr. 433/1, dat beperkt was tot de dierlijke produktiesector, omdat luidens de toelichting, de problemen verschillend zijn in de plantaardige sector (geciteerd document, p. 2). Hoewel, o.m. door de minister van Landbouw, gesuggereerd werd om het wetgevend initiatief uit te breiden tot de plantaardige sector, werd de genoemde beperking behouden, hoofdzakelijk omdat men van oordeel was dat de tekst zo vlug mogelijk moest worden goedgekeurd (zie o.m. *Parl. Doc., Kamer*, 1974-75, nr. 433/4, p. 3-4).

dat een algemene wettelijke bescherming werd uitgebouwd voor de verticale integratie, met mogelijkheid van gedifferentieerde toepassingen in de verschillende agrarische sectoren⁸.

3. De bijzonderste reden voor deze wetgevende tussenkomst bestond erin de agrarische producent bescherming te bieden bij de uitwerking van de contractuele voorwaarden. In de meeste gevallen betreft het immers een toetredingscontract, dat door de economisch sterke contractpartner (industriële of commerciële onderneming) opgelegd wordt aan de producent. Door het contract te sluiten wordt de betrokken agrarische ondernemer in sterke mate afhankelijk van zijn leverancier en/of afnemer, die de grondstoffen en andere producten of diensten levert die nodig zijn voor het productieproces, en eventueel zelfs zorgt voor de financiering die nodig is voor de uitvoering van het contract. Bovendien worden de eindproducten veelal door dezelfde persoon afgenomen, of minstens door een derde, die tussenkomt in het contract, die dan op min of meer discretionaire wijze oordeelt over de kwalitatieve en pecuniaire voorwaarden. Het toepassingsgebied van de Wet van 1 april 1976 wordt in artikel 1 als volgt omschreven: "De bepalingen van deze wet zijn van toepassing op de overeenkomsten waarbij, in de sector van de dierlijke producten, de geïntegreerde zich tegenover één of meerdere integrators verbindt om dierlijke producten voort te brengen of dieren te fokken of te mesten en waarbij regelingen aanvaard worden in verband met aankoop, verkoop, leveringen of afname van dieren, dierlijke producten, grondstoffen en andere goederen en diensten die bij het productieproces gebruikt of verbruikt worden". Hieruit blijkt dat de contractpartijen met een bijzondere benaming worden aangeduid: de agrarische producent, wiens activiteiten door het contract onder het management van een industriële of commerciële onderneming worden gebracht, wordt aangeduid met "geïntegreerde", terwijl zijn contractpartner betiteld wordt als "integrator".

4. Deze omschrijving van het toepassingsgebied mag niet laten vermoeden dat alle in artikel 1 van de wet genoemde elementen in het integratiecontract opgenomen moeten zijn opdat de wet van toepassing zou zijn: voldoende is dat de geïntegreerde tegenover één of meer integrators de verbintenis opneemt om dieren te kweken of te mesten of om dierlijke producten (b.v. eieren) voort te brengen⁹, opdat de wettelijke bepalingen van deze integratiewet zouden kunnen worden ingeroepen.

Organisatie van de wettelijke bescherming

5. Het beschermingssysteem van de integratiewet draait rond drie belangrijke gegevens: 1) het geschriftsvereiste; 2) verplichte contractuele vermeldingen; 3) rechterlijke tussenkomst tot aanvulling van ontbrekende regelingen. Hieraan dient nog toegevoegd te worden dat het integratiecontract door de wetgever principieel wordt beschouwd als een "intuitu personae"-contract (artikel 2, derde lid), hoewel het aan partijen toegestaan wordt hiervan schriftelijk af te wijken.

⁸ Dit systeem werd ingevoerd door de Franse wetgever, cfr. W. nr. 64-678, 6 juli 1964 "tendant à définir les principes et les modalités du régime contractuel en agriculture".

⁹ Cf. toelichting bij het wetsvoorstel Peeters, *Parl. Doc., Kamer*, 1974-75, nr. 433/1, p. 2. Dit vormt meteen ook de reden waarom in artikel 1, tweede lid, bepaald wordt dat de regels van het Burgerlijk Wetboek betreffende de veepacht niet van toepassing zijn op de verticale integratiecontracten. Het voorwerp van het veepachtcontract bestaat juist in het houden, verzorgen of kweken van dieren. Door deze uitsluiting van de veepachtreglementering wou de wetgever conflicten tussen verschillende door partijen in te roepen regels vermijden.

5.1. Geschrift

Luidens artikel 2 van de integratiewet moet de overeenkomst schriftelijk vastgelegd worden; hetzelfde vereiste geldt voor alle wijzigingen aan het contract. Die regel zou uiteraard dode letter blijven, als er geen aangepaste sanctie verbonden is aan de niet-naleving ervan: hiertoe werd een met artikel 3 van de Pachtwet van 1969 analoge regeling ingevoerd, hetgeen erop neerkomt dat bij het ontbreken van geschrift enkel aan de geïntegreerde toegestaan wordt "het bewijs te leveren van het bestaan, de voorwaarden en de wijzigingen van de overeenkomst door alle rechtsmiddelen, met inbegrip van getuigen en vermoedens"¹⁰.

5.2. Verplichte contractuele vermeldingen

Als algemene regel geldt dat het integratiecontract enkel bedingen mag bevatten die verband houden met de productie-overeenkomst. Luidens het laatste middel van artikel 2 worden andere bedingen voor onbestaande gehouden. Dit betekent m.a.w. dat op dergelijke aan het productiecontract vreemde bepalingen een relatieve nietigheidssanctie staat¹¹. Welke bedingen wél en welke niet vreemd zijn aan het productiecontract zal moeten vastgesteld worden op grond van feitelijke gegevens en door een analyse van het doel en de inhoud van het gehele integratiecontract. In artikel 3 van de integratiewet worden een aantal vermeldingen opgesomd die in het integratiecontract moeten voorkomen. Deze verplichting kan moeilijk absoluut zijn, daar de mogelijkheid bestaat dat het integratiecontract tot zijn eenvoudigste vorm herleid wordt, zodat een aantal van de in artikel 3 opgesomde elementen niet ter zake dienend kunnen zijn¹². In aansluiting bij deze opmerking dient trouwens in het algemeen de vraag te worden gesteld welke sanctie verbonden wordt aan het niet-opnemen in het contract van een der in artikel 3 genoemde verplichte vermeldingen. Het antwoord hierop is niet gelijklopend voor al deze vermeldingen. In de wet wordt immers een drievoudig systeem ingesteld. Primo: een systeem van vervangende regelingen, dat erop neerkomt dat bij ontstentenis van bepaalde verplicht gestelde vermeldingen door de wet zelf in een substitutieregeling wordt voorzien, meestal met tussenkomst van de rechter, maar één enkele keer ook door het optreden van de geïntegreerde zelf¹³. Secundo: voor zover de ontbrekende vermelding niet aangevuld kan worden op de eerstgenoemde wijze, kan door de geïntegreerde een beroep gedaan worden op de algemene regel van artikel 2, eerste lid, inhoudende dat de overeenkomst schriftelijk moet

¹⁰ Sommige parlementsleden voelden minder voor een met de Pachtwet analoge regeling wegens het complexe karakter van de contractuele relaties tussen geïntegreerde en integrator. Men mag nochtans verwachten dat de door de wet bepaalde sanctie voldoende stimulansen zal inhouden om een schriftelijk contract aan te gaan. Het alternatief zou geweest zijn dat bij ontstentenis van geschrift de nietigheid van het contract kan worden ingeroepen, hetgeen in de meeste gevallen een veel té verregaande sanctie geweest zou zijn. Zie hierover *Parl. Doc., Kamer*, 1974-75, nr. 433/1, p. 2, en nrs. 433/2 en 433/4, pp. 6-7, alsmede *Parl. Doc., Senaat*, 1974-75, nr. 651/2, p. 7-8.

¹¹ Over het onderscheid tussen relatieve en absolute nietigheid, evenals over de betekenis van het onderscheid tussen wettelijke bepalingen van openbare orde enerzijds, en van dwingend recht tot bescherming van private belangen, anderzijds, zie W. VAN GERVEN, *Beginselen van Belgisch Privaatrecht, Algemeen Deel*, nr. 26 e.v.

¹² Hier speelt de algemene regel dat bedingen die vreemd zijn aan de productieovereenkomst voor onbestaand worden gehouden (artikel 2, laatste lid).

¹³ Met name wanneer de aanvangsdatum van de overeenkomst niet nauwkeurig werd bepaald, heeft de geïntegreerde de mogelijkheid om, vóór de uitvoering van de overeenkomst, de verbreking van het contract mede te delen aan de integrator door middel van een aangetekend schrijven of een deurwaardersexploot (artikel 4, eerste lid).

worden vastgesteld, zodat de geïntegreerde met alle middelen de contractuele voorwaarden zal kunnen bewijzen. Het voorschrift van het genoemde artikel lid moet o.i. immers niet restrictief geïnterpreteerd worden, en geldt zowel t.a.v. de gehele overeenkomst als t.a.v. bepaalde onderdelen ervan. Tercio: de geïntegreerde kan ten slotte een beroep doen op de algemene sanctie van relatieve nietigheid vermeld in artikel 17: "Voor niet bestaande worden gehouden alle overeenkomsten waarbij de geïntegreerde geheel of gedeeltelijk afstand doet van de rechten die deze wet hem verleent".

De vermeldingen die in artikel 3 van de integratiewet genoemd worden hebben hoofdzakelijk betrekking op vier punten: 1) identiteit van de contractpartijen; 2) voorwerp en inhoud van de overeenkomst; 3) duur en 4) contractuele sancties.

1) T.a.v. de identiteit wordt bepaald dat de overeenkomst de namen, voornamen en het adres van de partijen moet vermelden, alsmede de hoedanigheid van de ondertekenaars. Indien de ondertekening geschiedt door een derde, d.w.z. iemand die niet zelf geïntegreerde of integrator is, dient de volmacht aan de overeenkomst te worden gehecht (artikel 3, 1)¹⁴.

2) T.a.v. het voorwerp en de inhoud van de produktie-overeenkomst moeten volgende vermeldingen opgenomen worden:

- het voorwerp van de overeenkomst (artikel 3, 2);
- de wijze van berekening van de aan de geïntegreerde toekomende vergoeding voor zijn inbreng in de vorm van kapitaal en arbeid, rekening houdend met zijn risicograad (artikel 3, 5)¹⁵;

- de wijze waarop door de integrators verrichte prestaties in de vorm van goederen en diensten, berekend of verricht worden (artikel 3, 6);

- de minimum en maximum hok- en stalbezetting (artikel 3, 7);

- de beschrijving met kostenraming van de aan te brengen wijzigingen van gebouwen en uitrusting (artikel 3, 8);

- een nauwkeurige omschrijving van de prestaties die geleverd moeten worden door de contractpartijen, inclusief de maximum- en minimumduur van elke prestatie en van de tijden tussen twee prestaties (artikel 3, 9).

3) T.a.v. de duur van de overeenkomst wordt bepaald dat de overeenkomst aanduidingen moet verschaffen over de aanvangsdatum en de duur van de overeenkomst, evenals over de opzeggingstermijnen en -modaliteiten. Dit biedt de gelegenheid om even te onderzoeken wat de verschillende modaliteiten zijn die het contract kan inhouden met betrekking tot de duur¹⁶. Het integratiecontract kan zowel aangaan worden voor bepaalde als voor onbepaalde duur. In het eerste geval mag de contractstermijn drie jaar niet overschrijden, tenzij om aan partijen de gelegenheid te geven om de lopende prestaties op de overeengekomen wijze te

beëindigen¹⁷. Het staat de partijen blijkbaar vrij om de overeenkomst telkens te vernieuwen voor een bepaalde duur van maximum drie jaar; zulks moet evenwel uitdrukkelijk en bij geschrift¹⁸ worden vastgesteld, daar de wet bepaalt dat een integratiecontract van bepaalde duur nooit van rechtswege verlengd wordt, maar integendeel van rechtswege eindigt, d.w.z. zonder dat enige opzegging vereist is¹⁹. Indien blijkt dat de overeenkomst toch stilzwijgend wordt voortgezet, dan wordt zij beschouwd als een contract van onbepaalde duur²⁰. Zulk contract kan slechts beëindigd worden door middel van een opzegging die, bij aangetekend schrijven of deurwaardersexploot, ten minste drie maanden voor het (geplande) einde van de overeenkomst gegeven moet worden²¹.

4) Op het vlak van de contractuele sancties dient de integratieovereenkomst een nauwkeurige omschrijving in te houden van de vergoedingen die verschuldigd zullen zijn bij het niet-nakomen van de aangegane verbintenissen, inclusief de vergoeding voor het niet tijdig aanvangen van de uitvoering van de overeenkomst. Voor wat laatstgenoemd aspect betreft dient overigens herinnerd te worden aan het recht van de geïntegreerde om het contract te verbreken door eenvoudige mededeling²² aan de integrator(s), wanneer de uitvoering van de overeenkomst niet op het voorziene tijdstip is begonnen en de aanvangsdatum niet nauwkeurig in het contract werd bepaald.

Tot zover het overzicht van de vermeldingen die in het integratiecontract moeten voorkomen. Hieraan dient nog één verplichting te worden toegevoegd, die aangeduid wordt in artikel 5, 11: in de overeenkomst moet ook melding gemaakt worden van de plaats en de datum van de contractsluiting, evenals van het aantal originelen dat ondertekend is en aan de contractpartijen werd overhandigd.

5.3. Rechterlijke tussenkomst tot aanvulling van ontbrekende regelingen

Zoals reeds eerder werd opgemerkt heeft de wetgever zelf in een vervangende regeling voorzien voor het ontbreken van bepaalde contractuele vermeldingen die luidens artikel 5 van de integratiewet opgelegd zijn. Deze regeling bestaat erin dat de rechter de bevoegdheid krijgt om de ontbrekende, onvolledige of onduidelijke bepalingen aan te vullen of te interpreteren. Gemakkelijkshalve worden deze bij de wet voorziene vervangende regelingen hier gegroepeerd rond de vier punten die hiervoor werden aangeduid.

1) en 2) T.a.v. de identiteit en de duur van de overeenkomst zijn er geen vervangende regelingen: op dit vlak zal de geïntegreerde bij ontbreken van schriftelijke bepalingen met alle middelen het bewijs kunnen leveren van de contractuele voorwaarden.

3) Op het terrein van de inhoud en de duur van het integratiecontract zijn er wel een aantal regelingen, die vervat liggen in de artikelen 6, 7 en 8 van de wet. Ze hebben betrekking op de duur van de verschillende prestaties²³ en de

¹⁴ Deze volmachtvereiste geldt uiteraard niet voor organieke vertegenwoordigers van rechtspersonen (cf. toelichting bij het wetsvoorstel, *Parl. Doc., Kamer, 1974-75, nr. 433/3*).

¹⁵ In artikel 3, 5, schuilt zowel een formele als een materiële norm: het formele aspect houdt in dat de overeenkomst melding moet maken van de berekeningswijze; het materiële aspect ligt vervat in de laatste zinsnede van dit artikel lid: "rekening houdend met zijn risicograad". Dit betekent m.a.w. dat door artikel 5, 5, aan de geïntegreerde het recht wordt gewaarborgd op een vergoeding, die afgestemd is op het door hem gedragen risico. Indien dit niet het geval is, kan de geïntegreerde een beroep doen op de algemene nietigheidssanctie van artikel 17, en bovendien kan hij luidens artikel 7, lid 1, de betwiste vergoeding laten vaststellen door de rechter. Daarbij komt nog dat de integrator in ieder geval de procedurekosten zal moeten dragen, daar de betwisting berust op een onvolledige resp. onduidelijke contractsbepaling (artikel 7, tweede lid).

¹⁶ Opgenomen in artikel 5 van de integratiewet.

¹⁷ Artikel 5, derde lid. Indien de overeenkomst van bepaalde duur voor een langere termijn dan drie jaar werd aangegaan, wordt zij van rechtswege teruggebracht op drie jaar.

¹⁸ Dit houdt nl. een wijziging van de overeenkomst in, zodat artikel 2, eerste lid, van toepassing is.

¹⁹ Cf. art. 5, vijfde en zesde lid.

²⁰ Cf. art. 5, laatste lid, laatste zin.

²¹ In voorkomend geval kan deze termijn verlengd worden om de verbintenissen welke bestaan op het moment van de betekening van de opzegging, uit te voeren. Het is overigens toegestaan dat binnen de opzeggingstermijn nieuwe prestaties begonnen worden, voor zover de uitvoering ervan binnen die termijnen mogelijk is (artikel 5, derde lid).

²² Cf. artikel 4, voornoemd (voetnoot 13). De mededeling geschiedt bij aangetekend schrijven of deurwaardersexploot.

²³ Inclusief de tijden tussen de prestaties onderling.

berekening van de vergoedingen toekomende resp. aan de geïntegreerde en de integrator²⁴. Hierbij zijn nog twee zaken van belang. Vooreerst dient opgemerkt te worden dat een betwisting voor de rechter over de aan de geïntegreerde toekomende vergoeding nooit aanleiding mag geven tot een betaling van deze persoon aan de integrator, tenzij vast zou staan dat de daartoe strekkende vordering steunt op een foutieve gedraging van de geïntegreerde²⁵. Op de tweede plaats moet de aandacht gevestigd worden op het tweede lid van artikel 8, waarvan het belang verder reikt dan de rechterlijke tussenkomst bij ontbreken van duidelijke contractsbepalingen betreffende de aan de integrator toekomende vergoedingen. In dit artikellid wordt met name gesteld dat de prijslijsten grootverbruik gelden voor de voeders, brandstoffen en andere grondstoffen, die door de integrator geleverd worden²⁶. Dit houdt een algemene verplichting in voor de integrator, en op de niet-naleving ervan staat als sanctie de relatieve nietigheid, op grond van artikel 17 van dezelfde wet.

4) In de wet komen ten slotte nog twee regels voor met betrekking tot de contractuele schadevergoeding. In artikel 4, tweede lid, wordt aan de rechter de bevoegdheid verleend om de vergoeding te bepalen die verschuldigd is wanneer de overeenkomst niet tijdig een begin van uitvoering krijgt, voor zover zulks niet vastgesteld werd in het integratiecontract. Verder wordt in artikel 6 bepaald dat, in geval van betwisting, de vergoeding die verschuldigd is bij het overschrijden van de duur van de prestatieperiodes of van de tussentijden, door de rechter kan worden vastgesteld.

Tijdstip en modaliteiten van betaling

6. Het integratiecontract voorziet normalerwijze in verschillende achtereenvolgende prestaties, zowel van de zijde van de geïntegreerde als van de integrator. Eerstgenoemde zal b.v. verschillende malen na elkaar een aantal dieren moeten fokken, terwijl de laatstgenoemde hiertoe de nodige voeders zal moeten leveren. In de integratiewet wordt bepaald dat de afrekening en de betaling voor deze prestaties moet plaatsvinden binnen de maand na de beëindiging ervan. Daar deze regel, die opgenomen is in artikel 9, lid 1, niet gespecificeerd wordt al naargelang het een prestatie betreft in hoofd van de geïntegreerde of van de integrator, moet hij normaal gelden voor de betaling van elk van beiden. Op de niet-naleving van deze regel kunnen contractuele sancties worden gesteld²⁷; hiernaar moet evenwel toegevoegd worden dat de door de integrator verschuldigde bedragen, die niet werden vereffend binnen de maand na de beëindiging van de prestaties van de geïntegreerde, "van rechtswege en zonder enige ingebrekestelling de wettelijke interest opbrengen" (artikel 9, 1e lid, 2e zin).

²⁴ Bij betwisting over deze vergoedingen dienen de procedurekosten door de integrator te worden gedragen. Dit moet de integrators aanzetten tot het opmaken van schriftelijke overeenkomsten, die volledig en duidelijk genoeg zijn.

²⁵ In de tekst van artikel 7, laatste lid, staat: "tenzij het bewijs van zijn schuld wordt geleverd". In het verslag van de landbouwcommissie van de Senaat wordt voor de interpretatie van dit schuldbegrip verwezen naar artikel 1382 B.W. (*Parl. Doc., Senaat, 1974-1975, nr. 651/2, pp. 11-12*). Deze bepaling wil voorkomen dat de geïntegreerde bij ontstentenis van duidelijke regelingen in de overeenkomst over de hem toekomende vergoeding afgeschrikt wordt van een rechterlijke tussenkomst, wegens slechte bedrijfsresultaten.

²⁶ Wijzigingen in deze prijslijsten moeten binnen acht dagen aan de geïntegreerde medegedeeld worden (laatste zin van artikel 8, tweede lid). Zie hierover ook *Parl. Doc., Senaat, 1974-75, nr. 651/2, p. 11*.

²⁷ Deze mogelijkheid wordt althans niet uitgesloten door de wet. Zie echter artikel 13, tweede lid, waarin bepaald wordt dat tegen de contractuele schadevergoedingen steeds beroep mogelijk is bij de rechtbank.

Ook de modaliteiten van de betaling ten voordele van de geïntegreerde worden door de wet geregeld: zij kan geschieden in speciën, per postassignatie, per postcheque op naam, per postwissel, door overschrijving of storting, of zelfs door middel van een bankcheque. Uit deze opsomming van artikel 9, tweede lid, blijkt dat de wetgever de vergoeding in natura in ieder geval wou uitsluiten²⁸.

Andere belangrijke bepalingen van de integratiewet

7. Tot slot kan nog gewezen worden op enkele belangrijke bepalingen van de integratiewet, die nog niet werden aangestipt.

7.1. Risicoregeling

Vooreerst dient de aandacht gevestigd te worden op de risicoregeling. Verticale integratiecontracten in de dierlijke sector komen hoofdzakelijk voor onder twee vormen: ofwel is de geïntegreerde zelf eigenaar van de dieren, die hij bij beëindiging van het productieproces verkoopt tegen een bepaalde prijs; ofwel is hij geen eigenaar ervan, zodat hij enkel zijn arbeid en installaties ter beschikking stelt²⁹ van een integrator. In laatstgenoemde formule zijn er verschillende varianten mogelijk: de integrator kan zelf eigenaar zijn van de dieren, maar deze kunnen ook toebehoren aan de groot-handelaar in vlees, de veehandelaar of zelfs aan de tussenpersonen, die ingeschakeld zijn in de grondstoffendistributie. Voor al deze verschillende vormen geldt maar één regel, conform aan het gemene recht: "De eigenaar van de dieren draagt het risico voor de sterfte ervan" (artikel 10). Het belang van de uitdrukkelijke vermelding van deze principiële regel van burgerlijk recht in deze integratiewet ligt o.i. vooral hierin, dat hij aldus omgevormd wordt tot een regel van dwingend recht, op de niet-naleving waarvan als sanctie de relatieve nietigheid staat (cfr. infra). In artikel 11 wordt voorts nog gestipuleerd dat iedere contractpartij ertoe gehouden is "haar dieren en installaties voor de gehele waarde tegen brand- en stormschade door een verzekering (te) laten dekken"³⁰. Deze verzekeringsplicht rust op de eigenaar van de dieren en de installaties³¹.

7.2. Regeling bij overmacht

Voor gevallen van overmacht houdt artikel 14 een regeling in die op het eerste gezicht nogal tegenstrijdig lijkt. Er wordt nl. bepaald dat "de uitvoering van de overeenkomsten wordt geschorst in gevallen van overmacht (...). In die gevallen kan de rechter de overeenkomst verbreken". Hier worden blijkbaar twee technieken naast elkaar geplaatst: de schorsing van de overeenkomst en de mogelijkheid van rechterlijke ontbinding ervan. Men mag aannemen dat dit artikel als volgt moet worden geïnterpreteerd: bij overmacht wordt de uitvoering van het integratiecontract geschorst, hetgeen o.i. betekent dat het niet verder uitvoeren van de contractuele verbintenissen niet kan verweten worden aan de contractpartijen. Schorsing treedt dus op van rechtswege, terwijl de ontbinding van de overeenkomst kan worden gevorderd voor de rechtbank. Het staat buiten kijf dat partijen ook zelf, als de uitvoering van de overeenkomst eenmaal werd opgeschort, op amiabele wijze een einde kunnen maken aan het integratiecontract dat tussen hen werd gesloten. Indien een amiabele beëindiging evenwel onmogelijk blijkt, kan de geïntegreerde de ontbinding van de overeenkomst vorderen voor de rechtbank: hem wordt een ontbindingsrecht gewaarborgd.

Wanneer de overeenkomst wordt geschorst of vroegtijdig

²⁸ Cf. *Parl. Doc. Kamer, 1974-75, nr. 433/4, p. 11*.

²⁹ Vgl. het eerder genoemd rapport van de Raadgevende vergadering van de Raad van Europa, Bijlage C, p. 24.

³⁰ Eigen toevoeging.

³¹ Zie *Parl. Doc., Kamer, 1974-75, nr. 433/4, p. 2*.

wordt beëindigd wegens overmacht heeft de geïntegreerde recht op vergoeding voor de reeds geleverde prestaties³². De interpretatie van het begrip "overmacht" binnen het kader van deze nieuwe wet kan gebeuren volgens gemeenschappelijke maatstaven. Enkele gevallen van overmacht worden in het bijzonder opgesomd in de wet, zonder dat hieraan een limitatieve betekenis moet worden gehecht; het zijn: brand, storm, zware crisis of saneringsmaatregelen vanwege de overheid.

7.3. Algemene regel ter zake van ontbinding en contractuele schadevergoeding

Luidens artikel 13 worden het uitdrukkelijk ontbindend beding en het strafbeding als nietig beschouwd. Dit betekent o.m. dat bij niet-uitvoering of slechte uitvoering van de contractuele verbintenissen de overeenkomst nooit van rechtswege ontbonden kan worden; het geeft de partijen wel de mogelijkheid, zoals hierboven reeds werd opgemerkt voor de gevallen van overmacht, om de overeenkomst te beëindigen door onderlinge overeenstemming. In het tweede lid van artikel 13 wordt daarenboven bepaald dat er steeds beroep mogelijk is bij de rechter tegen de overeengekomen schadevergoedingen.

7.4. Regeling van dwingend recht

De bepalingen van de integratiewet strekken hoofdzakelijk tot bescherming van de geïntegreerde, de economisch zwakke partij. Als dusdanig hebben zij geen betrekking op de openbare orde, maar bevatten zij enkel regels van dwingend recht ter bescherming van privé-belangen³³. Zulks blijkt duidelijk uit artikel 17: "Voor niet bestaande worden gehouden alle overeenkomsten waarbij de geïntegreerde geheel of gedeeltelijk afstand doet van de rechten die deze wet hem verleent".

7.5. Bevoegde rechtbank

Ongeacht het bedrag van de vordering is de vrederechter van de woonplaats van de geïntegreerde³⁴ bevoegd om uitspraak te doen over de geschillen betreffende de verticale integratie in de sector van de dierlijke produkten³⁵.

7.6. In werking treden van de wet

T.a.v. de datum van in werking treden van deze wet wordt niet afgeweken van de normale regels, zodat ze tien dagen na de bekendmaking in het *Staatsblad* (1 mei 1976) in werking is getreden: dit is 11 mei 1976³⁶.

Dit betekent dat nieuwe integratiecontracten welke na

³² Dit wordt uitdrukkelijk in de wet bepaald voor de volgende gevallen van overmacht: brand, storm, zware crisis of saneringsmaatregelen van de overheid (cfr. de artikelen 12 en 14, laatste lid). Minder duidelijk is welke betekenis gehecht moet worden aan de tweede zinsnede van artikel 12. Nadat in de eerste zin gewezen wordt op het vergoedingsrecht van de geïntegreerde, wanneer de overeenkomst wordt geschorst of ontbonden bij brand of stormschade, wordt daar in de tweede zin aan toegevoegd: "Dit geldt eveneens indien de integrator overheids subsidie bekomt wegens gedwongen opruiming, sterfte of ziekte van de dieren". De vraag rijst of dit betekent dat de geïntegreerde in laatstgenoemde gevallen altijd een vergoeding kan claimen, dan wel of hij zulks alleen kan doen wanneer de overeenkomst wordt geschorst of ontbonden.

³³ Zie hierover W. VAN GERVEN, *Beginnelen van Belgisch Privaatrecht, Algemeen Deel*, nr. 26 e.v.

³⁴ Cf. artikel 13 van de wet.

³⁵ Hiertoe wordt door de integratiewet een 18e lid toegevoegd aan artikel 591 van het *Gerechtelijk Wetboek*. Over het begrip woonplaats in het gerechtelijk recht, zie A. FETTWIS, e.a., *Handboek voor Gerechtelijk Recht*, deel II, *Bevoegdheid* (door A. FETTWIS), Antwerpen-Utrecht, 1971, p. 296 e.v.

³⁶ Cf. art. 4 W. 18 april 1898 (*Staatsblad*, 15 mei 1898).

deze datum worden gesloten opgesteld moeten zijn in overeenstemming met de integratiewet. Voor de overeenkomsten die op die datum reeds bestonden is er een overgangperiode van drie maanden, te rekenen vanaf 11 mei 1976. In artikel 18 van de wet wordt in dit opzicht gesproken van "lopen-de verticale integratieovereenkomsten". Men mag aannemen dat hiermede alle overeenkomsten worden bedoeld die gesloten werden vóór de inwerkingtreding van de wet, zelfs wanneer de aanvangsdatum voor de uitvoering ervan werd vastgesteld op een later tijdstip.

Slotbedenkingen

8. Binnen het kader van een kroniek, moet men zich eerder beperken tot een aankondiging van nieuwe wetgeving en is een eigenlijke bespreking minder op zijn plaats. Het zou trouwens moeilijk zijn om, vóór de wet enige concrete toepassing heeft gevonden, reeds uitvoerig de merites ervan te gaan aanduiden. Men mag zich evenwel thans reeds afvragen of deze belangrijke wet wel met de nodige zorg werd opgesteld: sommige bepalingen, zoals bijvoorbeeld artikel 9 i.v.m. de betaling na beëindiging van een prestatie, zijn erg onduidelijk³⁷. In dit opzicht is het trouwens opvallend dat de tekst van het wetsvoorstel resp. wetsontwerp wél besproken werd in de bevoegde parlementaire commissies, maar dat deze aangelegenheid weinig of geen aandacht heeft gekregen in de openbare vergaderingen van Kamer en Senaat³⁸. Bovendien rijst de vraag of het voldoende kan zijn, om de ongelijkheid tussen de contractpartners bij het afsluiten van verticale integratiecontracten te verminderen, dat de wetgever een aantal verplichte vermeldingen voorschrijft die in deze contracten moeten worden opgenomen. Diende niet eerder gezocht te worden in de richting van de opstelling van modelcontracten, of moest niet voorzien worden in een procedure waarbij de geïntegreerden, eventueel per sector, gezamenlijk een overeenkomst zouden negociëren? Aan al deze vragen moet bij een grondige bespreking van deze nieuwe wet zeker de nodige aandacht worden besteed. Tot slot mag de wens geuit worden dat de wetgever het niet zal laten bij deze tussenkomst ter zake van verticale integratiecontracten in de dierlijke sector, maar dat deze wet binnen afzienbare tijd aangevuld zal worden met een regeling voor de verticale integratie in de sector van de land- en tuinbouwgewassen, waarvoor vergelijkbare problemen bestaan.

Philippe Vanavermaete

Docent U.I.A. en

Assistent afd. economisch recht K.U.Leuven

³⁷ Om bij dit voorbeeld te blijven: wat is een prestatie in de zin van deze wet? Wanneer is zij beëindigd? Zie ook de kritiek van R. VANDEPUTTE, "Kent U een integrator?", *De Standaard*, 18 mei 1976; en in het algemeen H. DE PAGE, *Traité*, I (1962), nr. 8.

³⁸ Zie *Parl. Hand.*, Kamer, 18 juni 1975 en 18 maart 1976, evenals *Parl. Hand.*, Senaat, 10 en 12 februari 1976. De tekst van het door de Senaat gewijzigde ontwerp werd in de Kamer goedgekeurd zonder één enkele opmerking! (gec. doc., 18 maart 1976).

EUROPEES RECHT

Weekoverzicht van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen
(Week 17-21 mei 1976)

Zaak 104/75 Centrafarm (prej. zaak) 20-5-76

In 1973 kocht Centrafarm bij een in het Verenigd Koninkrijk gevestigde groothandel diverse partijen valiumtabletten

en importeerde deze in Nederland als originele, van de Britse fabriek van de groep Hoffmann-La Roche afkomstige valium. Vervolgens verpakte zij de tabletten onder vermelding van haar naam en het opschrift "Diazepam", de soortnaam van dit produkt, en leverde deze aan verschillende apothekers in Nederland. Ter zake van deze feiten stelde de officier van Justitie in het Arrondissement Rotterdam bij de kantonrechter aldaar een strafvordering in tegen de directeur van Centrafarm, omdat deze zonder toestemming van de Nederlandse autoriteiten uit het Verenigd Koninkrijk ingevoerde geneesmiddelen had geleverd, en niet beschikte over bepaalde documenten, bedoeld in het besluit farmaceutische preparaten, namelijk het "dossier" en het "protocol".

Het "dossier" is een document waarover de importeur moet beschikken voor elk geneesmiddel dat hij wil invoeren; het moet gegevens bevatten over de samenstelling, bereidingswijze en vorm van het produkt, welke gegevens "voor gezien en accoord" moeten zijn getekend door de persoon die verantwoordelijk is voor de bereiding in het buitenland. Dit dossier dient door de bevoegde autoriteiten te worden "gewaardeerd", hetgeen geldt als vergunning om het produkt in Nederland af te zetten. Het "protocol" heeft betrekking op elke concrete partij van het produkt die de importeur op de markt wenst te brengen ten blijk dat het in overeenstemming is met de gegevens in het "dossier".

De directeur van Centrafarm bestrijdt de hem ten laste gelegde feiten niet, maar betoogt dat hij in de onmogelijkheid verkeerde de betrokken bepalingen na te leven. Dit komt doordat de betrokken geneesmiddelen zijn vervaardigd door een Britse producent die deel uitmaakt van een Zwitserse groep, doordat zij zijn gekocht van een in het Verenigd Koninkrijk gevestigde groothandelaar, en doordat vervolgens parallelimport in Nederland heeft plaatsgevonden.

In wezen houden de vragen van de nationale rechter in of een regeling en een handelwijze als de onderhavige in strijd is met het gemeenschapsrecht, daar zij een maatregel van gelijke werking als een bij artikel 30 van het Verdrag verboden kwantitatieve beperking vormen en niet vallen onder de uitzonderingsbepaling van artikel 36 ten gunste van beperkende maatregelen, welke gerechtvaardigd zijn uit hoofde van de bescherming van de gezondheid en het leven van personen.

De nationale rechter had in zijn vraagstelling aan het Hof nauwkeurig de feitelijke elementen van de zaak omschreven:

- een farmaceutisch produkt, met een bepaalde eenvoudige bereidingswijze en in meerdere Lid-Staten rechtmatig in het verkeer in die zin, dat de ingevolge de nationale wetgeving van deze Staten vereiste vergunningen zijn verleend;
- in elk der betrokken Lid-Staten is aan de verlening van deze vergunning algemene bekendheid gegeven;
- dit produkt is in ieder opzicht gelijk aan een produkt waarvoor de autoriteiten op het gebied van volksgezondheid van de Lid-Staat van invoer reeds over documenten beschikken betreffende de bereidingswijze alsmede de kwalitatieve en kwantitatieve samenstelling, daar deze documenten reeds voordien zijn verstrekt door de fabrikant of diens erkende importeur in het kader van een verzoek tot het in de handel brengen.

Aan het Hof wordt gevraagd of met het oog op een dergelijke situatie de nationale autoriteiten een in het Verdrag verboden maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve beperking nemen, wanneer zij de door de nevenimporteur verzochte vergunning tot het in de handel brengen afhankelijk stellen van de overlegging van identieke documenten als die welke hun reeds waren verstrekt door de fabrikant of diens erkende importeur. Het Hof besliste dat een nationale regeling of handelwijze die ertoe leidt dat de importen aldus worden gekanaliseerd dat slechts enkele handelaars hiertoe kunnen overgaan, terwijl anderen hiervan worden uitgesloten, een maatregel van gelijke werking als een

kwantitatieve beperking in de zin van artikel 30 van het Verdrag vormt.

De invoerverboden of -beperkingen die gerechtvaardigd kunnen zijn op grond van artikel 36 inzake de bescherming van de gezondheid en het leven van personen worden door het Hof uitgelegd in die zin dat zij noodzakelijk moeten zijn voor een doeltreffende bescherming van de gezondheid en het leven van personen en dat deze bescherming moet geschieden op een wijze die het intracommunautaire handelsverkeer zo min mogelijk beperkt. Het Hof besliste dat met het oog op een feitelijke situatie zoals uiteengezet in de eerste vraag, een nationale regeling of handelwijze die de fabrikant van het betrokken farmaceutisch produkt en diens erkende vertegenwoordigers in staat stelt de invoer en de verhandeling van het produkt te monopoliseren, en wel door de eenvoudige weigering de documenten betreffende geneesmiddelen in het algemeen of betreffende een concrete partij van dit geneesmiddel over te leggen, een maatregel van gelijke werking als een kwantitatieve beperking vormt die niet onder de uitzondering van artikel 36 van het Verdrag kan vallen, tenzij duidelijk wordt aangetoond dat elke andere regeling of handelwijze kennelijk de redelijke mogelijkheden van het normaal functioneren der administratie te boven gaat. Het Hof antwoordt op de derde vraag van de nationale rechter, betreffende het begrip verschil in samenstelling of bereidingswijze der produkten, dat slechts indien uit de door de fabrikant of diens erkende importeur over te leggen gegevens of documenten blijkt dat er meerdere varianten van het geneesmiddel bestaan en dat de afwijkingen tussen deze varianten therapeutisch relevant zijn, het gerechtvaardigd ware de varianten als verschillende geneesmiddelen te behandelen voor de vergunning om deze op de markt te brengen en voor het overleggen van de desbetreffende documenten, met dien verstande dat voor elke noodzakelijk geworden vergunningsprocedure het antwoord op de tweede vraag van kracht blijft.

Zaak 111/75 Impresa Costruzioni Mazzalai/Ferrovia del Renon

Het bouwbedrijf Mazzalai heeft met Ferrovia del Renon (FEAR) een overeenkomst voor de bouw van verschillende werkzaamheden gesloten. Deze werden in 1967 voltooid doch in verband met een geschil tussen partijen geschiedde de uiteindelijke betaling eerst in 1973. Mazzalai heeft als verzoeker in het hoofdgeding overeenkomstig de op 1 januari 1973 in Italië in werking getreden wet op de BTW over het ontvangen bedrag 12 % BTW betaald, en zich vervolgens tot de verweerster in het hoofdgeding (FEAR) gewend om terugbetaling van deze belasting te verkrijgen, doch kreeg tegengeworpen dat alleen de omzetbelasting ad 4 % voor vergoeding in aanmerking kan komen, omdat de werkzaamheden in 1967 waren verricht.

De nationale rechter aan wie het geschil werd voorgelegd, meende dat het hier ging om een vraag van uitlegging van de tweede richtlijn van de Raad van 11 april 1967 betreffende de harmonisatie van de wetgevingen der Lid-Staten inzake omzetbelasting en vroeg het Hof van Justitie of artikel 6, lid 4, van deze richtlijn aldus moet worden uitgelegd dat bij het verrichten van diensten en in het bijzonder bij aannemingscontracten het belastbare feit plaatsvindt op het tijdstip waarop de dienst wordt verricht, doch dat de afzonderlijke Lid-Staten als zodanig kunnen aanwijzen het tijdstip waarop een factuur wordt uitgereikt of een vooruitbetaling wordt ontvangen, om het even of die uitreiking of ontvangst voor de voltooiing van het werk dan wel (zoals in casu) na de voltooiing ervan plaatsvindt. Deze bepaling luidt: "Het belastbare feit vindt plaats op het tijdstip waarop de dienst wordt verricht. Ten aanzien van diensten welke gedurende een onbepaalde tijd worden verricht, een zekere tijds-

duur overschrijden of waarvoor vooruitbetalingen worden gedaan, kan evenwel worden bepaald dat het belastbare feit reeds plaatsvindt op het tijdstip van het uitreiken van de factuur of uiterlijk op het tijdstip van het ontvangen van de vooruitbetalingen, zulks ten belope van het gefactureerde of het ontvangen bedrag".

Het Hof besliste dat deze bepaling niet mag worden uitgelegd in die zin dat het tijdstip waarop de dienst wordt verricht samenvalt met het tijdstip van het uitreiken van de factuur of het ontvangen van de vooruitbetalingen, indien deze tijdstippen liggen na de voltooiing van de dienst.

BOEKBESPREKING

Prof. mr. H.G. SCHERMERS, Prof. mr. R.H. LAUWAARS, Prof. dr. L. GOFFIN, mr. B.H. TER KUILE, mr. L.A. GEELHOED, *Rechtsbescherming in de Europese Gemeenschappen, Europese Monografieën, nr. 19, Kluwer-Deventer, 1975, 158 pp.*

Met de publikatie van de tweede postdoctorale leergang georganiseerd door het Europa Instituut van de Universiteit van Amsterdam en handelend over de individuele rechtsbescherming in de E.E.G. werd de serie Europese Monografieën geopend. In de loop der jaren is dit onderwerp evenwel zodanig geëvolueerd dat een nieuwe leergang over hetzelfde onderwerp werd georganiseerd.

In 1963 waren er enkele grote lijnen te vinden in de jurisprudentie van het Hof van Justitie maar veelal was men gedwongen tot speculeren en zoeken naar mogelijkheden. Thans is er een duidelijk systeem herkenbaar, al blijven er nog hiaten en onopgeloste problemen.

Het huidige boek — nummer 19 in de reeks Europese Monografieën — bevat de teksten van vijf colleges gegeven in het voorjaar van 1975. In het eerste referaat, *Het beroep tegen Gemeenschapsbesluiten*, behandelt prof. mr. H.G. Schermers achtereenvolgens: het beroep tot nietigverklaring, het beroep wegens nalaten en tenslotte de exceptie van onwettigheid. De belangrijkste vragen: welke handelingen zijn vernietigbaar, wie kan beroep instellen, wat is het doel van zulke procedure, welke zijn de beroepsgronden, worden helder gesteld en beantwoord.

Het tweede college is dit van prof. mr. R.H. Lauwaars over de prejudiciële beslissingen, beperkt tot artikel 177 van het E.E.G.-Verdrag. Na een korte interessante inleiding — waarin de belangrijke taak van de nationale overheden bij de handhaving van het gemeenschapsrecht wordt beklemtoond — belicht hij de voornaamste facetten van de prejudiciële procedure: haar doeleinden, de omvang van 's Hofs bevoegdheid, de bevoegdheid om zulke beslissing aan te vragen, de verwijzingsplicht, de proceduriële vraagstukken en tenslotte het effect van de prejudiciële beslissing.

De derde referent prof. dr. L. Goffin bespreekt de niet-contractuele aansprakelijkheid van de E.E.G. Voor zijn uiteenzetting volgt hij het klassieke schema: de handeling of het feit welke de schade veroorzaakt, de schade, het oorzakelijk verband en het herstel om tenslotte nog even uit te wijden over de procesrechtelijke kant van het beroep tot schadevergoeding.

In: *Enige opmerkingen over "Europees Procesrecht"* behandelt mr. B.H. ter Kuile — na enkele algemene beschouwingen over de zin van het procesrecht in het algemeen en de belangrijkste bronnen van Europees procesrecht — technische onderwerpen, zoals de ontvankelijkheid, de schriftelijke en de mondelinge procedure en de voorlopige voorzieningen.

In het laatste referaat: *De kwaliteit van het gemeenschapsrecht* poogt mr. L.A. Geelhoed het recht van de E.E.G. te evalueren, vertrekkende vanuit de rechtsbescherming, het plechtanker van iedere rechtsorde welke die naam waardig is. Doordat de coördinatie van het economisch beleid binnen de E.E.G. een degelijke juridische grondslag mist is zij ontoereikend en uit deze ontoereikendheid vloeit een latent gevaar voor de gelding van de gemeenschapsregels. De rechtsbescherming van de burger komt daardoor in het geding. Slechts indien men erin slaagt het economisch integratieproces

de nodige structurele impulsen te geven zal de rechtsbescherming in het gemeenschapsrecht een even vanzelfsprekend leerstuk worden als de rechtsbescherming in het nationale recht.

De persoonlijke en praktijkgerichte bedenkingen van de referenten en de verwerking van de rechtspraak van het Hof van Justitie verhogen in belangrijke mate de waarde van deze uitgave.

Lutgart Vereycken

BERICHTEN EN MEDEDELINGEN

Een initiatief van het Beierse ministerie van Justitie inzake rechtshulp

Inleiding — Het probleem inzake rechtshulp werd fel geactualiseerd door het wetsvoorstel Pierson, waarin o.a. te lezen staat, dat juridisch advies aan Belgische burgers voortaan alleen nog mag worden gegeven door advocaten, notarissen en andere specialisten (*Parl. Besch., Senaat, 1974-75, nr. 674/1*). Men begint zich meer en meer te realiseren dat, enerzijds door het steeds groter wordende impact van het recht op het dagelijkse leven, en anderzijds door een veelsoortigheid aan economische en sociaal-psychologische determinanten (zoals bv. prijs, drempelvrees e.d.m.) de balie in haar huidige vorm niet alle rechtzoekenden kan bereiken. Dit reeds vroeger bij enkele juristen aanwezige besef, gaf aanleiding tot de creatie van allerlei alternatieve rechtshulpers, maar — met alle respect voor hun initiatief — voldoen zij evenmin aan de reële noden. Daarbij komt nog de prangende vraag of zij juridisch-technisch voldoende onderlegd zijn om een effectieve en efficiënte rechtshulp te verstrekken.

De noodzaak van een goed werkende rechtshulp wordt dan ook niet bestreden, doch het probleem is het vinden van een adequate oplossing. In het kader van dit "wat-er-aan-te-doen" situeert zich deze korte bijdrage, die zich beperkt tot een beschrijving van het m.i. lofwaardige initiatief van het Beierse Ministerie van Justitie, een initiatief dat eventueel ook voor België geschikt lijkt.

Ik stel er prijs op mijn dank te betuigen aan het Beierse Ministerie van Justitie, inzonderheid aan Ministerialrat Dr. G. Herbst, die me bereidwillig en overvloedig inlichtingen over de Beierse projecten verschafte. Dr. Herbst is ook de auteur van het artikel "Die Rechtsberatung Minderbemittelter in der Praxis" in het *Zeitschrift für Rechtspolitik*, 1975, 219, dat grotendeels als basis voor deze bijdrage heeft gediend.

I. *Algemene beschouwingen* — Ook in Duitsland kon — en kan — men vaststellen dat er onvoldoende mogelijkheden zijn voor de minder begoeden om (afgezien van de gerechtelijke procedure) adequate raad en bijstand van jurisconsulten te krijgen. De bestaande initiatieven van de overheid en de balie worden als niet bevredigend beschouwd, en sommige Länder hebben dan ook op eigen initiatief enkele praktische proeven ingeleid. Zo experimenteert bv. Rheinland-Pfalz met raadgevingscentra, geleid door advocaten en gepensioneerde rechters. Ook in Hessen, Niedersachsen en Saarland worden verschillende modellen getest.

In Bayern begon men reeds in april 1973 met een grondige probleemstudie op last van het Ministerie van Justitie, en reeds op 30 juli 1974 werd door de Beierse regering beslist om vanaf 1 januari 1975 in tien tot twaalf plaatsen van verschillende omvang met twee proefmodellen te starten.

II. Het Beierse experiment

1. Het eerste model voorziet in de inrichting van "Rechtsberatungsstellen". Deze worden gecreëerd door de administratieve diensten van het Ministerie van Justitie en de plaatselijke balie.

Op het vredegericht worden de rechtzoekenden op bepaalde dagen in de week door advocaten ontvangen. Om in aanmerking te komen voor een dergelijk consult dient de rechtzoekende zijn woonplaats te hebben in het "Amtsgerichtsbezirk" (te vergelijken met onze kantons) en zijn inkomen en/of vermogen mag niet zo zijn dat hij zelf een advocaat kan bekostigen (cfr. naar analogie art. 114 ZPO en art. 664 Ger.W.). De behoefte dient hij aan te tonen met de passende bewijsmiddelen: loonfiche e.d.m. Artikel 118 II ZPO dat een strengere bewijslast oplegt (vgl. met art. 676 Ger.W.) vindt echter geen toepassing.

Vaste inkomensgrenzen worden niet gesteld. Elk geval wordt in concreto onderzocht, waarbij men relatief breed te werk gaat. De rechtzoekende dient een bijdrage te betalen van 10 DM (ca. 160 fr.). In geval van een hoge graad aan behoefte kan deze bijdrage worden verminderd, of zelfs volledig wegvallen.

De in zo'n Rechtsberatingsstelle werkzame advocaat treedt op in eigen naam en voor eigen rekening; hij wordt noch door het gerecht, noch door de balie gecontroleerd.

In zover nodig — en mogelijk — zal de advocaat ook in contact treden met de tegenpartij en de rechtzoekende helpen met het ontwerpen van contracten, testamenten etc.

Het totaal honorarium van de jurisconsult belooft 30 DM (ca. 500 fr.) per uur.

2. De werking van model II houdt in dat de rechtzoekende bij een speciaal daartoe ingerichte "Rechtsantragsstelle" in het vredegericht een verzoek (Antrag) indient ter bekoming van een "Berechtigungsschein". Dit formulier geeft hem het recht om zelf vrijelijk een advocaat te kiezen, die hem raad zal geven en eventueel buitengerechtelijk vertegenwoordigen. Op de 'Rechtsantragsstelle' wordt allereerst onderzocht of de verzoeker aan de hiervoren vermelde financiële voorwaarden, voldoet. Is dit niet het geval, dan wordt hij zo goed mogelijk ingelicht over de eventueel te verwachten kosten. Dit wordt geacht, en m.i. terecht, de drempelvrees te verminderen.

Verder wordt nagegaan of de aard van het probleem de tussenkomst van een advocaat noodzakelijk maakt, zo neen, wordt de rechtzoekende door de jurist op de 'Antragsstelle' geholpen, of naar een bevoegde instantie verwezen.

Wordt de tussenkomst noodzakelijk geacht, dan wordt aan de rechtzoekende een formulier verleend, waarmee hij zich tot een advocaat kan wenden. De tussenkomst van deze advocaat blijft niet beperkt tot een mondeling advies, doch omvat ook, indien nodig, een buitengerechtelijke vertegenwoordiging, m.n. correspondentie en contact met de tegenpartij.

De jurisconsult die op grond van zo'n formulier optreedt, ontvangt van het Ministerie van Justitie een forfaitaire vergoeding van 20 DM (ca. 320 fr.) in zoverre hij niet op een andere wijze werd gehonoreerd (bv. door de schadelijke tegenpartij). De rechtzoekende zelf draagt bij in de kosten ten belope van 10 DM (ca. 160 fr.). In geval van een hoge graad aan behoefte kan de advocaat dit bedrag verminderen of zelfs helemaal laten wegvallen.

3. In beide systemen is voor het vaststellen van de behoefte het feit maatgevend, of de rechtzoekende een consult bij een advocaat met zijn eigen middelen kan bekostigen, zonder dat dit een onoverwinnelijke last zou betekenen voor het levensonderhoud van hem zelf en zijn gezin. De rechtzoekende moet in de mate van het mogelijke zijn staat van behoefte aantonen, met bv. zijn loonfiche, bewijs van werkloosheidsuitkering e.d.m. Het is wezenlijk dat bij dit onderzoek niet te bureaucratisch te werk wordt gegaan. Derhalve wordt er geen vaste inkomensgrens gesteld. Veel meer zal men zich laten leiden door overwegingen zoals het aantal personen ten laste, de te verwachten kosten indien de rechtzoekende langs normale weg een advocaat on-

der de arm zou nemen, enz. Een "recht op juridisch advies" bestaat er niet. Of het advies al dan niet wordt verstrekt, beslist in model I de plaatselijke jurisconsult in eerste en laatste aanleg. In model II beslist de bevoegde ambtenaar. Tegen deze laatste beslissing staat een administratief beroep open.

Voor een correcte vertegenwoordiging en raadgeving is in beide modellen de advocaat verantwoordelijk. Exoneratiebedingen bestaan er in deze niet. In geval van een beroepsfout speelt de verplichte aansprakelijkheidsverzekering.

De rechtsbasis beider modellen is een overeenkomst tussen de administratie van het Ministerie van Justitie en de advocatuur.

De medewerking is op strikt vrijwillige basis, doch alle Beierse stafhouders hebben de coöperatie aan deze projecten als een morele verplichting geponeerd.

De nodige financiën zijn op de begroting uitgetrokken (cfr. infra, III, 6).

III. Voorlopige resultaten en statistieken

1. Het aanbod van een betere rechtshulp is zowel door de rechtzoekende als door de advocatuur positief onthaald. Bijzondere moeilijkheden werden niet gesignaleerd. De vrees dat deze rechtzoekenden als "Mandanten zweiter Klasse" behandeld zouden worden, werd niet bewaarheid. De meerderheid der advocaten bleek steeds tot medewerking bereid.

2. Model I werd getest in Asschaffenburg, München en Rosenheim. De "Beratungsstelle" is gedurende één of meer wekdagen gedurende enkele uren geopend. Het formuliersysteem van model II werd getest in Augsburg, Bamberg, Ingolstadt, Landau a.d. Isar, Memmingen, Nürnberg, Regensburg, Schweinfurt en Würzburg. De rechtzoekenden kunnen zich daar op het vredegericht aanbieden gedurende de normale diensturen. Beide modellen omvatten aldus twaalf Amtsgerichtsbezirken met een totaal van vier miljoen rechtsonderhorigen.

Ondanks een intensieve campagne via de persmedia, werd er van de nieuw geboden gelegenheid minder gebruik gemaakt dan verwacht. In 1975 werd ongeveer aan 7.500 rechtzoekenden raad en/of hulp verstrekt.

3. De advocaten werkzaam in het kader van model I behandelde in het totaal 2.242 gevallen, waarbij in 70 casussen schriftelijke ontwerpen, en in 10 gevallen een bijkomend contact met de tegenpartij noodzakelijk waren. In verdere 270 gevallen werd de rechtzoekende naar een andere dienst verwezen. In ca. 9,30 % werd de rechtshulp wegens niet-behoefte geweigerd.

4. De "Rechtsantragsstellen" van het vredegericht (model II) verstrekten in 1975 in het totaal 1.496 "Berechtigungsscheine" voor een consult bij een vrij te kiezen advocaat. In 2.186 gevallen kon de rechtzoekende direct op het vredegericht zelf geholpen worden, in 414 gevallen volstond het louter indienen van een verzoekschrift, en in 895 casussen werd naar een andere dienst verwezen.

De advocaten, werkzaam op grond van zo'n formulier, hebben in 33 % van de gevallen schriftelijk contact met de tegenpartij gehad. Slechts in 2 % van de gevallen was een bijkomend mondeling contact noodzakelijk. Aan ca. 13,5 % werd de rechtshulp geweigerd wegens niet-behoefte.

5. Onderzoeken we de cijfers naar de aard van de behandelde zaak, dan zien we dat 80,04 % van de gevallen civielrechtelijke problemen betreffen, waarbij het zwaartepunt ligt op huur, levensonderhoud en problemen uit het gezinsrecht.

In model I nam de oplossing van 52,15 % van de gevallen ca. 15 minuten in beslag, slechts 1,38 % meer dan één uur. In model II konden 70,87 % van de gevallen die direct op de 'Antragsstelle' werden behandeld, op ca. 15 minuten worden verholpen en slechts 0,78 % nam meer dan één uur in beslag. De gevallen die naar een advocaat werden verwezen

konden in 58,61 % van de gevallen op ca. een halfuur worden opgelost en besloegen in 13,36 % meer dan een uur. Daarbij moet men echter rekening houden met het feit dat de langste arbeidsduur vooral optreedt bij die gevallen die later een gerechtelijke procedure noodzakken, en niet in deze statistiek zijn opgenomen.

6. Over de kosten is voor het eerste semester van 1975, het volgende bekend:

De advocaten die werkzaam waren in het kader van model I, ontvingen in het totaal 17.580 DM (ca. 281.300 fr.). De advocaten werkzaam in model II ontvingen in het eerste halfjaar 4.660 DM (ca. 74.600 fr.) voor 233 "Berechtigings-scheine".

Op de begroting van 1975 werd voor beide modellen een bedrag van 300.000 DM en voor 1976 een bedrag van 600.000 DM uitgetrokken. In elk geval dient opgemerkt te worden dat de advocaten niet geneigd zijn om voor onbepaalde tijd tegen deze niet-kosten-dekkende prijs te werken. In het voorstel van de "Deutsche Anwaltverein" (DAV) wordt een vergoeding gevraagd, berekend op basis van de waarde van het geding. Dat is dan ook van belang inzake de kostenberekening van de proefmodellen. In 604 gevallen werd dit voor het eerste halfjaar van 1975 nagegaan, waarbij vastgesteld werd dat in 79,12 % der casussen de geschatte waarde schommelde tussen 500 en 3000 DM.

IV. Voorlopige evaluatie

1. Om een diepgaande en uitputtende vergelijking met andere systemen te maken is het statistisch materiaal nog niet voldoende representabel en de tijdsperiode waarin de proef werd genomen nog te kort. Toch kunnen reeds enkele gevolgtrekkingen worden gemaakt:

1.1. De rechtshulp aan de minvermogenenden kan en dient door advocaten verstrekt te worden. Op grond van zijn beroepsbezigheden en zijn ervaring is deze hiertoe het best geschikt. Trouwens wordt zo de gelijkschakeling met de begoede rechtzoekende het meest bereikt.

1.2. Het betrekken van de advocatuur maakt de creatie van nieuwe overheidsinstanties en functies overbodig, wat een aanzienlijke kostprijsbesparend element is.

1.3. Model I kan qua organisatie slechts in grotere steden ingericht worden, daar in de kleine centra de voorziene sprekkuren niet voldoen aan de reële vraag, terwijl model II de rechtzoekende naar de studie van de advocaat brengt, waar men deze laatste meermaals per week kan aantreffen.

1.4. De noodzaak van een consult en de behoefte aan controle onderworpen zijn. In zover het voorstel van de DAV wordt aanvaard, dient een eenvoudige procedure uitgedacht te worden om de waarde van het geding vast te stellen.

2. Beide modellen werden gunstig onthaald, doch de meerderheid der advocaten geeft de voorkeur aan model II. Zij zijn de mening toegedaan dat het consult het best in eigen kantoor kan worden gegeven. Dit is zeker het geval als de tussenkomst van de jurisconsult niet beperkt blijft tot het verstrekken van raad, en hij een vertegenwoordigingstaak sensu stricto op zich neemt, d.i. correspondentie en besprekingen met de tegenpartij. Een ander voordeel van model II ligt hierin, dat de rechtzoekende zelf zijn advocaat kan kiezen, terwijl in model I dit min of meer van het toeval afhangt. Daarentegen biedt model I dan weer dit voordeel, dat de advocaat de raad onmiddellijk kan geven.

V. Toekomstperspectief en besluit

1. Op basis van de gunstige ervaringen die met beide modellen werden gemaakt, werd er voor 1976 in een uitbrei-

ding van het experiment voorzien. Sinds 1 maart 1976 zijn in alle 72 Beierse vrederechten centra voor rechtshulp ingericht. In Asschaffenburg, München en Rosenheim behield men het model I, in alle andere vrederechten werd model II ingevoerd. Met dit bereikte resultaat is de deelstaat Bayern een der eerste landen in Europa waar alle minder begoede burgers een verregaand kosteloos advies kunnen bekomen, een advies verstrekt door advocaten.

2. Een definitief besluit over het systeem kan nog niet worden genomen. Een langere proefperiode is daarvoor aangewezen.

Eric J.H. Moons

De Internationale Liga tegen de oneerlijke mededinging

De Internationale Liga tegen de oneerlijke mededinging hield van 9 tot 13 mei haar tweejaarlijks congres te München.

Drie dagen lang werd er vergaderd en van gedachten gewisseld onder juristen van 19 landen over een tiental actuele thema's die diverse facetten van de concurrentieproblematiek belichtten.

Bijzonder interessant waren de besprekingen i.v.m. de beslissingen genomen door de nationale instanties ingevolge prejudiciële interpretatie-arresten gevelde door het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen inzake concurrentie- en vestigingsbeleid.

Even belangwekkend was de gedachtenwisseling m.b.t. de procedure vóór de Commissie der Europese Gemeenschappen bij toepassing van de artikelen 85 en 86 van het Verdrag.

Sterk Europees getint waren tenslotte de verslagen over de selectieve distributie waarin vooral de Commissiebeschikkingen inzake Omega, B.M.W. en Saba werden behandeld.

Sinds verschillende jaren reeds is de Liga tot de conclusie gekomen dat de concurrentieproblematiek niet mag beperkt blijven tot de aspecten die de partners in het ruilverkeer aanbelangen. Ook de verbruiker heeft met de concurrentieproblematiek wat te maken.

Het was zeer sterk van uit deze optiek dat het thema "lokprijzen" en "lokmerken" werd belicht. Hetzelfde geldt voor het verslag over de beroepscondities inzake reclame-ethiek.

Zoals gebruikelijk kwamen bovendien nog aan de beurt thema's zoals de bescherming van oorsprong- en herkomstbenamingen, de schending van fabrieksgeheimen, de samenwerking tussen ondernemingen, zonder het algemeen oriëntatieverslag te vergeten.

De Internationale Liga die ruim veertig jaar bestaat komt volgend jaar te Edimburg in studievergadering bijeen. Het volgende congres heeft plaats te Parijs in 1978.

Ons land was door 20 juristen vertegenwoordigd, waaronder helaas slechts drie Vlamingen. Het past hier wel te onderstrepen dat de afzijdigheid der nederlandsstalige rechtskundigen van ons land te betreuren valt. Ook voor de werkzaamheden van de Belgische afdeling van de Liga, waarvan mr. Antoine Braun het voorzitterschap waarneemt, brengen zij te weinig belangstelling op.

*Prof. Paul De Vroede
Vrije Universiteit Brussel*

Congres van de A.I.J.A. te Quebec

Het XIVe Congres van de Internationale Vereniging van Jonge Advocaten (A.I.J.A.) wordt gehouden te Quebec (Canada) van 31 augustus tot 4 september 1976, met de volgende onderwerpen: het contract 'sleutel op de deur', de advocaat en de aanverwante beroepen ten aanzien van de mededinging, de toestand van het kind in een ontwricht gezin.

Alle inlichtingen, ook betreffende speciale luchtvaarttarieven, kunnen bekomen worden bij de Belgische vice-president, mr. Louis Haenen, 70 Avenue Blondin, 4000 Liège.

Errata

Boven aan het in R.W., 1974-75, 570, gepubliceerde cassatiearrest staat verkeerdelijk de datum van 8 april 1974. De juiste datum blijkt 7 januari 1974 te zijn (*Arr. Cass.*, 1974, 496).

Het in R.W., 1974-75, 809, gepubliceerde cassatiearrest wordt verkeerdelijk vermeld met de datum van 27 juni 1974. De juiste datum is 27 mei 1974 (*Arr. Cass.*, 1974, 1068).

In de rubriek Beneluxrecht dient onder aan kol. 1593 van deze jaargang nog de naam vermeld te worden van ANNE-MARIE COLAERT, auteur van het rapport over de Afdeling Privaatrecht.

In de inhoudsopgave van nr. 26 van deze jaargang wordt de naam van O. DE LEYE, auteur van het overzicht van rechtspraak, correct gespeld. De lezer heeft vermoedelijk zelf al de verkeerde spelling in kol. 1654 verbeterd.

In de annotatie van FILIP REYNTJENS over vreemdelingen en de motiveringsplicht zijn in de 13e regel van kol. 1816 van deze jaargang de woorden "de regering" weggevalen, wat het geheel onduidelijk maakt. De 13e en 14e regel moeten als volgt worden gelezen: "... dat is niet het geval wanneer de regering een uitvoerig gemotiveerd advies van de Commissie van Advies naast zich neerlegt".

In het eerste deel van de samenvatting van Arbrb. Antwerpen, 25 april 1975 (kol. 1897 van deze jaargang) moeten aan het begin van de derde regel de woorden "acht de aard" ingevoegd worden. De tekst wordt dan: "De arbeidsgerechten zijn bevoegd met betrekking tot de geschillen inzake arbeidsovereenkomst, ongeacht de aard van de arbeidsovereenkomst of de hoedanigheid van de werknemer of van de werkgever ...".

TIJDSCHRIFTEN

Tijdschrift voor Notarissen

hg. 40, maart 1976, nr. 3.

E. Krings, Rechtstreekse, onrechtstreekse of vermoede schenking van onroerend goed—Rechtspraak—Wetgeving—Bibliografie—Notariaat.

Tijdschrift voor Bestuurswetenschappen en Publiek Recht

hg. 31, jan.-febr. 1976, nr. 1.

D.G. Peters en drs. W. v.d. Zanden, De algemene rekenkamer in Nederland—A. De Wilde, Politie-uitoefening in de Belgische havens—drs. G.J.M. van Wissen, De wet selectieve investeringsregeling—G.S. Schoeters, De schadevergoeding voor arbeidsongevallen en ongevallen op de weg naar en van het werk in de overheidssector—N. Paul Engel, De Eerste Conventie van de Rechten van de mens, de eerste en enige multinationale grondwet ter wereld—M. Daenens, Gemeentewezenen—Rechtspraak—Boekbespreking.

Tijdschrift van de Vrederechters

hg. 84, dec. 1975, nr. 12.

Rechtspraak—Bibliografie—Kroniek van de Vrederechters.

Europees Vervoerrecht

Vol. IX, 1974, nr. 7.

Nederlandse index—Rechtspraak—Rechtsleer—Bibliografie.

Europees Vervoerrecht

Vol. XI, nr. 1, 1976.

In memoriam A. Lilar—P. Pineus, Cross and Single Liability as a pedagogical Problem—P. Chauveau, Fret de Location, Fret de Transport—Rechtspraak.

Tijdschrift voor Sociaal Recht

1976, nr. 2.

M. Rigaux, De problematiek van de uitzendarbeid—Rechtspraak—Korte Inhoud—Boekbespreking.

Info-Jura

hg. 3, maart 1976, nr. 3.

Rechtspraak—Rechtsleer.

Nederlands Juristenblad

hg. 51, 20 maart 1976, nr. 12.

W. Duk, Wetsontwerp openbaarheid van bestuur—E. Rupert, Oorlogsgevaar in Nederland—G.E. Langemeijer, prof. mr. Chr. Zevenbergen en prof. mr. W.L.G. Lemaire—J.M. Polak, Naar een nieuwe bestuursstructuur voor het Waddengebied—A. Wikaart, Art. 153 BW, Ila (met naschrift van mr. P. Clausing)—J.A. Nota, Adoptie in de Tweede Kamer—J.R. Voûte, Twee leemten in het Wetboek van Strafvordering.

hg. 51, 27 maart 1976, nr. 13.

P.F. van der Heijden, Juridisch voorspel tot de abortus ontwerpen—J.J.H. van Dilst, O.M. en getuige (2) met naschrift van mr. G.E. Langemeijer—S.H. Philips, O.M. en getuige (3)—W. Schuurmans Stekhoven, De plicht tot hulpverlening door de arts—B. Sluyters, Knelpunten in de juridische structuur van het algemene ziekenhuis—Rechtspraak.

hg. 51, 3 april 1976, nr. 14.

S.O. van Poelje, Het ontwerp—Wet geluidhinder—G.P. Hoefnagels, De onzekere vader; Tussen vaderschap en vaderzijn—Vele boek aankondigingen.

Weekblad voor Privaatrecht, Notariaat en Registratie

hg. 107, 27 maart 1976, nr. 5342.

J.H. Nieuwenhuis, Bezwarende titel, negatief belang en afwezigheid van bevoordeling als factoren die bij de geldigheid van rechtshandelingen een rol spelen—Th. Smalbraak, Opstalrecht of appartementsrecht? Deeleigendom of mandeligheid?—J. van Slooten, Overzicht der Nederlandse rechtspraak. Beslissingen inzake de Successiewet 1956 (I)—Witte Kamerstukken ...

hg. 107, 3 april 1976, nr. 5343.

E. Cohen Henriquez, De toekomst van (een figuur uit) ons verleden—L.H. Op ten Noort c.i., Wijziging Onteigeningswet—Invoering voorkeurrecht—J. van Slooten, Overzicht der Nederlandse rechtspraak; Beslissingen inzake de Successiewet 1965 (II)—Verslagen en berichten.

Advocatenblad

hg. 56, maart 1976, nr. 3.

Staat en rechtshulp—Aanbieding van het Rapport Boekman aan de minister van Justitie—A.A. Bakhuys Roozeboom, Les avocats en colère—A.P. Funke, Enige gegevens over de stakingen van de Franse advocaten—W. Schuurmans Stekhoven, Medische juridische rapportage-problemen—P. De Prez, Beroep of hoger beroep?—Het woord is aan de lezer—Van de algemene raad—Mededelingen—Rechtspraak.

Tijdschrift voor Europees en Economisch Recht

hg. 24, maart 1976, nr. 3.

Berichten van de redactie—C.W.M. van Ballegooijen, Het betalingsverkeer in het E.E.G.-Verdrag (art. 67 en 106)—Literatuurkroniek Europees Recht—Jurisprudentie—Boekbesprekingen—Mededeling.

Bestuurswetenschappen

hg. 30, maart-april 1976, nr. 2.

F.J. Hoegnagel, Inleiding—A. van Braam, Geïntegreerd bestuur en beleid—P.F. de Loos, Ervaringen met geïntegreerde besluitvorming in de gemeente Zaanstad—C.P.A.G. Crasborn en drs. G.C. Reussink, Integrale beleidsplanning bij gemeenten: een modelconstructie als probleemstelling—D.C.B. Burgers, Dualisme in gezag en beheer bij de politie—H. Prins, Sociaal-wetenschappelijke kroniek—H.J.M. Jeukens e.a., Buitenlandse kroniek, Boekbesprekingen—Mededelingen.

Data Juridica

hg. 4, maart 1976, nr. 3.

Documentatie van juridische literatuur.

Journal des Tribunaux

hg. 91, 27 maart 1976, nr. 4949.

René Joliet, Le contrôle des monopoles dans la C.E.E.—Jurisprudence—Notes de Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 91, 10 april 1976, nr. 4951.
Paul Orianne, Droit public et bureaucratie—Jurisprudence—Chronique judiciaire.

ig. 91, 3 april 1976, nr 4950.
Anne-Marie Stranart-Thilly, Le gage, contrat réel: Une fiction?—Jurisprudence—Chronique.

Revue du Notariat Belge

ig. 102, févr. 1976, 2636 livraison.
C. Vanhalewijn—Contrat de mariage—Légalisation des actes notariés—Revue de la jurisprudence belge—Revue de la jurisprudence étrangère—Revue sommaire de la jurisprudence étrangère—Notariat—Renseignements divers.

Revue générale des assurances et des responsabilités

ig. 49, maart 1976, nr 3.
Madame Jean Fonteyne, In memoriam—André Roels, Responsabilité locative et parties communes—Responsabilité—Circulation routière—Dommages et intérêts.

Recueil général

Tome 125, avril 1976, nos 22021 à 22038.
Droit civil—Droit notarial—Droit fiscal.

Revue de droit pénal et de criminologie

ig. 56 (1975-1976), janvier 1976, nr 4.
John Gilissen, Droit pénal et droit disciplinaire militaire—A propos du nouveau Règlement de discipline des Forces armées—Françoise Thomas, Profil de l'Investigation médico-légale anglo-saxonne—Chronique—Bibliographie—Revue—Jurisprudence.

Revue de droit intellectuel

ig. 66, janvier-mars 1976, nos 1-3.
B. Remiche, Les inventions faites dans les universités: une catégorie particulière d'inventions d'employés—F. et M. Gotzen, L'arrêt de cassation du 10-1-1974 et la solution du conflit entre brevet intercalaire et brevet unioniste prioritaire en Belgique—Conventions internationales—Jurisprudence belge—Divers—Bibliographie—Erratum.

Recueil Dalloz (Sirey)

11e cahier, 17 mars 1976.
Jean-Claude Groslière, Le juge aux affaires matrimoniales—Notes—Jurisprudence.

12e cahier, 24 mars 1976.

Jean-Pierre Brill, L'article 322-1 du Code civil—Notes—Jurisprudence.

13e cahier, 31 mars 1976.

Pierre Albertini, Ambitions et incertitudes de la nouvelle loi foncière—Notes—Jurisprudence.

Revue du droit public et de la science politique en France et à l'étranger

Janvier-février 1976, nr 1.
J. Morand et G. Valter, Efficacité de gestion et liberté d'expression à la radiodiffusion-télévision française—P. Favre, Unanimité et majorité dans le Contrat Social de Jean-Jacques Rousseau—M. Fromont, Les événements législatifs et jurisprudentiels survenus en 1974 en République fédérale d'Allemagne—L. Favoreu, Jurisprudence de Conseil constitutionnel français—D. Linotte et M. Chr. Bergerés, Chronique des questions parlementaires écrites au Parlement français (31 mars-30 octobre 1975)—Th. Pinet, Analyse des textes législatifs et réglementaires (1er septembre-31 décembre 1975)—J.-M. Auby, Notes de jurisprudence—Conclusions des Commissions du Gouvernement—J.M. Auby, Revue de jurisprudence administrative—Bulletin bibliographique.

Archiv des öffentlichen Rechts

101. Band, Heft 1, März 1976.
Dieter Lorenze, Verfassungswidrige Parteien und Entscheidungsmopol des Bundesverfassungsgerichts—Walter Schmidt, Die Entscheidungsfreiheit des einzelnen zwischen staatlicher Herrschaft und gesellschaftlicher Macht—Rüdiger Breuer, Directe und indirecte Rezeption technischer Regeln durch die Rechtsordnung—Wolfgang Hoffmann-Riem, Be-

richt über die Jahrtagung 1975 der Vereinigung der Deutschen Staatsrechtslehrer—Literatur-Anzeigen.

ARSP

Vol. 1976, LXII/1.
Klaus Grimmer, Zur Dialektik von Staatsverfassung und Gesellschaftsordnung—Jürgen von Kempster, Zur Rolle von Kennzeichnungen im Zivilrecht—J.M. van der Ven, Das juristische Denken und das Juristische denken. Überlegungen zu einem Doppelthema—Rudolf Heinz, Jean-Paul Sartre existentielle Psychoanalyse, Korrektur der Metapsychologie und narzissmustheoretische Antizipationen—Peter M.S. Hacker, Bentham's Theory of Action and Intention—Norbert Reich, Wettbewerbstheorie - Wettbewerbspolitik - Wettbewerbsrecht. Zu den Positionen von Mestmäcker, Möschel und Ingo Schmidt—IVR-Informationen—Rezensionen.

Tijdschrift voor Rechtsgeschiedenis

aflevering 1, 1975.
Berthold Kupisch, Id Quod interest bei Nichterfüllung und Verzug des Verkäufers—F. Doeleman, Zeggenschap op de Honte—Jean Roels, Aux sources historiques des fondements du pouvoir judiciaire—G.C.J.J. van den Bergh, Custodiam praestare Custodia—Liability or Liability for Failing custodia—Armando Torrent, The nature of the Fideicommissum si sine liberis decesserit—Wieslaw Litewski, Die Prozesswiederholung nach der lis fullonum de pensione non solvenda—Thomas M. Isbicki, Johannes de Turrecremata, Two Questions on Law—Comptes rendus—Chronique—Ouvrages reçus.

aflevering 2, 1975

Gerhard Köbler, Die Herkunft der Gewere—Alan Watson, Personal Injuries in the XII Tables—A.M. Honoré, A study of Neratius, A Reflection on Method—Andreas Wacke, Zur Funktion und Gefahrtragung bei der römischen Mitgift—N. van der Wal, La tradition des Novelles de Léon le Sage dans le manuscrit palimpseste Ambrosianus F 106 sup.—André Gouron, Du nouveau sur Lo Codi—M.D. Blecher, Aspects of Privacy in the Civil Law—W.E. Butler, On the Origins of International Legal Education in the Soviet Union, The Kravchenko-Syllabus—Comptes rendus—Chronique—Ouvrages reçus—Table des matières (du tome XLIII).

Tijdschrift voor Gemeenterecht

ig. 28, 3e afl., maart 1976.
Wetgeving—Bestuurlijke beslissingen.

De Gemeente

ig. 51, nr. 280, maart 1976.
Van de redactie—Samenvoegingen van gemeenten. Wetsontwerp 782—I. Moyson en L. Bollaert, De sport- of de cultuurfunktionaris in de recreatieve sector op gemeentelijk vlak—Actualiteit—Raadplegingen—Uw gemeente na de samenvoeging—Wetgeving—Rechtspraak—J. Verhasselt, Verzorg Uw taal!—Boekbespreking—Kroniek "Openbare Onderstand".

Tijdschrift van de Vrederechters

ig. 85, nr. 1 januari 1976.
Ereraad—Redactieraad—Loi relative aux loyers d'immeubles d'habitation du 10 avril 1975—De l'application de la loi du 10 avril 1975—Interessen—In memoriam—Bibliographie—Kroniek van de vrederechters—Rechtspraak (Huishuur).

De Verzekeringswereld

ig. 14, nr. 159, maart 1976.
H. Thys, Summiere rechtspleging—Dh. Wauthier gaat met pensioen—P. Fierens, Begrip voor onze tijd... De mens in het groot bedrijf—Rechtspraak—J. Vandeursen, Wegcode art. 27/1 & 27/3—I. Sollié, Transport. Het molest risico in de zeeverzekering—Magazine—H. De Graef, De levensverzekering en erfrecht—Verzekeringsbedrijven in binnen- en buitenland.

Bulletin van de Europese Gemeenschappen

ig. 9, nr. 2, 1976.
1ste deel: gebeurtenissen en studies—2e deel: Activiteiten in februari 1976—3e deel: Documentaties.